

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Cūḷaniddesa-aṭṭhakathā

Pārāyanavagganiddeso

1. Ajitamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

Pārāyanavaggassa (..0001) paṭhame ajitasuttaniddese-

1. “Kenassu nivuto loko, (iccāyasmā ajito,)

kenassu nappakāsati;

kissābhilepanaṃ brūsi, kiṃsu tassa mahabbhayan” ti.-

Ajitaṃ māṇavaṃ puccite paṭhamapañhe ca uparūparipañhe ca niddesesu ca vuttañca uttānañca vajjetvā visesameva vakkhāma. Tattha **nivutoti** paṭicchādito. **Kissābhilepanaṃ brūsīti** kiṃ assa lokassa abhilepanaṃ vadesi?

Āvutoti āvarito. **Nivutoti** paṭicchādito. **Ovutoti** heṭṭhā paṭicchādito. **Pihitoti** upari-bhāgena chādito. **Paṭicchannoti** avivaṭo. **Paṭikujjitoti** adhomukhaṃ chādito.

Nappakāsātīti nappakāso hoti. **Nappabhāsātīti** ñāṇappabhāsaṃ na karoti. **Na tapatīti** ñāṇatapaṃ na karoti. **Na virocatīti** ñāṇavirocanaṃ na karoti. **Na ñāyatīti** na jānīyati. **Na paññāyatīti** nappaññāyate.

Kena (..0002) **littoti** kena limpito. **Saṃlittoti** upalittoti upasaggena padaṃ vadḍhitvaṃ. **Ācikkhasi** niddesavasena. **Desesi** paṭiniddesavasena. **Paññapesi** tena tena pakārena. Atthaṃ bodhento **paṭṭhapesi**. Tassatthassa kāraṇaṃ dassento **vivara-si**. Byañjanabhāvaṃ dassento **vibhajasi**. Nikujjitabhāvaṃ gambhīrabhāvañca haritvā sotūnaṃ ñāṇassa paṭiṭṭhaṃ janayanto **uttānīkarosi**. Sabbehipi imehi ākā-rehi sotūnaṃ aññāṇandhakāraṃ vidhamento **pakāsesīti** evaṃ attho daṭṭhabbo.

2. **Vevicchā pamādā nappakāsātīti** macchariyahetu ca pamādahetu ca nappakā-sati. Macchariyaṃ hissa dānādīhi guṇehi pakāsitvaṃ na deti, pamādo sīlādīhi. **Jappābhilepananti** taṇhā assa lokassa makkaṭalepo viya makkaṭassa abhile-panaṃ. **Dukkanti** jāti-ādikaṃ dukkhaṃ.

Yesaṃ dhammānanti yesaṃ rūpādiddhammānaṃ. **Ādito samudāgamaṃ paññāyatīti** paṭhamato uppādo paññāyati. **Atthaṅgamato nirodho paññāyatīti** bhaṅgato nirujjanaṃ paññāyati. **Kamma-sannissito vipākoti** kusalākusalavipāko kammaṃ amuñcitvā pavattanato kamma-sannissito vipākoti vuccati. **Vipākasanni-**

ssitaṃ kammanti kusalākusalaṃ kammaṃ vipākassa okāsaṃ katvā ʘhitattā vipākasannissitaṃ kammanti vuccati. **Nāmasannissitaṃ rūpanti** pañcavokāre rūpaṃ nāmaṃ amuñcivā pavattanato nāmasannissitaṃ rūpanti vuccati. **Rūpasannissitaṃ nāmanti** pañcavokāre nāmaṃ rūpaṃ amuñcivā pavattanato rūpasannissitaṃ nāmanti vuccati.

3. Savanti sabbadhi sotāti sabbesu rūpādi-āyatanesu taṇhādikā sotā sandanti. **Kiṃ nivāraṇanti** tesāṃ kiṃ āvaraṇaṃ kā rakkhā. **Samvaram brūhīti** taṃ tesāṃ nivāraṇasaṅkhātaṃ samvaram brūhi. Etena sāvasesappahānaṃ pucchati. **Kena sotā pidhīyareti** kena dhammena ete sotā pidhīyanti pacchijjanti. Etena anavasesappahānaṃ pucchati.

Savantīti uppajjanti. **Āsavantīti** adhogāmino hutvā savanti. **Sandantīti** nirantara-gāmino hutvā sandamānā pavattanti. **Pavattantīti** punappunaṃ vattanti.

4. Sati (..0003) **tesāṃ nivāraṇanti** vipassanāyuttā kusalākusaladhammānaṃ gatiyo samanvesamānā sati tesāṃ sotānaṃ nivāraṇaṃ. **Sotānaṃ samvaram brūmīti** tamevāhaṃ satiyaṃ sotānaṃ samvaram brūmīti adhippāyo. **Paññāyete pidhīyareti** rūpādīsu pana aniccatādipaṭivedhasādhikāya maggapaññāya ete sotā sabbaso pidhīyanti.

Pacchijjantīti ucchijjanti. **Samudayañcāti** paccayañca. **Atthaṅgamañcāti** uppannānaṃ abhāvagamanañca, anuppannānaṃ anuppādaṃ vā. **Assādañcāti** ānisaṃsañca. **Ādīnavañcāti** dosañca. **Nissaraṇañcāti** nikkhamanañca.

5. Paññā cevāti pañhāgāthāya yā cāyaṃ tayā vuttā **paññā**, yā ca **sati**, yañca tadavasesaṃ **nāmarūpaṃ, etaṃ** sabbampi **kattha** nirujjhati. **Etaṃ me** pañhaṃ **puṭṭho pabrūhīti** evaṃ saṅkhepattho veditabbo.

Katthetaṃ uparujjhatīti etaṃ nāmarūpaṃ kattha na bhavati. **Vūpasammatīti** nibbāti. **Atthaṃ gacchatīti** abhāvaṃ gacchati. **Paṭippassammatīti** sannisīdati.

6. Vissajjanagāthāya panassa yasmā paññāsatiyo nāmeneva saṅgahaṃ gacchanti, tasmā tā visuṃ na vuttā. Ayamettha saṅkhepattho- **yaṃ maṃ** tvaṃ, **ajita, etaṃ pañhaṃ apucchi**- “katthetaṃ uparujjhati” ti, tadetaṃ **yattha nāmañca rūpañca asesam uparujjhati**, taṃ te **vadāmi**. Tassa tassa hi **viññāṇassa nirodhena** saheva apubbaṃ acarimaṃ **etthetaṃ uparujjhati**, ettheva viññāṇanirodhena nirujjhati etaṃ, viññāṇanirodhā tassa tassa nirodho hoti, taṃ nātivattatīti vuttaṃ hoti.

Sotāpattimaggañāṇena abhisaṅkhāraviññāṇassa nirodhenāti sotāpattimaggasampayuttapaññāya kusalākusalacetanāsampayuttacittassa abhabbuppattikavasena nirujjhanena. Tattha duvidho nirodho anupādinnakanirodho upādinnakanirodhoti. **Sotāpattimaggena** hi cattāri diṭṭhisampayuttāni vicikicchāsahagatanti pañca cittāni nirujjhanti, tāni rūpaṃ samuṭṭhāpentī. Taṃ anupādinnakarūpakkhandho, tāni cittāni viññāṇakkhandho, taṃsāmpayuttā vedanā saññā saṅkhārā tayo arūpakkhandhā. Tattha sace sotāpannassa sotāpattimaggo abhāvito abhavissā, tāni pañca (..0004) cittāni chasu āramaṇesu pariyuṭṭhānaṃ pāpuṇeyyaṃ. Sotāpattimaggo pana nesāṃ pariyuṭṭhānuppattiyaṃ vārayamāno setusamuggātaṃ abhabbuppattikabhāvaṃ kurumāno anupādinnakaṃ nirodheti nāma. **Sakadāgāmimaggena** cattāri diṭṭhivippayuttāni dve domanassasahagatānīti oḷārikakāmarāgabyā-

pādavasena cha cittāni nirujjhanti. **Anāgāmimaggena** aṇusahagatakāmarāgabyāpādavasena tāni eva cha cittāni nirujjhanti. **Arahattamaggena** cattāri diṭṭhivippayuttāni uddhaccasahagatañcāti pañca akusalacittāni nirujjhanti. Tattha sace tesam ariyānaṃ te maggā abhāvitā assu, tāni cittāni chasu ārammaṇesu pariyuṭṭhānaṃ pāpuṇeyyumaṃ. Te pana tesam maggā pariyuṭṭhānuppattiṃ vārayamānā setusamuggghātaṃ abhabbuppattikabhāvaṃ kurumānā anupādinnaṃ nirodheti nāma. Evaṃ anupādinnaṃ nirodho veditabbo.

Sace pana sotāpannassa sotāpattimaggo abhāvito abhavissā, ṭhapetvā satta bhava anamatagge saṃsāraṃ upādinnaṃ kakkhandhappavattaṃ pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Tīṇi saṃyojanāni diṭṭhānusayo vicikicchānusayoti ime pana pañca kilese so maggo uppajjamānova samuggghātetī. Idāni kuto sotāpannassa satta bhava ṭhapetvā anamatagge saṃsāraṃ upādinnaṃ kappavattaṃ pavattissati. Evaṃ sotāpattimaggo upādinnaṃ kappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnaṃ nirodheti nāma.

Sace sakadāgāmissa sakadāgāmimaggo abhāvito abhavissā, ṭhapetvā dve bhava pañcasu bhavesu upādinnaṃ kappavattaṃ pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Oḷārikāni kāmarāgapaṭighasaṃyojanāni oḷāriko kāmarāgānusayo paṭighānusayoti ime pana cattāro kilese so maggo uppajjamānova samuggghātetī. Idāni kuto sakadāgāmissa dve bhava ṭhapetvā pañcasu bhavesu upādinnaṃ kappavattaṃ pavattissati. Evaṃ sakadāgāmimaggo upādinnaṃ kappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnaṃ nirodheti nāma.

Sace anāgāmissa anāgāmimaggo abhāvito abhavissā, ṭhapetvā ekaṃ bhavaṃ dutiyabhavaṃ upādinnaṃ kappavattaṃ pavatteyya. Kasmā? Tassa (..0005) pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Aṇusahagatāni kāmarāgapaṭighasaññojanāni aṇusahagato kāmarāgānusayo paṭighānusayoti ime pana cattāro kilese so maggo uppajjamānova samuggghātetī. Idāni kuto anāgāmissa ekaṃ bhavaṃ ṭhapetvā dutiyabhavaṃ upādinnaṃ kappavattaṃ pavattissati. Evaṃ anāgāmimaggo upādinnaṃ kappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnaṃ nirodheti nāma.

Sace arahato arahattamaggo abhāvito abhavissā, rūpārūpabhavesu upādinnaṃ kappavattaṃ pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Rūparāgo arūparāgo māno uddhaccaṃ avijjā mānānusayo bhavarāgānusayo avijjānusayoti ime pana aṭṭha kilese so maggo uppajjamānova samuggghātetī. Idāni kuto khīṇāsavassa punabbhavaṃ upādinnaṃ kappavattaṃ pavattissati? Evaṃ arahattamaggo upādinnaṃ kappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnaṃ nirodheti nāma.

Sotāpattimaggo cettha apāyabhavaṃ nirodheti. Sakadāgāmimaggo sugatikāma bhavakadesaṃ. Anāgāmimaggo kāmabhavaṃ. Arahattamaggo rūpārūpabhavaṃ, sabbabhavēpi nirodheti evāti vadanti. Evaṃ upādinnaṃ nirodho veditabbo.

Tattha “abhisāṅkhāravīññāṇassa nirodhenā”ti etena anupādinnaṃ nirodhaṃ dasseti. “Ye uppajjeyyumaṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhanti”ti iminā pana upādinnaṃ nirodhaṃ dasseti.

Tattha **satta bhava ṭhapetvā**ti kāmabhavato kāmabhavaṃ saṃsarantassa satta bhava vajjetvā. **Anamatagge saṃsāreti**-

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca;

abbocchinnaṃ vattamānā, ‘saṃsāro’ti pavuccatī” ti. (visuddhi. 2.619; dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; a. ni. aṭṭha. 2.4.199; paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.117; itivu. aṭṭha. 14, 58; udā. aṭṭha. 39)–

Evamaṃ vaṇṇite saṃsāravaṭṭe. **Ye uppajjeyyumaṃ nāmañca rūpañcāti** namanalakkhaṇaṃ catukkhandaṃsaṅkhātamaṃ nāmañca ruppanalakkhaṇaṃ bhūtopādāyasaṅkhātamaṃ rūpañca ete dhammā uppajjeyyumaṃ. **Etthete nirujjhantīti** etasmiṃ sotāpaṭṭimagge ete (..0006) nāmarūpadhammā abhappattikavasena nirodhaṃ gacchanti. **Sakadāgāmimaggañāṇenāti** ettha paṭisandhivasena sakimpeva imaṃ lokaṃ āgacchatīti sakadāgāmī, tassa maggo sakadāgāmimaggo. Tena maggena sampayuttañāṇena. **Dve bhave ṭhapetvāti** kāmādhātuyāyeva paṭisandhivasena dve bhave vajjetvā. **Pañcasu bhavesūti** tadavasiṭṭhesu pañcasu bhavesu. **Etthete nirujjhantīti** ettha sakadāgāmimagge ete dhammā vuttanayena nirujjhanti. **Ekaṃ bhavaṃ ṭhapetvāti** ukkaṭṭhavasena rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā ekaṃ bhavaṃ vajjetvā. **Rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vāti** dutiyakabhava rūpadhātuyā ceva arūpadhātuyā ca. **Nāmañca rūpañcāti** ettha rūpabhava nāmarūpaṃ, arūpabhava nāmameva. **Etthete nirujjhantīti** ettha anāgāmimagge ete nāmarūpadhammā vuttanayena nirujjhanti.

Arahatoti kilesehi ārakattā “arahā”ti laddhanāmassa khīṇāsavassa. **Anupādisesāya nibbānadhātuyāti** duvidhā hi nibbānadhātu sa-upādisesā ca anupādisesā ca. Tattha upādīyati

“ahaṃ mamā”ti bhusaṃ gaṇhīyatīti upādi, khandhapañcakassetamaṃ adhivacanaṃ. Upādiyeva seso avasiṭṭho upādiseso, saha upādisesena vattatīti **sa-upādisesā**. Natthettha upādisesoti **anupādisesā**. Tāya anupādisesāya nibbānadhātuyā. **Parinibbāyantassā**ti nirindhanassa viya jātavedassa nibbāyantassa appavattaṃ pavisa-
ntassa. **Carimaviññāṇassa nirodhenā**ti ettha assāsapassāsānaṃ nirodhavasena. Tayo carimā bhavacarimo jhānacarimo cuticarimoti. Bhavesu hi kāmabhava assā-
sapassāsā pavattanti, rūpārūpabhavesu nappavattanti. Tasmā so **bhavacarimo**. Jhānesu purimajhānattayeva pavattanti, catutthe nappavattanti. Tasmā so **jhānaca-
rimo**. Ye pana cuticittassa purato soḷasamena cittena sahuppannā, te cuticittena
saha nirujjhanti. So **cuticarimo nāma**. **Ayaṃ idha carimoti adhippeto**. **Ye hi keci**
buddhā vā paccekabuddhā vā ariyasāvaka vā antamaso kunthakipillikaṃ upā-
dāya sabbe bhavaṅgacitteneva abyākatena dukkhasaccena kālaṃ karonti. Tasmā **carimaviññāṇassa nirodhenā**ti cuticittassa nirodhenāti attho.

Paññā (..0007) **ca sati ca nāmañcā**ti etehi catunnaṃ arūpakkhandhānaṃ
gahaṇaṃ pacceṭabbaṃ. **Rūpañcā**ti etena catunnaṃ mahābhūtānaṃ catuvīsati-u-
pādārūpānañca gahaṇaṃ pacceṭabbaṃ. Idāni tassa nirujjhanūpāyaṃ dassento
“**viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhati**”ti āha. Tattha **viññāṇanti** carimavi-
ññāṇampi abhisankhāraviññāṇampi. Abhisankhāraviññāṇassa pahīnanirodhena
etthetaṃ uparujjhati nirujjhati dīpasikhā viya apaṇṇattikabhāvaṃ yāti, carimaviññā-
ṇassa anuppādapaccayattā anuppādanirodhena anuppādavaseneva uparujjhatīti
(dī. ni. aṭṭha. 1.499).

7. Ettāvata ca “dukkhamassa mahabbhayaṃ”ti iminā pakāsitaṃ dukkhasaccaṃ,
“yāni sotānī”ti iminā samudayasaccaṃ, “paññāyete pidhīyare”ti iminā magga-
saccaṃ, “asesaṃ uparujjhati”ti iminā nirodhasaccanti evaṃ cattāri saccāni
sutvāpi ariyabhūmiṃ anadhigato puna sekkhāsekkhapaṭipadaṃ pucchanto “**ye ca
saṅkhātadhammāse**”ti gāthamāha. Tattha **saṅkhātadhammā**ti aniccādivasena
parivīmaṃsitadhammā, arahantānametaṃ adhivacanaṃ. **Sekkhā**ti sīlādīni sikkha-
mānā avasesā ariyapuggalā. **Puthū**ti bahū sattajānā. **Tesaṃ me nipako iriyaṃ
puṭṭho pabrūhī**ti tesaṃ me sekkhāsekkhānaṃ nipako paṇḍito tvaṃ puṭṭho paṭi-
pattiṃ brūhīti.

Tesaṃ khandhā saṅkhātāti tesaṃ pañcakkhandhā appaṭisandhikaṃ katvā
desitā, saṅkhepaṃ katvā ṭhapitā vā. Dhātu-ādīsipi eseva nayo. **Iriyanti** payogaṃ.
Cariyanti kiriyaṃ. **Vuttinti** pavattiṃ. **Ācaranti** caraṇaṃ. **Gocaranti** paccayaṃ. **Vihā-
ranti** iriyāpathapavattanaṃ. **Paṭipadanti** vipassanaṃ.

8. Athassa bhagavā yasmā sekkhena kāmaccchandanivaraṇaṃ ādiṃ katvā
sabbakilesā pahātā eva, tasmā “**kāmesū**ti upaḍḍhagāthāya sekkhapaṭipadaṃ
dasseti. Tassattho-
vatthukāmesu kilesakāmena **nābhigijjheyya**, kāyaduccaritā-
dayo ca manaso āvilabhāvakare dhamme pajahanto **manasānāvilo siyā**ti. Yasmā
pana asekkho aniccādivasena sabbasaṅkhārādīnaṃ paritullitattā **kusalo** sabbadha-
mmesu kāyānupassanāsati-ādīhi ca **sato** sakkāyadiṭṭhi-ādīnaṃ bhinnattā **bhikkhu-
bhāvaṃ** patto hutvā sabba-iriyāpathesu **paribbajati**, tasmā “kusalo”ti upaḍḍhagā-
thāya asekkhapaṭipadaṃ dasseti.

Nābhigijjheyāti (..0008) gedhaṃ nāpajjeyya. **Na paligijjheyāti** lobhaṃ nāpajjeyya. **Na palibundheyāti** lobhavasena na alliyeyya.

Āvilakare kilese jaheyāti cittāluḷakare upatāpasaṅkhāte kilese jaheyya.

Sabbe dhammā anattāti nibbānaṃ antokarivā vuttaṃ. **Yaṃ kiñci samudayadhammanti** yaṃ kiñci sappaccayasabhāvaṃ.

Saha gāthāpariyosānāti gāthāvasāneneva saddhiṃ. **Yete brāhmaṇena saddhiṃ ekacchandāti** ye ete ajitamāṇavena kalyāṇachandena ekajjhāsayā. **Ekappayogāti** kāyavacīmanopayogehi ekappayogā. **Ekādhippāyāti** eko adhippāyo ruci etesanti ekādhippāyā, ekarucikāti attho. **Ekavāsanaṅgāti** atitabuddhasāsane tena saddhiṃ bhāvitabhāvanā. **Anekapaṇasahassānanti** anekesaṃ devamanussasaṅkhātānaṃ paṇasahassānaṃ. **Virajaṃ vītamalanti** rāgādirajavirahitaṃ rāgādimalavirahitaṅca.

Dhammacakkhanti idha sotāpattimaggo adhippeto. Aññattha heṭṭhāmaggaṭṭayaṃ. Tassa uppattikāraṇadassanattaṃ “**yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ**” ti āha. Tañhi nirodhaṃ ārammaṇaṃ katvā kiccavasena evaṃ sabbasaṅkhataṃ paṭivijjhantaṃ uppajjati. **Tassa brāhmaṇassa anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccīti** tassa ca ajitabrāhmaṇassa antevāsikasahassānaṅca taṇhādīhi aggahetvā kāmāsavādīhi maggakkaṇe cittaṃ vimuccamānaṃ phalakkhaṇe vimucci. **Saha arahattappattāti** arahattappattiyā ca saheva āyasmato ajitassa ca antevāsikasahassassa ca ajinajaṭṭhāvākacīratidaṇḍakamaṇḍalu-ādayo antaradhāyimsu. Sabbeva iddhiṃayapattacīvaradharā dvaṅgulakesā ehibhikkhū hutvā bhagavantaṃ namassamānā pañjalikā nisīdiṃsu. Pāḷiyaṃ pana ajitattherova paññāyati. Tattha **anvatthapaṭipattiyāti** sayāṃ paccāsīsitaladdhapaṭipattiyā, nibbānaladdhabhāvenāti attho. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva. Evaṃ bhagavā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Ajitaṃāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tissametteyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

9. Dutiye (..0009) tissametteyyasuttaniddese- **kodha santusitoti** niṭṭhite pana ajitasutte “kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī” ti (su. ni. 1124; cūḷani. mogharājamāṇavapucchā 143) evaṃ mogharājā pucchituṃ ārabhi. “Na tāvassa indriyāni paripākaṃ gatāni” ti ṇatvā bhagavā “tiṭṭha tvaṃ, mogharāja, añño pucchātū” ti paṭikkhipi. Tato tissametteyyo attano saṃsayāṃ pucchanto “**kodhāti** gāthamāha. Tattha **kodha santusitoti** ko idha satto tuṭṭho. **Iñjitāti** taṇhāditiṭṭhivipphanditāni. **Ubhantamabhiññāyāti** ubho ante abhijānitvā. **Mantā na lippatīti** paññāya na lippati.

Paripuṇṇasaṅkappoti nekkhammādivitakkehi paripuṇṇasaṅkappattā paripuṇṇa-manoratho.

Taṇhiñjanti taṇhāya calitaṃ. **Diṭṭhiñjitā** dīsupi eseva nayo. **Kāmiñjanti** kilesakā-mehi iñjitaṃ phanditaṃ. “Kammiñjitaṃ” tipi pāṭho, taṃ na sundaraṃ.

Mahanto purisoti **mahāpuriso**. Uttamo purisoti **aggapuriso**. Padhāno purisoti **setṭhapuriso**. Alāmako purisoti **visiṭṭhapuriso**. Jeṭṭhako purisoti **pāmokkhapuriso**. Na heṭṭhimako purisoti **uttamapuriso**. Purisānaṃ koṭippatto purisoti **padhānapuriso**. **Sabbesaṃ icchito purisoti pavarapuriso**.

Sibbinimaccagāti taṇhaṃ ati-agā, atikkamitvā ṭhito. **Upaccagāti** bhusaṃ ati-agā. **10.** Tassetamatthaṃ bhagavā byākaronto “**kāmesū**” ti gāthādvayamāha. Tattha **kāmesu brahmacariyavāti** kāmanimittaṃ brahmacariyavā, kāmesu ādīnaṃ disvā maggabrahmacariyena samannāgatoti vuttaṃ hoti. Ettāvatā santusitataṃ dasseti. “Vītataṇho” ti-ādīhi aniñjitaṃ. Tattha **saṅkhāya nibbutoti** aniccādivasena dhamme vīmaṃsitvā rāgādinibbānena nibbuto.

Asaddhammasamāpattiyāti (..0010) nīcadhammasamāyogato. **Āratīti** ārakā ramaṇaṃ. **Viratīti** tāya vinā ramaṇaṃ. **Paṭiviratīti** paṭinivattitvā tāya vinā ramaṇaṃ. **Veramaṇīti** veravināsaṇaṃ. **Akiriyāti** kiriyāpacchindaṇaṃ. **Akaraṇanti** karaṇapari-cchindaṇaṃ. **Anajjhāpattīti** anāpajjanatā. **Velā-anatikkamoti** sīmā-anatikkamo. Sesāṃ tattha tattha vuttanayattā pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭteneva desesi. Desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte paṭiṭṭhāsi saddhiṃ antevāsikasahassena, aññesaṅca anekasahassānaṃ dhammacakkhuṃ udapādi. Sesāṃ pubbasadisameva.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Tissametteyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Puṇṇakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

12. Tatiye puṇṇakasuttaniddese- **anejanti** idampi purimanayeneva mogharā-jānaṃ paṭikkhipitvā vuttaṃ. Tattha **mūladassāvinti** akusalamūlādidassāviṃ. **Isa-yoti** isināmakā jaṭilā. **Yaññanti** deyyadhammaṃ. **Akappayimṣūti** pariyesimṣu.

Hetudassāvīti-ādīni sabbāni kāraṇavevacanāneva. Kāraṇañhi yasmā attano phalattāya hinoti pavattati, tasmā **hetūti** vuccati. Yasmā taṃ phalaṃ nideti ‘handā, gaṇhatha nan’ti appeti viya, tasmā **nidānanti** vuccati. **Sambhavadassāvīti**-ādīni pañca padāni heṭṭhā dassitanayāni eva. Yasmā taṃ paṭicca eti pavattati, tañca phalaṃ tato samudeti uppajjati, tasmā **paccayoti** ca **samudayoti** ca vuccati.

Yā vā panaññāpi kāci sugatīyoti catu-apāyavinimuttakā uttaramātādayo appe-sakkhā kapaṇamanussā ca dullabhaḅhāsacchādānā dukkhapīḷitā veditabbā. **Yā vā panaññāpi kāci duggatīyoti** yamarājanāgasupaṇṇapetamahiddhikādayo pacce-

tabbā. **Attabhāvābhiniḅbattiyāti** tīsu ṭhānesu (..0011) paṭisandhivasena attabhāva-paṭilābhatthāya. **Jānāti** sabbaññutaññāṇena jānāti. **Passatī** samantacakkhunā passati.

Akusalāti akosallasambhūtā. Akusalaṃ bhajantīti **akusalabhāgiyā**. Akusala-pakkhe bhavāti **akusalapakkhikā**. Sabbe te avijjā mūlaṃ kāraṇaṃ etesanti **avijjāmūlakā**. Avijjāya samosaranti sammā osaranti gacchantīti **avijjāsamosaraṇā**. **Avijjāsamugghātāti** arahattamaggena avijjāya hatāya. **Sabbe te samugghātaṃ gacchantīti** vuttappakārā akusaladhammā, te sabbe hatabhāvaṃ pāpuṇanti.

Appamādamūlakāti sati-avippavāso appamādo mūlaṃ kāraṇaṃ etesanti appamādamūlakā. Appamādesu sammā osaranti gacchantīti **appamādasamosaraṇā**. **Appamādo tesam** dhammānaṃ aggamakkhāyatīti **sayam kāmāvacaropi samāno catubhūmakadhammānaṃ paṭiṭṭhābhāvena aggo nāma jāto**.

Alamattoti samatthacitto. **Mayā pucchitanti** mayā puṭṭhaṃ. **Vahassetam bhāranti** etaṃ ābhatabhāraṃ vahassu. **Ye keci isipabbajam pabbajitā**. “Isipabbajjā pabbajitā” tipī pāṭho.

Ājīvakasāvakaṇaṃ ājīvakā devatāti ye ājīvakavacanaṃ suṇanti sussusanti, te ājīvakasāvakā, tesam ājīvakasāvakaṇaṃ. Ājīvakā ca tesam deyyadhammaṃ paṭiggāṇhanti, te eva ājīvakā devatā. Evaṃ sabbattha. **Ye yesam dakkhiṇeyyāti** ye ājīvakādayo

disāpariyosānā yesaṃ khattiyādīnaṃ deyyadhammānucchavikā. **Te tesam devatā**ti te ājivakādayo tesam khattiyādīnaṃ devatā.

Yepi yaññaṃ esantīti deyyadhammaṃ icchanti. **Gavesantīti** olokenti. **Pariyesantīti** uppādentī. **Yañña vā ete puthūti** yañña eva vā ete puthukā. **Yaññayājakā vā ete puthūti** deyyadhammassa yājanakā eva vā ete puthukā. **Dakkiṇeyyā vā ete puthūti** deyyadhammānucchavikā eva vā ete puthukā. Te vitthārato dassetuṃ “**kathaṃ yañña vā ete puthū**” ti-ādīnā nayena vitthārena dasseti.

13. Āsīsamānāti (..0012) rūpādīni patthayamānā. **Itthattanti** itthabhāvañca patthayamānā, manussādibhāvaṃ icchantāti vuttaṃ hoti. **Jaraṃ sitāti** jaraṃ nissitā. Jarāmukhena cettha sabbaṃ vaṭṭadukkhaṃ vuttaṃ. Tena vaṭṭadukkhanissitā tato aparimuccamānāyeva kappayimsūti dīpeti.

Rūpapaṭilābhaṃ āsīsamānāti vaṇṇāyatanasampattilābhaṃ patthayamānā. **Saddādīsipi** eseva nayo. **Khattiyamahāsālakule attabhāvapaṭilābhanti** sārappatte khattiyānaṃ mahāsālakule attabhāvalābhaṃ paṭisandhiṃ patthayamānā. **Brāhmaṇamahāsālakulādīsipi** eseva nayo. **Brahmakāyikesu devesūti** ettha pubbabhavaṃ sandhāya vuttaṃ. **Etthāti** khattiyakulādīsu.

Jarānissitāti jaraṃ assitā. **Byādhinissitāti**-ādīsipi eseva nayo. Etehi sabbaṃ vaṭṭadukkhaṃ pariyādiyitvā dassitaṃ hoti.

14. Kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā, atāru jātiñca jarañca mārisāti ettha yañño eva yaññapatho. Idaṃ vuttaṃ hoti- kacci te yaññe appamattā hutvā yaññaṃ kappayantā vaṭṭadukkhamuttariṃsūti.

Yepi yaññaṃ denti yajantīti deyyadhammadānavasena yajanti. **Pariccajantīti** vissajjenti.

15. Āsīasantīti rūpapaṭilābhādayo patthenti. **Thomayantīti** “suciṃ dinnan” ti-ādīnā nayena yaññādīni pasamsanti. **Abhijappantīti** rūpādipaṭilābhāya vācaṃ gīranti. **Juhantīti** denti. **Kāmābhijappanti paṭicca lābhanti** rūpādilābhaṃ paṭicca punappunaṃ kāme eva abhijappanti, “aho vata amhākampi siyyun” ti vadanti, taṇhañca tattha vadḍhentīti vuttaṃ hoti. **Yājayogāti** yāgādhimuttā. **Bhavarāgarattāti** evami-mehi āsīsanādīhi bhavarāgeneva rattā, bhavarāgarattā vā hutvā etāni āsīsanādīni karontā **nātarīmsu** jāti-ādivaṭṭadukkhaṃ na uttariṃsu.

Yaññaṃ vā thomentīti dānaṃ vā vaṇṇenti. **Phalaṃ vāti** rūpādipaṭilābhaṃ. **Dakkiṇeyye vāti** jātisampannādīsu. **Suciṃ dinnanti** suciṃ katvā dinnam. **Manāpanti** manavaḍḍhanakaṃ. **Paṇītanti** ojavantaṃ. **Kālenāti** tattha tattha sampattakāle (..0013). **Kappiyanti** akappiyaṃ vajjetvā dinnam. **Anavajjanti** niddosaṃ. **Abhiṇhanti** punappunaṃ. **Dadaṃ cittaṃ pasādītanti** dadato muñcanacittaṃ pasādītanti. **Thomenti** kittentīti guṇaṃ pākaṭaṃ karonti. **Vaṇṇentīti** vaṇṇaṃ bhaṇanti. **Pasamsantīti** pasādaṃ pāpenti.

Ito nidānanti ito manussalokato dinnakāraṇā. **Ajjhāyakāti** mante parivattentā. **Mantadharāti** mante dhārentā. **Tiṇṇaṃ vedānanti** iruvedayajuvedasāmavedānaṃ. Oṭṭhapahaṭakaraṇavasena pāraṃ gatāti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṃ**. **Nighaṇḍūti** nighaṇḍurukkhādīnaṃ vevacanappakāsakaṃ satthaṃ. **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakārāvahaṃ satthaṃ

. Saha akkharappabhedena **sākkharappabhedānaṃ**. Akkharappabhedoti sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ katvā “itiha āsa, itiha āsā”ti idisavacanapaṭisaṃyuttapurāṇakathāsaṅkhāto itihāso pañcamo ete- santi itihāsapañcamā, tesam itihāsapañcamānaṃ vedānaṃ.

Padam tadavasesaṅca byākaraṇaṃ adhiyanti, vedenti vāti **padakā veyyākaraṇā**. **Lokāyatam** vuccati vitaṇḍavādasatthaṃ. **Mahāpurisalakkhaṇanti** mahāpurisānaṃ buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpakaṃ dvādasasahassaganthappamaṇaṃ satthaṃ. Yattha soḷasasahassagāthāpadaparimāṇā buddhamantā nāma ahesuṃ. Yesam vasena “iminā lakkhaṇena samannāgatā buddhā nāma honti, iminā pacceka- buddhā, aggasāvaka, asītimahāsāvaka (theragā. aṭṭha. 2.1288), buddhamātā, buddhapitā, aggupaṭṭhāko, aggupaṭṭhāyikā, rājā cakkavattī”ti ayaṃ viseso ñāyati. **Anavayāti** imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūnā paripūrakārino, avayā na hontīti vuttaṃ hoti. Avayā nāma ye tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṃ na sakkonti. **Vitarāgāti** pahīnarāgā. Etena arahattaphalaṭṭhā vuttā. **Rāgavinayāya vā paṭipannāti** etena arahattamaggaṭṭhā. **Vīadosāti** anāgāmiphalaṭṭhā. **Dosavinayāya vā paṭipannāti** etena anāgāmimaggaṭṭhā. **Vītamohāti** arahattaphalaṭṭhā. **Mohavina- yāya vā paṭipannāti** arahattamaggaṭṭhā. **Sīlasamādhipaññāvimuttisampannāti** (.001 etehi catūhi lokiyalokuttaramissakehi sīlādīhi sampannā. **Vimuttiñāṇadassana- sampannāti** etena paccavekkhaṇañāṇasampannā vuttāti ñātabbaṃ, taṅca kho loki- yameva. **Abhijappantīti** patthenti. **Jappantīti** paccāsīsanti. **Pajappantīti** atīva paccā- sīsanti. **Yājayogesū yuttāti** anuyoge deyyadhamme diyyamāne abhiyogavasena yuttā.

16. Atha ko carahīti atha idāni ko añño atāri.

17. Saṅkhāyāti ñāṇena vīmaṃsitvā. **Paroparānīti** parāni ca oparāni ca, paratta- bhāvasakattabhāvādīni parāni ca oparāni cāti vuttaṃ hoti. **Vidhūmoti** kāyaduccari- tādidhūmavirahito. **Anīghoti** rāgādi-īghavirahito. **Atāri** soti so evarūpo arahā jāti- jaraṃ atāri.

Sakarūpāti attano rūpā. **Pararūpāti** paresaṃ rūpā. **Kāyaduccaritam vidhūmi- tanti** tividhakāyaduccaritam vidhūmaṃ kataṃ. **Vidhamitanti** nāsitaṃ.

Māno hi te, brāhmaṇa, khāribhāroti yathā khāribhāro khandhena vayhamāno upariṭṭhitopi akkantakkantaṭṭhānaṃ pathaviyā saddhiṃ phasseti viya, evaṃ jātigo- ttakulādīni mānavatthūni nissāya ussāpito māno, tattha tattha issaṃ uppādentō catūsu apāyesu saṃsīdāpeti. Tenāha- “māno hi te, brāhmaṇa, khāribhāro”ti. **Kodho dhūmoti** tava ñāṇaggissa upakkilesaṭṭhena kodho dhūmo. Tena hi te upa- kkiliṭṭho ñāṇaggi na virocāti. **Bhasmani mosavajjanti** nirojaṭṭhena musāvādo chārikā nāma. Yathā hi chārikāya paṭicchanno aggi na jotati, evaṃ te musāvā- dena paṭicchannaṃ ñāṇanti dasseti. **Jivhā sujāti** yathā tuyhaṃ suvaṇṇarajataloha- kaṭṭhamattikāsu aññataramayā yāgayajanatthāya sujā hoti, evaṃ mayhaṃ dhammayāgayajanatthāya pahutajivhā sujāti vadati. Yathā tuyhaṃ nadīṭire yajana- ṭṭhānaṃ, evaṃ dhammayāgayajanaṭṭhānaṭṭhena **hadayaṃ jotiṭṭhānaṃ**. **Attāti** cittaṃ.

Jātīti jāyanakavasena jāti. Idamettha sabhāvapaccattaṃ. Sañjāyanavasena

sañjāti, upasaggena padaṃ vaḍḍhitam. Okkamanavasena **okkanti**. Jāyanatṭhena (..0015) vā **jāti**. Sā aparipuṇṇāyatanavasena yuttā. Sañjāyanatṭhena sañjāti. Sā paripuṇṇāyatanavasena yuttā. Okkamanatṭhena **okkanti**. Sā aṇḍajalābujavasena yuttā. Te hi aṇḍakosañca vatthikosañca okkamanti pavisanti okkamantā pavisantā viya paṭisandhiṃ gaṇhanti. Abhinibbattanatṭhena **abhinibbatti**. Sā saṃsedaja-opapātikavasena yuttā. Te hi pākaṭā eva hutvā nibbattanti. Ayaṃ tāva sammutikathā.

Idāni paramatthakathā hoti. Khandhā eva hi paramatthato pātubhavanti, na sattā. Tattha ca **khandhānanti** ekavokārabhave ekassa, catuvokārabhave catunnaṃ, pañcavokārabhave pañcannampi gahaṇaṃ veditabbaṃ. **Pātubhāvoti** uppatti. **Āyatanānanti** ettha tatra tatra upapajjamānāyatanānaṃ saṅgaho veditabbo. **Paṭilābhoti** santatiyā pātubhāvoyeva. Pātubhavantāneva hi tāni paṭilāddhāni nāma honti. Sā panesā tattha tattha bhave paṭhamābhinibbattilakkhaṇā jāti, niyyātanarasā, atītabhavato idha ummujjanapaccupaṭṭhānā, phalavasena dukkhavicittatāpaccupaṭṭhānā vā.

Jarāti sabhāvapaccattaṃ. **Jīraṇatāti** ākārabhāvaniddeso. **Khaṇḍiccanti**-ādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā, pacchimā dve pakatiniddesā. Ayañhi **jarāti** iminā padena sabhāvato dīpitā. Tenassā idaṃ sabhāvapaccattaṃ. **Jīraṇatāti** iminā ākā-rato, tenassāyaṃ ākāraniddeso. **Khaṇḍiccanti** iminā kālātikkame dantanakhānaṃ khaṇḍitabhāvakaraṇakiccato. **Pāliccanti** iminā kesalomānaṃ palitabhāvakaraṇakiccato. **Valittacatāti** iminā maṃsaṃ milāpetvā tace valibhāvakaraṇakiccato. Tenassā ime khaṇḍiccanti-ādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā. Tehi imesaṃ vikārānaṃ dassanavasena pākaṭibhūtā pākaṭajarā dassitā. Yatheva hi udakassa vā vātassa vā aggino vā tiṇarukkhādīnaṃ saṃbhaggapalibhaggatāya vā jhāmatāya vā gatamaggo pākaṭo hoti, na ca so gatamaggo tāneva udakādīni, evameva jarāya dantādīnaṃ khaṇḍiccādivasena gatamaggo pākaṭo, cakkhuṃ ummīletvāpi gayhati, na ca khaṇḍiccādīneva jarā. Na hi jarā cakkhuviññeyyā hoti.

Āyuno (..0016) **saṃhāni indriyānaṃ paripākoti** imehi pana padehi kālātikkame-veva abhibyattāya āyukkhayacakkhādi-indriyaparipākasaṅkhātāya pakatiyā dīpitā, tenassime pacchimā dve pakatiniddesāti veditabbā. Tattha yasmā jaraṃ pattassa āyu hāyati, tasmā jarā “āyuno saṃhāni”ti phalūpacārena vuttā. Yasmā ca daharakāle suppasannāni sukhumampi attano visayaṃ sukheveva gaṇhanasamatthāni cakkhādīni indriyāni jaraṃ pattassa paripakkāni āluḷitāni avisadāni, oḷārikampi attano visayaṃ gaḥetuṃ asamatthāni honti. Tasmā “indriyānaṃ paripāko”ti phalūpacāreneva vuttā.

Sā panesā evaṃ niddiṭṭhā sabbāpi jarā pākaṭā paṭicchannāti duvidhā hoti. Tattha dantādīsu khaṇḍādibhāvadassanato rūpadhammesu jarā **pākaṭajarā** nāma. Arūpadhammesu pana jarā tādisassa vikārassa adassanato **paṭicchannajarā** nāma. Tattha yvāyaṃ khaṇḍādibhāvo dissati, so tādisānaṃ dantādīnaṃ suviññeyyattā vaṇṇoyeva. Tañca cakkhunā disvā manodvārena cintetvā “ime dantā jarāya pahaṭā”ti jaraṃ jānāti. Udaḍḍhāne baddhāni gosiṅgādīni oloketvā heṭṭhā udakassa atthibhāvajānanaṃ viya.

Puna avīci savīcīti evampi ayam jarā duvidhā hoti. Tattha maṇikanakarajatapa-vāḷacandasūriyādīnaṃ mandadasakādīsu pāṇīnaṃ viya ca pupphaphalapallavā-dīsu apāṇīnaṃ viya ca antarantarā vaṇṇavisesādīnaṃ dubbiññeyyattā jarā **avīcijarā** nāma, nirantarajarāti attho. Tato aññesu pana yathāvuttesu antarantarā vaṇṇavisesādīnaṃ suviññeyyattā jarā **savīcijarā** nāma.

Tattha savīcijarā upādinnaka-anupādinnakavasena evaṃ dīpetabbā- daharaku-mārakānañhi paṭhamameva khīradantā nāma uṭṭhahanti, na te thirā. Tesu pana patitesu puna dantā uṭṭhahanti, te paṭhamameva setā honti, jarāvātena pana pahaṭakāle kāḷakā honti. Kesā pana paṭhamameva tambāpi honti kāḷakāpi setakāpi. Chavi pana salohitakā hoti. Vaḍḍhantānaṃ vaḍḍhantānaṃ odātānaṃ odātabhāvo, kāḷakānaṃ kāḷakabhāvo paññāyati. Jarāvātena pahaṭakāle ca valiṃ gaṇhāti. Sabbampi sassam vapitakāle setam hoti, pacchā nīlam. Jarāvātena pana pahaṭakāle paṇḍaram (..0017) hoti.

Ambaṅkurenāpi dīpetuṃ vaṭṭati eva. Sā panesā khandhaparipākalakkhaṇā jarā, maraṇūpanayanarasā, yobbanavināsapaccupaṭṭhānā. Sesam sabbattha pākaṭameva. Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte patiṭṭhāsi saddhiṃ antevāsikasahassena. Aññesañca anekasahassānaṃ dhammacakkhuṃ udapādi. Sesam vuttasadisameva.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Puṇṇakamaṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mettagūmaṇavasuttaniddesavaṇṇanā

18. Catutthe mettagūsutte- **maññāmi taṃ vedagū bhāvitattanti** “ayaṃ vedagū” ti ca “bhāvitatto” ti ca evaṃ taṃ maññāmi.

Aparittoti na appo. **Mahantoti** na khuddako. **Gambhīroti** na uttāno. **Appameyyoti** minituṃ na sakkuṇeyyo. **Duppariyogāḷhoti** avagāhituṃ otarituṃ dukkho. **Bahuratano sāgarūpamoti** bahūnaṃ dhammaratanānaṃ ākarattā anekavidharatanasampanno mahāsamuddo viya bahuratano sāgarasadiso.

Na maṅku hotīti na vikuṇitamukho hoti. **Appatiṭṭhitacittoti** dosavasena na ghanībhūtacitto. **Alīnamanasoti** na saṅkucitacitto. **Abyāpannacetasoti** na pūticitto.

Diṭṭhe diṭṭhamattoti cakkhuvisaye rūpārammaṇe diṭṭhamattoyeva taṃ ārammaṇaṃ bhavissati, kattā vā kāretā vā natthi. Yaṃ cakkhunā diṭṭhaṃ vaṇṇāyatanaṃ nameva. **Sutā** dīsupi eseva nayo. Api ca **diṭṭheti** dassanayogena vaṇṇāyatanaṃ, savanayogena saddāyatanaṃ, mutayogena ghānajivhākāyāyatanaṇi dasseti. Ghānassa gandhāyatanaṃ, jivhāya rasāyatanaṃ, kāyassa pathavī tejo vāyūti phoṭṭhabbāyatanaṃ, viññāyogena dhammāyatanaṃ dasseti. **Diṭṭhe anūpayoti** cakkhuvīññāṇena diṭṭhe rāgūpayavirahito. **Anapāyoti** kodhavirahito appaṭiḅho (.0018). **Anissitoti** taṇhāya anallīno. **Appaṭibaddhoti** mānena na baddho. **Vippamuttoti** sabbārammaṇato mutto. **Visaṇṇuttoti** kilesehi viyutto hutvā ṭhito.

Samvijjati bhagavato cakkhūti buddhassa bhagavato pakatimaṃsacakkhu upalabbhati. **Passatīti** dakkhati oloketi. **Cakkhunā rūpanti** cakkhuvīññāṇena rūpārammaṇaṃ. **Chandarāgoti** taṇhāchando.

Dantaṃ nayanti samitinti uyyānakīḷāmaṇḍalādīsū hi mahājanamajjhaṃ gacchantā dantameva goṇaṃ vā dantaṃ assājānīyaṃ vā yāne yojetvā nayanti. **Rājāti** tathārūpāneva ṭhānāni gacchanto rājāpi dantameva abhiruhati. **Manussesūti** manussesupi catūhi ariyamaggehi danto nibbisevanova seṭṭho. **Yotivākyanti** evarūpaṃ atikkammavacanaṃ punappunaṃ vuccamānampi titikkhati nappatippharati na vihaññati, evarūpo danto seṭṭhoti attho.

Assatarāti vaḷavāya gadrabhena jātā. **Ājānīyāti** yaṃ assadammasārathi kāraṇaṃ kāreti, tassa khippaṃ jānanasamatthā. **Sindhavāti** sindhavaratṭhe jātā assā. **Mahā-**

nāgāti kuñjarasaṅkhātā mahāhatthino. **Attadantoti** ete assatarā vā sindhavā vā kuñjarā vā dantāva, na adantā. Yo pana catumaggasaṅkhātena attano dantatāya attadanto nibbisevano, ayaṃ tatopi varaṃ, sabbehipi etehi uttaritaroti attho.

Na hi etehi yānehīti yāni etāni hatthiyānādīni uttamayānāni, etehi yānehi koci puggalo supinantenapi agatapubbattā “agatan”ti saṅkhātaṃ nibbānadisaṃ tathā na gaccheyya. Yathā pubbhāge indriyadamena dantena, aparabhāge ariyama-ggabhāvanāya sudantena danto nibbisevano sappañño puggalo taṃ agatapubbaṃ disaṃ gacchati, dantabhūmiṃ pāpuṇāti, tasmā attadamanameva varataranti attho (dha. pa. aṭṭha. 2.322; mahāni. aṭṭha. 90).

Vidhāsu na vikampantīti navavidhamānakoṭṭhāsesu na calanti na vedhenti. **Vippamuttā punabbhavāti** kammakilesato samucchavedvimuttiyā suṭṭhu muttā. **Dantabhūmiṃ anuppattāti** arahattaphalaṃ pāpuṇitvā ṭhitā. **Te loke vijitāvinoti** (..0019 te vuttappakārā khīṇāsavā sattaloke vijitavijayā nāma (saṃ. ni. aṭṭha. 2.3.76; mahāni. aṭṭha. 90).

Yassindriyāni bhāvitānīti yassa khīṇāsavassa saddhādipañcindriyāni arahattaphalaṃ pāpetvā vaḍḍhitāni. **Ajjhattaṅca bahiddhā cāti** cakkhādi-ajjhattāyatanāni ca rūpādibahiddhāyatanāni ca nibbisevanāni katāni. **Sabbaloketi** sakalatedhātuke loke ca. **Nibbijjha imaṃ paraṅca lokanti** imaṅca attabhāvaṃ paraloke ca attabhāvaṃ atikkamitvā ṭhito khīṇāsavo. **Kālaṃ kaṅkhati bhāvito sa dantoti** so khīṇāsavo cakkhādito danto vaḍḍhitacitto maraṇakālaṃ pattheti (su. ni. aṭṭha. 2.522; mahāni. aṭṭha. 90).

Yesaṃ dhammānaṃ ādito samudāgamaṃ paññāyatīti yesaṃ khandhādidhammānaṃ uppatti paññāyati. **Atthaṅgamato nirodhoti** atthaṅgamanavasena tesamaṃ yeva abhāvo paññāyati. **Kammasannissito vipākoti** kusalākusalakammanissito vipāko kammaṃ amuñcitvā pavattanato vipākopi kammasannissitova nāma. **Nāmasannissitaṃ rūpanti** sabbarūpaṃ nāmaṃ gahetvā pavattanato nāmasannissitaṃ nāma jātaṃ. **Jātiyā anugatanti** sabbaṃ kammādikāṃ jātiyā anupaviṭṭhaṃ. **Jarāya anusaṅgati** jarāya patthaṃ. **Byādhinā abhibhūnti** byādhidukkhena abhimadditaṃ. **Maraṇena abbhāhatanti** maccunā abhihaṃ pahaṃ. **Atāṇanti** puttādhipi tāyanassa abhāvato atāyanaṃ anārakkhaṃ alabbhaṇeyyaṃ khemaṃ vā. **Aleṇanti** alliyituṃ nissayituṃ anaraṃ, allīnānampi na leṇakiccakaraṇaṃ. **Asaraṇanti** nissitānaṃ na bhayahāraṃ, na bhayavināsakaṃ. **Asaraṇibhūnti** pure uppattiyā attano abhāveneva asaraṇaṃ, uppattisamakālemeva asaraṇabhūnti attho.

19. Apucchasīti ettha a-iti padapūraṇamatte nipāto, pucchasiṭveva attho. **Pavakkhāmi yathā pajānanti** yathā pajānanto ācikkhati, evaṃ ācikkhissāmi. **Upadhini-dānā pabhavanti dukkhāti** taṇhādi-upadhini-dānā jāti-ādidukkhavisesā pabhavanti.

Taṇhūpadhīti (..0020) taṇhā eva taṇhūpadhī. Sassatuccheditṭhi eva **diṭṭhūpadhī**. Rāgādikilesā eva **kilesūpadhī**. Puññādikammāni eva **kammūpadhī**. Tividhāduccaritāniyeva **duccaritūpadhī**. Kabaḷikārādayo āhārā eva **āhārūpadhī**. Dosapaṭigho eva **paṭighūpadhī**. Kammasamuṭṭhānā kammeneva gahitā pathavādayo catasso dhātuyova **catasso upādinnadhātuyo upadhī**. Cakkhādicha-ajjhattikāni

āyatanāni eva **cha ajjhattikāni āyatanāni upadhī**. Cakkhuviññāṇādicchaviññāṇakāyāva **cha viññāṇakāyā upadhī**. **Sabbampi dukkhaṃ dukkhamanattthenā**ti sabbatebhūmakam dukkhaṃ dussahanaṭṭhena upadhī.

20. Evaṃ upadhinidānato pabhavantesu dukkhesu- **yo ve avidvāti** gāthā. Tattha **pajānanti** saṅkhāre aniccādivasena jānanto. **Dukkassa jātipabhavānupassīti** vaṭṭadukkassa jātikāraṇaṃ “upadhī”ti anupassanto. Imissā gāthāya niddese vattabbaṃ natthi.

21. Sokapariddavañcāti sokañca paridevañca. **Tathā hi te vidito esa dhammoti** yathā yathā sattā jānanti, tathā tathā ñāpanavasena vidito esa tayā dhammoti.

Tattha **tarantīti** paṭhamamaggena diṭṭhogaṃ taranti. **Uttarantīti** dutiyamaggena kāmogaṃ tanukaraṇavasena uggantvā taranti. **Patarantīti** tameva niravasesa-ppahānavasena tatiyamaggena visesena taranti. **Samatikkamantīti** bhavogha-avijjoghappahānavasena catutthamaggena sammā atikkamanti. **Vitvattantīti** phalaṃ pāpuṇitvā tiṭṭhanti.

22. Kittayissāmi te dhammanti nibbānadhammaṃ nibbānagāminipaṭipadādhammañca te desayissāmi. **Diṭṭhe dhammeti** diṭṭheva dukkhādidhamme, imasmiṃyeva vā atabhāve. **Anīthanti** attapaccakkhaṃ. **Yaṃ viditvā**ti yaṃ dhammaṃ “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā (dha. pa. 277; theragā. 676; kathā. 753) nayena sammasanto viditvā.

Tattha **ādikalyāṇanti** hitvāpi anuttaraṃ vivekasukhaṃ dhammaṃ tava kittayissāmi, tañca kho appaṃ vā bahuṃ vā kittayanto ādikalyāṇādippakārameva kittayissāmi. Ādimhi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā kittayissāmi. Majjhepi. Pariyosānepi bhaddakaṃ anavajjameva katvā kittayissāmiti (..0021) vuttaṃ hoti. Yasmiñhi bhagavā ekagāthampi desesi, sā samantabhaddakattā dhammassa paṭhamapādena ādikalyāṇā, dutiyatatiyapādehi majjhekalyāṇā, pacchimapādena pariyosānakalyāṇā. Ekānusandhikaṃ suttaṃ nidānena ādikalyāṇaṃ, nigamanena pariyosānakalyāṇaṃ, sesena majjhekalyāṇaṃ. Nānānusandhikaṃ suttaṃ paṭhamānusandhinā ādikalyāṇaṃ, pacchimana pariyosānakalyāṇaṃ, sesehi majjhekalyāṇaṃ.

Api ca sanidāna-uppattittā ādikalyāṇaṃ, veneyyānaṃ anurūpato atthassa aviparītātāya ca hetudāharaṇayuttato ca majjhekalyāṇaṃ, sotūnaṃ saddhāpaṭilābhajanena nigamanena ca pariyosānakalyāṇaṃ.

Sakalo hi sāsana-dhammo attano atthabhūtena sīlena ādikalyāṇo, samathavipassanāmaggaṃ mahāmaggaṃ majjhekalyāṇo, nibbānena pariyosānakalyāṇo. Sīlasamādhīhi vā ādikalyāṇo, vipassanāmaggehi majjhekalyāṇo, phalanibbānehi pariyosānakalyāṇo. Buddhasubodhitāya vā ādikalyāṇo, dhammasudhammatāya majjhekalyāṇo, saṅghasuppaṭipattiyā pariyosānakalyāṇo. Taṃ sutvā tathattāya paṭipannena adhigantabbāya abhisambodhiyā vā ādikalyāṇo, paccekabodhiyā majjhekalyāṇo, sāvaka-bodhiyā pariyosānakalyāṇo.

Suyyamāno cesa nīvaraṇavikkhambhanato bhavanenapi kalyāṇameva āvaha-tīti ādikalyāṇo, paṭipajjiyamāno samathavipassanāsukhāvahanato paṭipattiyāpi kalyāṇameva āvaha-tīti majjhekalyāṇo, tathāpaṭipanno (pārā. atṭha. 1.1) ca paṭipa-

ttiphale niṭṭhite tādibhāvāvahanato paṭipattiphalenapi kalyāṇameva āvahatīti pari-yosānakalyāṇoti.

Yaṃ panesa bhagavā dhammaṃ desento sāsana brahmacariyaṃ maggabrahmacariyañca pakāseti, nānāyehi dīpeti. Taṃ yathānurūpaṃ atthasampattiyā **sātthaṃ**. Byañjanasampattiyā **sabyañjanaṃ**. Saṅkāsanapakāsanavivaraṇavibhajana-uttānīkaraṇapaññatti-atthapadasamāyogato **sātthaṃ**. Akkharapadabyañjanākāraniruttiniddesasampattiyā **sabyañjanaṃ**. Atthagambhīratāpaṭivedhagambhīratāhi **sātthaṃ** (..0022). Dhammagambhīratādesanāgambhīratāhi **sabyañjanaṃ**. Atthapaṭibhānapaṭisambhidāvisayato **sātthaṃ**. Dhammaniruttipaṭisambhidāvisayato **sabyañjanaṃ**. Paṇḍitavedanīyato sarikkhakajanappasādakanti **sātthaṃ**. Saddheyyato lokiyajanappasādakanti **sabyañjanaṃ**. Gambhīrādhippāyato **sātthaṃ**. **Uttānapadato sabyañjanaṃ**. Upanetabbassa abhāvato sakalaparipuṇṇabhāvena **kevalaparipuṇṇaṃ**. Apanetabbassa abhāvato niddosabhāvena **parisuddhaṃ**.

Api ca- paṭipattiyā adhigamabyattito **sātthaṃ**. Pariyattiyā āgamabyattito **sabyañjanaṃ**. Sīlādipañcadhammakhandhayuttato **kevalaparipuṇṇaṃ**. Nirupakkilesato nittharaṇatthāya pavattito lokāmisānirapekkhato ca **parisuddhaṃ**. Sikkhattayapariggahitattā brahmabhūtehi seṭṭhehi caritabbato, tesañca cariyabhāvato **brahmaccariyaṃ** (pārā. aṭṭha. 1.1).

satipaṭṭhāne”ti āha. Sattatiṃsabodhipakkhiyadhamme dassetvā nibbattitaloku-
Evaṃ pariyattidhammaṃ dassetvā idāni lokuttaradhammaṃ dassetuṃ “**cattāro
satipaṭṭhāne**”ti āha. Sattatiṃsabodhipakkhiyadhamme dassetvā nibbattitaloku-
ttaraṃ dassetuṃ “**nibbānañcā**”ti āha. **Nibbānagāminiñca paṭipadanti** pubbabhāga-
sīlasamādhivipassanādhammañca kittayissāmi.

Dukkhe diṭṭheti dukkhasacce sarasalakkaṇena diṭṭhe dukkhasaccaṃ pakāse-
ssāmi. **Samudayā**disupi eseva nayo.

23. Tañcāhaṃ abhinandāmīti taṃ vuttappakāradhammajotakaṃ tava vacanaṃ
ahaṃ patthayāmi. **Dhammamuttamanti** tañca dhammamuttamaṃ abhinandāmi.

Tattha **mahato tamokāyassa padālananti** mahato avijjārāsissa chedanaṃ. Ani-
ccalakkhaṇavasena **esī**. Dukkhalakkhaṇavasena **gavesī**. Anattalakkhaṇavasena
samantato **pariyesī**. **Mahato vipallāsassa pabhedananti** mahantassa asubhe
subhanti-ādidvādasavidhassa vipallāsassa bhedanaṃ. **Mahato taṇhāsallassa
abbahananti** mahantassa antotudanaṭṭhena taṇhākaṇṭakassa luñcanaṃ. **Diṭṭhisa-
ñghāṭassa viniveṭhananti** diṭṭhiyeva abhocchinnappavattito saṅghaṭitaṭṭhena
saṅghāto, tassa diṭṭhisañghāṭassa nivattanaṃ. **Mānadhajassa pātananti** ussita-
ṭṭhena unnatilakkhaṇassa mānaddhajassa pātanaṃ. **Abhisañkhārassa vūpasa-
manti** puññādi-abhisañkhārassa upasamaṃ. **Oghassa nittharaṇanti** vaṭṭe osidā-
panassa kāmoghādi-oghasa (..0023) nittharaṇaṃ nikkhamaṃ. **Bhārassa
nikkhepananti** rūpādipañcakkhandhabhārassa khipanaṃ chaḍḍanaṃ. **Saṃsāra-
vaṭṭassa upacchedanti** khandhādipaṭipāṭisaṃsāraṃvaṭṭassa hetunassanena ucchi-
jjanaṃ. **Santāpassa nibbāpananti** kilesasantāpassa nibbutiṃ. **Parilāhassa paṭipa-
ssaddhanti** kilesapariḷāhassa vūpasamaṃ paṭipassambhanaṃ. **Dhammadhajassa
ussāpananti** navavidhalokuttaradhammassa ussāpetvā ṭhapanāṃ. **Paramatthaṃ
amataṃ nibbānanti** uttamaṭṭhena paramatthaṃ. Natthi etassa maraṇasañkhātaṃ
matanti amataṃ. Kilesavisapaṭipakkhattā agadantipi amataṃ. Saṃsāradukkha-
paṭipakkhabhūtatā nibbutanti **nibbānaṃ**. Natthettha taṇhāsañkhātaṃ vānantipi
nibbānaṃ.

Mahesakkhehi sattehiti mahānubhāvehi sakkādīhi sattehi. **Pariyesitoti** pariyiṭṭho.
Kahaṃ devadevoti devānaṃ atidevo kuhiṃ. **Kahaṃ narāsabhoti** uttamapuriso.

24. Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjheti ettha **uddhanti** anāgataddhā vuccati.
Adhoti atitaddhā. **Tiriyañcāpi majjheti** paccuppannaddhā. **Etesu nandiñca nivesa-
nañca, panujja viññāṇanti** etesu uddhādīsu taṇhañca diṭṭhinivesanañca abhisa-
ñkhāraviññāṇaṃca panudehi. Panuditvā ca **bhave na tiṭṭheti** evaṃ sante duvi-
dhepi **bhave na tiṭṭheyya**. Evaṃ tāva panujjasaddassa panudehīti imasmiṃ attha-
vikappe sambandho. Panuditvāti etasmiṃ pana atthavikappe **bhave na tiṭṭheti** aya-
meva sambandho. Etāni nandinivesanaviññāṇāni panuditvā duvidhepi **bhave na
tiṭṭheyyāti**.

Sahokāsavasena devaloko uddhaṃ. Apāyaloko adho. Manussaloko majjhe.
Tattha **kusalā dhammā**ti apāyaṃ muñcitvā upari paṭisandhidānato kusalā
dhammā **uddhanti** vuccanti. **Akusalā dhammā** apāyesu paṭisandhidānato **adhoti**.

Tadubhayavimuttattā **abyākatā dhammā tiriyañcāpi majjheti** vuccanti. Sabbopari-vasena arūpadhātu uddham. Sabba-adhavasena kāmādhātu adho. Tadubhayan- taravasena rūpadhātu majjhe. Kāyacittābādhakhananavasena sukhā vedanā uddham. Dukkhamanavasena dukkhā vedanā adho. Adukkhamasukhā vedanā majjhe. Attabhāvavasena paricchedam dassento “**uddhanti uddham pādatalā**” ti-ā- dimāha. Tattha **uddham pādatalā**ti pādatalato upari. **Adho kesamatthakā**ti kesama- tthakato adho. **Majjheti** dvinnam antaram.

Puññābhisañkhārasahagataṃ (..0024) **viññāṇanti** terasavidhapuññābhisañkhā- rasampayuttaṃ kammaviññāṇam. **Apuññābhisañkhārasahagataṃ viññāṇanti** dvādasavidha-apuññābhisañkhārasampayuttaṃ kammaviññāṇam. **Āneñjābhisa- ñkhārasahagataṃ viññāṇanti** catubbidham āneñjābhisañkhārasahagataṃ kamma- viññāṇam. **Nujjāti** khīpa. **Panujjāti** atīva khīpa. **Nudāti** luñca. **Panudāti** atīva luñca. **Pajahāti** chaḍḍehi. **Vinodehīti** dūram karohi.

Kammabhavañcāti puññābhisañkhāracetanāva. **Paṭisandhikañca punabbha- vanti** paṭisandhiyā rūpādipunabbhavañca. **Pajahanto** paṭhamamaggena, **vinodento** dutiyamaggena, **byantī karonto** tatiyamaggena, **anabhāvaṃ gamento** catutthama- ggena. **Kammabhava na tiṭṭheyyā**ti puññādi-abhisañkhāre na tiṭṭheyya.

25. Etāni vinodetvā bhava atitṭhanto eso- **evaṃ viharīti** gāthā. Tattha **idhevā**ti imasmiṃyeva sāsane, imasmiṃyeva vā attabhāve. Imissā gāthāya niddeso uttā- natthova.

26. **Sukittitaṃ gotamanūpadhīkanti** ettha **anūpadhīkanti** nibbānam, taṃ sandhāya bhagavantaṃ ālapanto āha- “sukittitaṃ gotamanūpadhīkan”ti.

Niddese **kilesā cāti** upatāpanaṭṭhena rāgādayo kilesā ca rāsaṭṭhena vipāka- bhūtā pañcakkhandhā ca kusalādi-abhisañkhārā cetanā ca “upadhī”ti vuccanti kathiyanti. **Upadhippahānaṃ** tadaṅgappahānena, **upadhivūpasamaṃ** vikkhambha- nappahānena, **upadhipaṭinissaggaṃ** samucchedappahānena **upadhipaṭipa- ssaddham** phalenāti.

27. Na kevalaṃ dukkhameva pahāsi- **te cāpīti** gāthā. Tattha **aṭṭhitanti** sakkaccaṃ, sadā vā. **Taṃ taṃ namassāmīti** tasmā taṃ namassāmi. **Sameccāti** upagantvā. **Nāgāti** bhagavantaṃ ālapanto āha.

Niddese **sameccāti** jānitvā, ekato hutvā vā. **Abhisameccāti** paṭivijjhivā. **Samāga- ntvāti** sammukhā hutvā. **Abhisamāgantvāti** samīpaṃ gantvā. **Sammukhāti** sammukhe. **Āguṃ na karotīti** pāpaṃ na karoti.

28. Idāni naṃ bhagavā “addhā hi bhagavā pahāsi dukkhan”ti evaṃ tena brāhmaṇena viditopi attānaṃ anupanetvāva pahīnadukkhena puggalena ova- danto (..0025) “**yaṃ brāhmaṇan**”ti gāthamāha. Tassattho- **yaṃ taṃ abhijānanto** “ayaṃ bāhitapāpattā **brāhmaṇo**, vedehi gatattā **vedagū**, kiñcanābhāvā **akiñcano**, kāmesu ca bhavesu ca asattattā **kāmabhava asatto**”ti jaññā jāneyyāsi. **Addhā hi so oghamimaṃ atāri, tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akañkho.**

Niddese **rāgakiñcananti** rāgapalibodham. **Dosakiñcananti**-ādipi eseva nayo. **Kāmoghaṃ tiṇṇo** anāgāmimaggena. **Bhavoghaṃ tiṇṇo** arahattamaggena. **Diṭṭhoghaṃ tiṇṇo** sotāpattimaggena. **Avijjoghaṃ tiṇṇo** arahattamaggena. **Saṃsāra-**

pathaṃ tiṇṇo kusalākusalakammappabhedenāti. Uttiṇṇo paṭhamamaggena. Nittiṇṇo dutiyamaggena. Atikkanto tatiyamaggena. Samatikkanto catutthamaggena. Vītivatto phalena.

29. Kiñca bhiyyo- **vidvā ca yoti** gāthā. Tattha **idhāti** imasmiṃ sāsane, attabhāve vā. **Visajjāti** vosajjitvā.

Niddese **sajjanti** muñcanaṃ. **Visajjanti** vosajjanaṃ. Sesāṃ sabbattha pākaṭa- meva. Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyo- sāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Mettaḡumāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dhotakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

30. Pañcame dhotakasutte- **vācābhikañkhāmīti** vācaṃ abhikañkhāmi. **Sikkhe nibbānamattanoti** attano rāgādīnaṃ nibbānatthāya adhisīlādīni sikkheyya. Niddese apubbaṃ natthi.

31. **Itoti** mama mukhato.

Niddese **ātappanti** kilesatāpanaṃ. **Ussāhanti** asaṅkocaṃ. **Ussolhīnti** balavavī- riyāṃ. **Thāmanti** asithilaṃ. **Dhitinti** dhāraṇaṃ. **Vīriyaṃ karohīti** parakkamaṃ karohi. **Chandaṃ janehīti** ruciṃ uppādehi.

32. Evaṃ (..0026) vutte attamano dhotako bhagavantaṃ abhitthavamāno kathaṃkathāpamokkhaṃ yācanto “**passāmahan**”ti gāthamāha. Tattha **passā- mahaṃ devamanussaloketi** passāmi ahaṃ devamanussaloke. **Taṃ taṃ namassā- mīti** taṃ evarūpaṃ taṃ namassāmi. **Pamuñcāti** pamocehi.

Niddese **paccekabuddhāti** taṃ taṃ ārammaṇaṃ pāṭiyekkaṃ catusaccaṃ saya- meva buddhā paṭivedhappattāti paccekabuddhā. **Sīhasīhoti** achambhitatṭhena sīhānaṃ atisīho. **Nāganāgoti** nikkilesatṭhena, mahantaṭṭhena vā nāgānaṃ atināgo. **Gaṇigaṇīti** gaṇavantānaṃ atīva gaṇavā. **Munimunīti** ñāṇavantānaṃ atīva ñāṇavā. **Rājarājāti** uttamarājā. **Muñca manti** mocehi maṃ. **Pamuñca manti** nānāvidhena muñcehi maṃ. **Mocehi manti** sithilaṃ karohi maṃ. **Pamocehi manti** atīva sithilaṃ karohi maṃ. **Uddhara manti** maṃ saṃsārapaṅkā uddharitvā thale patiṭṭhāpehi. **Samuddhara manti** sammā uddharitvā thale patiṭṭhāpehi maṃ. **Vuṭṭhāpehīti** viciki- cchāsallato apanetvā visuṃ karaṇavasena uṭṭhāpehi.

33. Athassa bhagavā attādhīnameva kathaṃkathāpamokkhaṃ oghataraṇamu- khena dassento “**nāhan**”ti gāthamāha. Tattha **nāhaṃ sahissāmīti** ahaṃ na sahi- ssāmi na sakkomi. Na vāyamissāmīti vuttaṃ hoti. **Pamocanāyāti** pamocetuṃ. **Kathaṃkathinti** sakaṅkhaṃ. **Taresīti** tareyyāsi.

Niddese **na ihāmīti** payogaṃ na karomi. Na samīhāmīti atīva payogaṃ na

karomi. **Assaddhe puggaleti** ratanattaye saddhāvīrahite puggale. **Acchandiketi** maggaphalatthaṃ rucivīrahite. **Kusītetī** samādhivīrahite. **Hīnavīriyēti** nibbīriye. **Appaṭṭipajjamāneti** paṭipattiyā na paṭipajjamāne.

34. Evaṃ vutte attamanataro dhotako bhagavantam abhitthavamāno anusāsanim yācanto “**anusāsa brahme**”ti gāthamāha. Tattha **brahmeti** seṭṭhavaacana-metaṃ. Tena bhagavantam āmantayamāno āha “anusāsa brahme”ti. **Vivekadhammanti** sabbasaṅkhāravivekaṃ nibbānadhammaṃ. **Abyāpajjamānoti** nānappakā-rakaṃ anāpajjamāno. **Idheva santoti** idheva samāno. **Asitoti** anissito.

35-7. Ito (..0027) parā dve gāthā mettagūsutte vuttanayā eva. Kevalañhi tattha dhammaṃ, idha santinti ayaṃ viseso. Tatiyagāthāyapi pubbaḍḍham tattha vuttanayameva. Aparaddhe **saṅgoti** sajjanaṭṭhānaṃ, laggananti vuttaṃ hoti. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Dhotakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Upasīvamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

38. Chaṭṭhe upasīvasutte- **mahantamoghanti** mahantaṃ oghaṃ. **Anissitoti** puggalaṃ vā dhammaṃ vā anallīno. **No visahāmīti** na sakkomi. **Ārammaṇanti** nissayaṃ. **Yaṃ nissitoti** yaṃ dhammaṃ vā puggalaṃ vā nissito.

Niddese **kāmoghanti** anāgāmimaggena kāmoghaṃ. Arahattamaggena **bhavoghaṃ**. Sotāpattimaggena **diṭṭhoghaṃ**. Arahattamaggena **avijjoghaṃ** tareyyaṃ. **Sakyakulā pabbajitoti** bhagavato uccākulaparidīpanavasena vuttaṃ. **Ālambaṇanti** avattharivā ṭhānaṃ. **Nissayanti** allīyanaṃ. **Upanissayanti** apassayanaṃ.

39. Idāni yasmā brāhmaṇo ākiñcaññāyatanaḷbhī tañca santampi nissayaṃ na jānāti. Tenassa bhagavā tañca nissayaṃ uttariñca niyyānappaṭhaṃ dassento “**ākiñcaññan**”ti gāṭhaṃ. Tattha **pekkhamānoti** taṃ ākiñcaññāyatanaṃ samāpattiṃ sato samāpajjitvā vuṭṭahitvā ca aniccādivasena passamāno. **Natthīti nissāyāti** taṃ “natthi kiñcī”ti pavattaṃ samāpattiṃ ārammaṇaṃ katvā. **Tarassu oghanti** tato pabhuti pavattāya vipassanāya yathānurūpaṃ catubbidhampi oghaṃ tarassu. **Kathāhīti** kathaṃkathāhi. **Taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassāti** rattindivaṃ nibbānaṃ vibhūtaṃ katvā passa. Etenassa diṭṭhadhammasukhavihāraṃ katesi.

Niddese (..0028) **taññeva viññāṇaṃ abhāvetīti** ākāśalambaṇaṃ katvā pavattamahaggataviññāṇaṃ abhāveti abhāvaṃ gameti. **Vibhāvetīti** vividhā abhāvaṃ gameti. **Antaradhāpetīti** adassanaṃ gameti. **Natthi kiñcīti** passatīti antamaso bhaṅgamattampissa natthīti passati.

40. Idāni “kāme pahāyā”ti sutvā vikkhambhanavasena attanā pahīne kāme sampassamāno “**sabbesū**”ti gāṭhaṃ. Tattha **hitvā maññanti** aññaṃ tato heṭṭhā chabbidhampi samāpattiṃ hitvā. **Saññāvimokkhe parameti** sattaṃ saññāvimokkhesu uttame ākiñcaññāyatane. **Tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyīti** so puggalo tattha ākiñcaññāyatanaḷbrahmaloke avigacchamāno tiṭṭheyya nūti pucchati.

Niddese **aviccamānoti** aviyujjamāno. **Avigacchamānoti** viyogaṃ anāpajjamāno. **Anantaradhāyamānoti** antaradhānaṃ anāpajjamāno. **Aparihāyamānoti** anantarā parihānaṃ anāpajjamāno.

41-2. Athassa bhagavā saṭṭhikappasahassamattakaṃyeva ṭhānaṃ anujānanto catutthaṃ gāṭhaṃ. Evaṃ tassa tattha ṭhānaṃ sutvā idānissa sassatucchedaḷbhāvaṃ pucchanto “**tiṭṭhe ce**”ti gāṭhaṃ. Tattha **pūgampi vassānanti** anekasaḷkhyampi vassānaṃ, gaṇanarāsinti attho. “Pūgampi vassāni”tipi paṭṭho. Tattha vibhattibyattayena sāmivacanassa paccattavacanaṃ kātabbaṃ, pūganti vā etassa bahūnīti attho vattabbo. “Pūgāni”ti vāpi paṭṭhanti, purimapaṭṭhoyeva sabbaḷsundaro. **Tattheva so sīti siyā vimuttoti** so puggalo tatthevākiñcaññāyatane nānādukkhehi vimutto sītibhāvappaṭṭo bhavēyya, nibbānappaṭṭo sassato hutvā tiṭṭheyyāti adhippāyo. **Cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassāti** “udāhu tathāvidhassa

viññāṇaṃ anupādāya parinibbāyeyyā”ti ucchedaṃ pucchati, “paṭisandhiggahaṇatthaṃ vāpi bhaveyyā”ti paṭisandhimpī tassa pucchati.

Tassa viññāṇaṃ caveyyāti tassa ākiñcaññāyatane uppannassa viññāṇaṃ cutiṃ pāpuṇeyya. **Ucchijjeyyā**ti ucchedaṃ bhaveyya. **Vinasseyyā**ti vināsaṃ pāpuṇeyya. **Na bhaveyyā**ti abhāvaṃ gameyya. **Upapannassā**ti paṭisandhivasena upapannassa.

43. Athassa (..0029) bhagavā ucchedasassataṃ anupagamma tatthupapannassa ariyasāvakassa anupādāya parinibbānaṃ dassento “**accī yathā**”ti gāthamāha. Tattha **atthaṃ paleti**ti atthaṃ gacchati. **Na upeti saṅkhanti** “asukāṃ nāma disaṃ gato”ti vohāraṃ na gacchati. **Evaṃ munī nāmakāyā vimuttoti** evaṃ tattha uppanno sekkhamuni pakatiyā pubbeva rūpakāyā vimutto, tattha catutthamaggaṃ nibbattetvā dhammakāyassa pariññātattā puna nāmakāyāpi vimutto ubhatobhāgavimutto khīṇāsavo hutvā anupādānibbānasaṅkhātaṃ atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ “khattiyo vā brāhmaṇo vā”ti evamādikaṃ.

Niddese **khittā**ti calitā. **Ukkhittā**ti aticalitā. **Nunnā**ti papphoṭiyā. **Paṇunnā**ti dūrīkatā. **Khambhitā**ti paṭikkamāpitā. **Vikkhambhitā**ti na santike katā.

44. Idāni “atthaṃ paleti”ti sutvā tassa yoniso atthamasallakkhento “**atthaṅgato so**”ti gāthamāha. Tassattho- so atthaṅgato udāhu natthi, **udāhu ve sassatiyā** sassatabhāvena **arogo** avipariṇāmadhammo soti evaṃ **taṃ me munī sādhu** byākarohi. Kimkāraṇā? **Tathā hi te vidito esa dhammoti.**

Niddese **niruddhoti** nirodhaṃ patto. **Ucchinnoti** ucchinnasantāno. **Vinaṭṭhoti** vināsaṃ patto.

45. Athassa bhagavā tathā avattabbataṃ dassento “**atthaṅgatassā**”ti gāthamāha. Tattha **atthaṅgatassā**ti anupādāparinibbutassa. **Na pamāṇamatthī**ti rūpādi-pamāṇaṃ natthi. **Yena naṃ vajjunti** yena rāgādīnā naṃ vadeyyuṃ. **Sabbesu dhammesū**ti sabbesu khandhādidhammesu.

Niddese **adhivacanāni cāti** sirivaḍḍhako dhanavaḍḍhakoti-ādayo hi vacanamattamaṃyeva adhikāraṃ katvā pavattā adhvacanā nāma. Adhvacanānaṃ pathā **adhivacanapathā** nāma. “Abhisāṅkharontīti kho, bhikkhave, tasmā saṅkhārā”ti (saṃ. ni. 3.79) evaṃ niddhāritvā sahetukaṃ katvā vuccamānā abhilāpā **nirutti** nāma. Niruttīnaṃ pathā **niruttipathā** nāma. “Takko vitakko saṅkappo”ti (..0030) (dha. sa. 7) evaṃ tena tena pakārena paññāpanato **paññatti** nāma. Paññattīnaṃ pathā **paññattipathā** (dha. sa. aṭṭha. 101-108) nāma. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadisova dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Upasīvamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nandamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

46. Sattame nandasutte- paṭhamagāthāyattho- **loke khattiyādayo**janā ājivakani-gaṇṭhādike sandhāya “santi loke munayo”ti vadanti. **Tayidaṃ kathamsūti** kiṃ nu kho te samāpattiñāṇādinā ñāṇena upapannattā **ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti**, evaṃvidhaṃ nu vadanti, **udāhu ve** nānappakārakena lūkhajīvitasañkhātena **jīvitenu-****papannanti**.

Niddese **aṭṭhasamāpattiñāṇena vāti** paṭhamajjhānādi-aṭṭhasamāpattisampayuttañāṇena vā. **Pañcābhiññāṇena vāti** pubbenivāsādijānanañāṇena vā.

47. Athassa bhagavā tadubhayampi paṭikkhipitvā muniṃ dassento “**na diṭṭhiyā**”ti **gāthamāha**.

48. Idāni “diṭṭhādīhi suddhī”ti vadantānaṃ vāde kaṅkhāpahānatthaṃ “**ye kecime**”-ti pucchati. Tattha **anekarūpenāti** kotūhalamaṅgalādināpi. **Tattha yatā carantāti** tattha sakkāyadiṭṭhiyā guttā viharantā.

49. Athassa tathā suddhi-abhāvaṃ dīpento bhagavā catutthaṃ gāthamāha.

50. Evaṃ “nātarimsū”ti sutvā idāni yo atari, taṃ sotukāmo “**ye kecime**”ti pucchati. Athassa bhagavā oghatiṇṇamukhena jātijarātiṇṇe dassento chaṭṭhaṃ gāthamāha.

51. Tattha (..0031) **nivutāti** ovuṭā pariyanaddhā. **Ye sīdhāti** ye su idha, ettha ca su-iti nipātamattaṃ. **Taṇhaṃ pariññāyāti** tīhi pariññāhi taṇhaṃ parijānitvā. Sesam sabbattha pubbe vuttanayattā pākaṭameva.

52. Evaṃ bhagavā arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne pana nando bhagavato bhāsitaṃ abhinandamāno **etābhinandāmīti** gāthamāha. Idhāpi ca pubbe vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Nandamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Hemakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

53. Aṭṭhame hemakasutte- **ye me pubbe viyākaṃsūti** ye bāvari-ādayo pubbe mayhaṃ sakaṃ laddhiṃ viyākaṃsu. **Huraṃ gotamasāsanāti** gotamasāsanato pubbataraṃ. **Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhananti** sabbaṃ taṃ kāmavitakkādivaḍḍhanaṃ.

Ye caññe tassa ācariyāti ye ca aññe tassa bāvariyassa ācāre sikkhāpakā ācariyā. **Te sakaṃ diṭṭhinti** te ācariyā attano diṭṭhiṃ. **Sakaṃ khantinti** attano khamanaṃ. **Sakaṃ rucinti** attano rocanaṃ. **Vitakkavaḍḍhananti** kāmavitakkādivitakkānaṃ uppādanaṃ punappunaṃ pavattanaṃ. **Sañkappavaḍḍhananti** kāmasañkappādīnaṃ vaḍḍhanaṃ. Imāni dve padāni sabbasaṅgāhikavasena vuttāni.

Idāni kāmavitakkādike sarūpato dassetuṃ “**kāmavitakkavaḍḍhanan**” ti-ādinā nayena navavitakke dassesi.

54. Taṇhānigghātananti taṇhāvināsanam.

55-6. Athassa bhagavā taṃ dhammaṃ ācikkhanto “**idhā**” ti gāthādvayamāha. Tattha **etadaññāya ye satāti** etaṃ nibbānaṃ padamaccutaṃ “sabbe saṅkhārā aniccā” ti-ādinā (dha. pa. 277; theragā. 676; kathā. 753) nayena vipassantā anupubbena jānitvā ye kāyānupassanāsati-ādīhi (..0032) satā. **Diṭṭhadhammābhinibbutāti** veditadhammattā diṭṭhadhammā ca rāgādinibbānena ca abhinibbutā. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Hemakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Todeyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

57. Navame todeyyasutte- **vimokkho tassa kīdisoti** tassa kīdiso vimokkho icchitabboti pucchati.

58. Idānissa aññavimokkhābhāvaṃ dassento bhagavā dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **vimokkho tassa nāparoti** tassa añño vimokkho natthi.

59. Evaṃ “taṇhakkhayo eva vimokkho” ti vuttepi tamatthaṃ asallakkhento “**nirā-saso so uda āsasāno**” ti puna pucchati. Tattha **uda paññakappi**ti udāhu samāpatti-ñāṇādinā ñāṇena taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā kappayati.

60. Athassa bhagavā taṃ ācikkhanto catutthaṃ gāthamāha. Tattha **kāmabhaveti** kāme ca bhava ca.

Rūpe nāsīsatīti catusamuṭṭhānike rūpārammaṇe chandarāgavasena na pattheti. **Saddhā**dīsupi eseva nayo. Palibodhaṭṭhena rāgo eva kiñcanaṃ **rāgakiñcanaṃ** madanaṭṭhena vā. **Dosakiñcana**dīsupi eseva nayo. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭteneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Todeyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kappamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

61. Dasame (..0033) kappasuttaniddese- **majjhe sarasminti** purimapacchimako-ṭipaññāṇābhāvato majjhabhūte saṃsāreti vuttaṃ hoti. **Tiṭṭhatanti** tiṭṭhamānānaṃ. **Yathāyidaṃ nāparaṃ siyāti** yathā idaṃ dukkhaṃ puna na bhaveyya.

Āgamananti pubbantato idhāgamaṃ. **Gamananti** ito paralokagamaṃ. **Gamanāgamananti** tadubhayavasena vuttaṃ. **Kālanti** maraṇakālaṃ. **Gatīti** nibbatti. **Bhavābhavoti** bhavato bhavo. **Cūti cāti** bhavato cavanañca. **Upapatti cāti** cutassa upapatti ca. **Nibbatti cāti** pātubhāvo ca. **Bhedo cāti** khandhabhedo ca. **Jāti cāti** jananañca. **Jarā cāti** hāni ca. **Maraṇaṇcāti** jīvitindriyassa cāgo ca. **Purimāpi koṭi na paññāyatīti** pubbāpi koṭi natthi na saṃvijjati. Tathā **pacchimāpi koṭi**.

Ettakā jātiyoti etaparamā jātiyo. **Vaṭṭaṃ vattīti** saṃsārapavatti. **Tato paraṃ na vattatīti** tato uddhaṃ nappavattati. **Hevaṃ natthīti** evaṃ natthi na saṃvijjati. **Hi-iti** nipāto. **Anamataggoyanti** ayaṃ saṃsāro aviditaggo.

Avijjānīvaraṇānanti avijjāya āvaritānaṃ. **Taṇhāsaṃyojanānanti** kāmarāgasa-ñkhātataṇhābandhanabaddhānaṃ. **Sandhāvatanti** kāmadhātuyā punappunaṃ dhāvantaṃ. **Sam̐sarantanti** rūpārūpadhātuyā saṃsarantaṃ. **Dukkhaṃ pacca-nubhūtantīti** kāyikacetasikadukkhaṃ anubhūtaṃ vinditaṃ. **Tibbanti** bahalaṃ. **Byasa-nanti** avaḍḍhi vināso. **Kaṭasī vaḍḍhitāti** susānavadḍhitaṃ. **Alamevāti** yuttameva. **Sabbasañkhāresūti** tebhūmakasañkhāresu. **Nibbindituntīti** ukkaṇṭhituṃ. **Virajjituntīti** virāgaṃ uppādetuṃ. **Vimuccituntīti** mocetuṃ. **Vaṭṭaṃ vattissatīti** saṃsārapavattaṃ tebhūmakavaṭṭaṃ anāgate pavattissati. **Tato paraṃ na vattissatīti** tato uddhaṃ anāgate saṃsārapavattaṃ nappavattissati. **Jātibhayeti** jātiṃ paṭicca uppajjanakabhaye. **Jarābhayā**dīsupi eseva nayo.

62-3. Athassa bhagavā tamatthaṃ byākaronto uparūparigāthāyo abhāsi. Duttiya-

gāthā vuttatthāyeva. Tatiyagāthāya **akiñcananti** kiñcanapaṭipakkhaṃ. **Anādā-**
nanti ādānapaṭipakkhaṃ, kiñcanādānavūpasamanti vuttaṃ hoti. **Anāparanti** apara-
paṭibhāgadīpavirahitaṃ, seṭṭhanti vuttaṃ hoti.

64. Catutthagāthāya (..0034) **na te mārassa paddhagūti** te mārassa paddhacarā
paricārikā sissā na honti.

Mahājanaṃ pāse niyojetvā māretīti māro. Akusalakamme niyuttattā **kaṇho.**
Chasu devalokesu adhipatittā **adhipati.** Akusalānaṃ dhammānaṃ antaṃ gatattā
antagū. Pāpajanaṃ na muñcatīti **namuci.** Sativippavāsappamattapuggalānaṃ
ñātakoti **pamattabandhu.** Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evam bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca
pubbasadisova dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Kappamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Jatukaṇṇimāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

65. Ekādasame jatukaṇṇisutte- **sutvānaṃ vīra akāmakāminti** ahaṃ “itipi so
bhagavā”ti-ādinā (pārā. 1; dī. ni. 1.157, 255, 301; a. ni. 6.10; saṃ. ni. 5.997)
nayena vīra kāmānaṃ akāmanato akāmakāmiṃ buddhaṃ sutvā. **Akāmamāga-**
manti nikkāmaṃ bhagavantaṃ pucchituṃ āgatomhi. **Sahajanettāti** sahajātasabba-
ññutaññāṇacakkhu. **Yathātacchanti** yathātathaṃ. **Brūhi meti** puna yācanto
bhaṇati. Yācanto hi sahasakkhattumpi bhaṇeyya, ko pana vādo dvikkhattuṃ.

Itipi so bhagavā arahaṃ sammāsambuddhoti imesaṃ padānaṃ attho heṭṭhā
vuttova. Vijjāhi pana caraṇena ca sampannattā **vijjācaraṇasampanno.** Tattha
vijjāti tissopi vijjā aṭṭhapi vijjā. Tisso vijjā bhayabheravasutte (ma. ni. 1.34 ādayo)
vuttanayena veditabbā, aṭṭha ambaṭṭhasutte (dī. ni. 1.254 ādayo). Tattha hi vipa-
ssanāññāṇena manomayiddhiyā ca saha cha abhiññā pariggahetvā aṭṭha vijjā vuttā.
Caraṇanti silasaṃvaro indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo
satta saddhammā cattāri rūpāvacarajjhānānīti ime pannarasa dhammā veditabbā.
Imeyeva hi pannarasa dhammā yasmā etehi (..0035) carati ariyasāvako gacchati
amataṃ disaṃ, tasmā “caraṇan”ti vuttā. Yathāha- “idha, mahānāma, ariyasāvako
silavā hoti”ti (ma. ni. 2.24) sabbaṃ majjhimapaṇṇāsake vuttanayena veditabbaṃ.
Bhagavā imāhi vijjāhi iminā ca caraṇena samannāgato, tena vuccati vijjācaraṇasa-
mpannoti. Tattha vijjāsampadā bhagavato sabbaññutaṃ pūretvā ṭhitā, caraṇasa-
mpadā mahākāruṇikataṃ. So sabbaññutāya sabbasattānaṃ atthānatthaṃ ṇatvā
mahākāruṇikatāya anattaṃ parivajjetvā atthe niyojeti, yathā taṃ vijjācaraṇasa-
mpanno. Tenassa sāvakā suppaṭipannā honti, no duppaṭipannā, vijjācaraṇavipa-
nnānañhi sāvakā attantapādayo viya (pārā. aṭṭha. 1.1).

Sobhanagamanattā sundaram ʘhānam gatattā sammā gatattā sammā ca gadattā **sugato**. Gamanampi hi gatanti vuccati. Tañca bhagavato sobhanam parisuddhamanavajjam. Kiṃ pana tanti? Ariyamaggo. Tena hesa gamanena khemam disam asajjamāno gatoti **sobhanagamanattā sugato**. Sundarañcesa ʘhānam gato amataṃ nibbānanti **sundaram ʘhānam gatattāpi sugato**. Sammā ca gato tena tena maggena pahīne kilese puna apaccāgacchanto. Vuttañhetam-

“Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceṭi na paccāgacchatīti sugato ...pe... arahattamaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceṭi na paccāgacchatīti sugato” ti (mahāni. 38; cūḷani. mettagūmaṇavapucchāniddeṣa 27).

Sammā vā gato dīpaṅkarapādamūlato pabhuti yāva bodhimaṇḍā tāva samatiṃsapāramīpūrikāya sammā paṭipattiyā sabbalokassa hitasukhameva karonto sassataṃ ucchedam kāmasukham attakilamathanti ime ca ante anupagacchanto gatoti **sammā gatattāpi sugato**. Sammā cesa gadati yuttaṭṭhānesu yuttameva vācam bhāsatīti **sammā gadattāpi sugato**.

Tatridam sādhakasuttaṃ-

“Yaṃ tathāgato vācam jānāti abhūtam ataccham anattasaṃhitam, sā ca paresam appiyā amanāpā, na tam tathāgato vācam bhāsatī. Yampi tathāgato vācam jānāti bhūtam taccham (..0036) anattasaṃhitam, sā ca paresam appiyā amanāpā, tampi tathāgato vācam na bhāsatī. Yañca kho tathāgato vācam jānāti bhūtam taccham atthasaṃhitam, sā ca paresam appiyā amanāpā, tatra kālaññū tathāgato hoti tassā vācāya veyyākaraṇāya. Yaṃ tathāgato vācam jānāti abhūtam ataccham anattasaṃhitam. Sā ca paresam piyā manāpā, na tam tathāgato vācam bhāsatī. Yampi tathāgato vācam jānāti bhūtam taccham anattasaṃhitam, sā ca paresam piyā manāpā, tampi tathāgato vācam na bhāsatī. Yañca kho tathāgato vācam jānāti bhūtam taccham atthasaṃhitam, sā ca paresam piyā manāpā, tatra kālaññū tathāgato hoti tassā vācāya veyyākaraṇāyā” ti (ma. ni. 2.86).

Evam **sammā gadattāpi sugatoti** veditabbo.

Sabbathā viditalokattā pana **lokavidū**. So hi bhagavā sabhāvato samudayato nirodhato nirodhūpāyatoti sabbathā lokam avedi aññāsi paṭivijjhi. Yathāha-

“Yattha kho, āvuso, na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na upapajjati, nāham tam gamanena lokassa antam ñāteyyam daṭṭheyyam patteyyanti vadāmi. Na cāham, āvuso, appatvāva lokassa antam dukkhassa antakiriyaṃ vadāmi. Api cāham, āvuso, imasmiṃyeva byāmamatte kaḷevare sasaññimhi samanake lokañca paññapemi lokasamudayañca lokanirodhañca lokanirodhagāminiñca paṭipadam (saṃ. ni. 1.107; a. ni. 4.45).

“Gamanena na pattabbo, lokassanto kudācanam;
na ca appatvā lokantam, dukkhā atthi pamocanam.

“Tasmā have lokavidū sumedho, lokantagū vusitabrahmacariyo;

lokassa antam samitāvi ñatvā, nāsīsatī lokamimam parañcā” ti. (saṃ. ni. 1.107; a. ni. 4.45);

Api (..0037) ca- tayo lokā saṅkhāraloko sattaloko okāsalokoti. Tattha “eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā”ti (paṭi. ma. 1.112) āgataṭṭhāne saṅkhāraloko veditabbo. “Sassato lokoti vā asassato lokoti vā”ti (dī. ni. 1.421; ma. ni. 1.269; saṃ. ni. 4.416; vibha. 937) āgataṭṭhāne sattaloko.

“Yāvatā candimasūriyā pariharanti, disā bhanti virocamānā;

tāva saḥassadhā loko, ettha te vattatī vaso”ti. (ma. ni. 1.503)–

Āgataṭṭhāne okāsaloko. Tampi bhagavā sabbathā avedi. Tathā hissa “eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā nāmañca rūpañca. Tayo lokā tisso vedanā. Cattāro lokā cattāro āhārā. Pañca lokā pañcupādānakkhandhā. Cha lokā cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā aṭṭha loka-dhammā. Nava lokā nava sattāvāsā. Dasa lokā dasāyatanāni. Dvādasa lokā dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasalokā aṭṭhārasa dhātuyo”ti (paṭi. ma. 1.112) ayaṃ saṅkhāralokopi sabbathā vidito.

Yasmā panesa sabbesampi sattānaṃ āsayaṃ jānāti, anusayaṃ jānāti, caritaṃ jānāti, adhimuttiṃ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye, svākāre dvākāre, suviññāpaye duviññāpaye, bhabbe abhabbe satte jānāti. Tasmāssa sattalokopi sabbathā vidito. Yathā ca sattaloko, evaṃ okāsalokopi. Tathā hesa ekaṃ cakkavāḷaṃ āyāmato ca vitthārato ca yojanānaṃ dvādasa

satasahassāni catutiṃsa satāni ca paññāsañca yojanāni. Parikkhepato-
Sabbam satasahassāni, chattim̐sa parimaṇḍalam;
dasa ceva sahasāni, aḍḍhuḍḍhāni satāni ca.

Tattha (..0038)-

Duve satasahassāni, cattāri nahutāni ca;
ettakam bahalattena, saṅkhātāyam vasundharā.

Tassāyeva sandhārakam-

Cattāri satasahassāni, aṭṭheva nahutāni ca;
ettakam bahalattena, jalam vāte patitṭhitam.

Tassāpi sandhāra-

Nava satasahassāni, māluto nabhamuggato;
saṭṭhi ceva sahasāni, esā lokassa saṅṭhiti.

Evam saṅṭhite cettha yojanānam-

Caturāsīti sahasāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave;
accuggato tāvadeva, sineru pabbatuttamo.

Tato upaḍḍhupaḍḍhena, pamāṇena yathākkamam;
ajjhogāḷhuggatā dibbā, nānāratana-cittitā.

Yugandharo īsadharo, karavīko sudassano;
nemindharo vinatako, assakaṇṇo giri brahā.

Ete satta mahāselā, sinerussa samantato;
mahārājānamāvāsā, devayakkhanisevitā.

Yojanānam satānucco, himavā pañca pabbato;
yojanānam sahasāni, tīṇi āyatavittato.

Caturāsītisahasseehi, kūṭhehi paṭimaṇḍito;
tipañcayojanakkhandha-parikkhepā nagavhayā.

paññāsayojanakkhandha-sākhāyāmā samantato;
satayojanavittihinṇā, tāvadeva ca uggatā;

jambū yassānubhāvena, jambudīpo pakāsito. (visuddhi. 1.137; dha. sa. aṭṭha. 584);

Yañcetaṃ (..0039) jambuyā pamāṇam, etadeva asurānam cittapāṭaliyā, garu-
ḷānam simbalirukkhassa, aparagoyāne kadambassa, uttarakurūsu kapparuk-
khassa, pubbavidehe sirīsassa, tāvatim̐sesu pāricchattakassāti. Tenāhu porāṇā-

“Pāṭalī simbalī jambū, devānam pāricchattako;
kadambo kapparukkho ca, sirīsena bhavati sattamam.

“Dve asīti sahasāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave;
accuggato tāvadeva, cakkavāḷasiluccayo;

parikkhipitvā taṃ sabbam, lokadhātumayam ṭhito”ti. (visuddhi. 1.137; dha. sa. aṭṭha. 584);

Tattha candamaṇḍalam ekūnapaññāsayojanam, sūriyamaṇḍalam paññāsayo-
janam, tāvatim̐sabhavanam dasasahassayojanam, tathā asurabhavanam avīcīma-
hānirayo jambudīpo ca. Aparagoyānam sattasahassayojanam. Tathā pubbavi-
deho. Uttarakuru aṭṭhasahassayojano. Ekameko cettha mahādīpo pañcasatapa-

ñcasataparittadīpaparivāro. Taṃ sabbampi ekaṃ cakkavāḷaṃ ekā lokadhātu. Tadantaresu lokantarikanirayā. Evaṃ anantāni cakkavāḷāni anantā lokadhātuyo bhagavā anantena buddhaññaena aveḍi aññāsi paṭivijjhi. Evamassa okāsalokopi sabbathā vidito. Evampi **sabbathā viditalokattā lokavidū**.

Attano pana guṇehi viṣiṭṭhatarassa kassaci abhāvato natthi etassa uttaroti **anuttaro**. Tathā hesa sīlaguṇenapi sabbam lokam abhibhavati samādhi ...pe... paññā... vimutti... vimuttiññāḍassanaguṇenapi. Sīlaguṇenapi asamo asamasamo appaṭimo appaṭibhāgo appaṭipuggalo ...pe... vimuttiññāḍassanaguṇenapi. Yathāha- “na kho panāham passāmi sadevake loke ...pe... sadevamanussāya attanā sīlasampannataran” ti (saṃ. ni. 1.173; a. ni. 4.21) vitthāro.

Evaṃ aggapasādasuttādīni (a. ni. 4.34; itivu. 90) “na me ācariyo atthi” ti-ādikā (ma. ni. 1.285; mahāva. 11; kathā. 405; mi. pa. 4.5.11) gāthāyo ca vitthāretabbā.

Purisadamme (..0040) sāretīti **purisadammasārathi**, dameti vinetīti vuttaṃ hoti. Tattha **purisadammmāti** adantā dametuṃ yuttā tiracchānapurisāpi manussapurisāpi amanussapurisāpi. Tathā hi bhagavatā tiracchānapurisāpi apalālo nāgarājā cūḷodaro mahodaro aggisikho dhūmasikho aravāḷo nāgarājā dhanapālako hatthīti evamādayo damitā nibbisā katā, saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhāpitā. Manussapurisāpi saccakanigaṇṭhaputta-ambaṭṭhamāṇavapokkharasātisoṇadantakūṭadantādayo. Amanussapurisāpi āḷavakasūcilomakharalomayakkhasakkadevarājādayo damitā vinītā vicitrehi vinayanūpāyehi. “Aham kho kesi purisadamme saṇhenapi vinemi, pharusenapi vinemi, saṇhapharusenapi vinemi” ti (a. ni. 4.111) idañcettha suttaṃ vitthāretabbaṃ. Api ca bhagavā visuddhasīlādīnaṃ paṭhamajjhānādīni sotāpannādīnañca uttarimaggapaṭipadaṃ ācikkhanto dantepe dametiyeva.

Atha vā **anuttaro purisadammasārathīti** ekamevidaṃ atthapadaṃ. Bhagavā hi tathā purisadamme sāreti, yathā ekapallañkeneva nisinnā aṭṭha disā asajjamānā dhāvanti. Tasmā “anuttaro purisadammasārathī” ti vuccati. “Hatthidamakena, bhikkhave, hatthi dammo sārīto ekaṃyeva disaṃ dhāvati” ti idañcettha suttaṃ (ma. ni. 3.312) vitthāretabbaṃ.

Vīriyavāti ariyamaggena sabbapāpakehi virato. **Pahūti** pabhū. **Visavīti** parasantāne vīriyuppādako. **Alamattoti** samatthacitto.

Viratoti ariyamaggena viratattā āyatim appaṭisandhiko. **Sabbapāpakehi nirayadukkham aticcāti** āyatim appaṭisandhitāya nirayadukkham aticca ṭhito. **Vīriyavāsoti** vīriyaniketo. **So vīriyavāti** so khīṇāsavo “vīriyavā” ti vattabbaṃ arahati. **Padhānavā vīro tādīti** imāni panassa thutivacanāni. So hi padhānavā maggajjhānapadhānena, vīro kilesāriyiddhamśanasamatthatāya, tādī nibbikāratāya **pavuccate tathattāti** tathārūpo “vīriyavā” ti pavuccati.

Te kāmakāminoti ete rūpādivatthukāme icchantā. **Rāgarāginoti** rāgena rañjitā. **Saññāsaññinoti** rāgasaññāya saññino. **Na** (..0041) **kāme kāmētīti** rūpādivatthukāme na pattheti. **Akāmoti** kāmehi virahito. **Nikkāmoti** nikkantakāmo.

Sabbaññutaññāṇanti tiyaddhagataṃ sabbaneyyapathaṃ jānātīti sabbaññū, tassa bhāvo sabbaññutā, sabbaññutā eva ñāṇaṃ sabbaññutaññāṇaṃ, sabbaññutaññāṇasañkhātaṃ **nettañca** vāsanāya saha kilese parājetvā jitattā **jinabhāvo ca**

apubbaṃ acarimaṃ apure apacchā ekasmiṃ khaṇe ekasmiṃ kāle uppanno pubbantato uddhaṃ pannoti uppanno.

66. Tejī tejasāti tejena samannāgato tejasā abhibhuyya. **Yamahaṃ vijaññaṃ jāti-jarāya idha vippahānanti** yaṃ ahaṃ jātijarāya pahānabhūtaṃ dhammaṃ idheva jāneyyaṃ.

Jagatīti pathavī. **Sabbaṃ ākāsagatanti** sakalaṃ ākāse pavattaṃ patthaṃ. **Tamagatanti** tamameva tamagataṃ andhakāraṃ yathā gūthagataṃ muttagatanti. **Abhivihaccāti** nāsetvā. **Andhakāraṃ vidhamitvāti** cakkhuvīññāṇupattinivāraṃ andhakāraṃ palāpetvā. **Ālokaṃ dassayitvāti** sūriyālokaṃ dassayitvā. **Ākāseti** aja-ṭākāse. **Antalikkheti** antaradhātusamatthacchokāse. **Gaganapatheti** devatānaṃ gamanamagge gacchati. **Sabbaṃ abhisāṅkhārasamudayanti** sakalaṃ kammaṃ samudayaṃ uppādaṃ, taṇhanti attho. **Kilesatamaṃ avijjandhakāraṃ vidhamitvāti** kilesatamasāṅkhātaṃ aññāṇaṃ avijjandhakāraṃ nīharitvā nāsetvā. **Ñāṇā-lokaṃ** paññālokaṃ dassayitvā. **Vatthukāme parijānitvāti** rūpādivatthukāme ñātati-raṇapariññāya jānitvā. **Kilesakāme pahāyāti** upatāpanasāṅkhāte kilesakāme pahānapariññāya pajahitvā.

67. Athassa bhagavā taṃ dhammaṃ ācikkhanto uparūparigāthāyo abhāsi. Tattha **nekkhammaṃ datṭhu khematoti** nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ “kheman”ti disvā. **Uggahitanti** taṇhāvasena diṭṭhivasena gahitaṃ. **Nirattaṃ vāti** nirassitabbaṃ vā, muñcitabbanti vuttaṃ hoti. **Mā te vijjitthāti** mā te ahosi. **Kiñca-nanti** rāgādikiñcanaṃ, tampi te mā vijjittha.

Muñcitabbanti muñcitvā na puna gahetabbaṃ. **Vijahitabbanti** cajitabbaṃ. **Vinode-tabbanti** khipitabbaṃ. **Byantikātabbanti** vigatantaṃ kātabbaṃ. **Anabhāvaṃ gameta-bbanti** anu anu abhāvaṃ gametabbaṃ.

68-9. Pubbeti (..0042) atīte saṅkhāre ārabha uppannakilesā. **Brāhmaṇāti** bhagavā jatukaṇṇiṃ ālapati. Sesā sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Jatukaṇṇimāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Bhadrāvudhamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

70. Dvādasame bhadrāvudhasutte- **okañjahanti** ālayaṃ jahaṃ. **Taṇhacchidanti** taṇhākāyacchidaṃ. **Anejanti** lokadhammesu nikkampaṃ. **Nandiñjahanti** anāgata-rūpādipatthanājahaṃ. Ekā eva hi sā taṇhā, thutivasena idha nānappakārato vuttā. **Kappañjahanti** duvidhaṃ kappajahaṃ. **Abhiyāceti** ativiya yācāmi. **Sutvāna nāgassa apanamissanti itoti** nāgassa tava bhagavato vacanaṃ sutvā ito pāsāṇakacetiyo

bahujanā pakkamissantīti adhippāyo.

ṭṭhitā. Abhinivesānusayāti patiṭṭhahitvā āgantvā sayitā.

Ye upayupādānāti taṇhādiṭṭhīhi upagantvā gahitā. **Cetaso adhiṭṭhānāti** citte pati-
ṭṭhitā. **Abhinivesānusayāti** patiṭṭhahitvā āgantvā sayitā.

71. Janapadehi saṅgatāti aṅgādīhi janapadehi idha samāgatā. **Viyākarohīti**
dhammaṃ desehi.

Saṅgatāti ete khattiyādayo ekībhūtā. **Samāgatāti** vuttappakārehi janapadehi
āgatā. **Samohitāti** rāsībhūtā. **Sannipatitāti** adhiyogā.

72. Athassa āsayānulomena dhammaṃ desento bhagavā uparūparigāthāyo
abhāsi. Tattha **ādānataṇhanti** rūpādīnaṃ ādāyikaṃ gahaṇataṇhaṃ, taṇhupādā-
nanti vuttaṃ hoti. **Yaṃ yañhi lokasmimupādiyantīti** etesu uddhādibhedesu yaṃ
yaṃ gaṇhanti. **Teneva māro anveti jantunti** (..0043) teneva upādānapaccayanibba-
ttakammābhisāṅkhāranibbattavasena paṭisandhikkhandhamāro taṃ sattaṃ anu-
gacchati.

73. Tasmā pajānanti tasmā etamādīnavaṃ aniccādivasena vā saṅkhāre pajā-
nanto. **Ādānasatte iti pekkhamāno, pajam imam maccudheyye visattanti** ādātabba-
ṭṭhena ādānesu rūpādīsu satte sabbaloke imam pajam maccudheyye laggaṃ
pekkhamāno, ādānasatte vā ādānābhiniṭṭhe puggale ādānasaṅgahetuñca imam
pajam maccudheyye laggaṃ tato vītikkamituṃ asamatthaṃ iti pekkhamāno
kiñcanaṃ sabbaloke na upādiyethāti. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca
pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Bhadrāvudhasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Udayamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

74. Terasame udayasutte- **aññāvimokkhanti** paññānubhāvanijjhānaṃ taṃ
vimokkhaṃ pucchati.

Paṭhamenapi jhānena jhāyīti vitakkavicārapītisukhacittekaggatāsampayuttena
pañcaṅgikena paṭhamajjhānena jhāyatīti jhāyī. **Dutiyenāti** pītisukhacittekaggatāsa-
mpayuttena. **Tatīyenāti** sukhacittekaggatāsampayuttena. **Catutthenāti** upekkhāci-
ttekaggatāsampayuttena. **Savitakkasavicārenapi jhānena jhāyīti** catukkanayapa-
ñcakanayesu paṭhamajjhānena savitakkasavicārenapi jhānena jhāyatīti jhāyī. **Avita-
kkavicāramattenāti** pañcakanaye dutiyena jhānena. **Avitakka-avicārenāti** dutiyata-
tiyādi-avasesajhānena. **Sappītikenāti** pītisampayuttena dukatikajhānena. **Nippītike-
nāti** pītivirahitena tadavasesajhānena. **Sātasahagatenāti** sukhāsahagatena tikaca-
tukkajhānena. **Upekkhāsahagatenāti** catukkapañcakena. **Suññatenapīti** suññata-

vimokkhasampayuttena. **Animittenapīti** aniccanimittam dhuvanimittam animi-
ttañca ugghāṭetvā paṭiladdhena (..0044) animittenapi jhānena jhāyatīti jhāyī. **Appa-
ṇihitenapīti** maggāgamanavasena paṇidhiṃ sodhetvā pariyādiyitvā phalasaṃpā-
ttivasena appaṇihitenapi. **Lokiyenapīti** lokiyena paṭhamadutiyatatiyacatutthena.

Lokuttarenapīti teneva lokuttarasampayuttena. **Jhānaratoti** jhānesu abhirato. **Eka-
ttamanuyuttoti** ekattam ekibhāvam anuyutto payutto. **Sadatthagaru-
koti** sakatthaga-
ruko, **ka-kārassāyaṃ da-kāro** kato. Sadatthoti ca arahattam veditabbam. Tañhi
attūpanibaddhaṭṭhena attānam avijahanaṭṭhena attano paramatthaṭṭhena ca
attano atthattā sakatthoti vuccati. Phalasaṃpāttisaṃpājjanavasena sakatthaga-
ruko, “nibbānagaruko”ti eke. **Arajoti** nikkilesa. **Virajoti** vigatakilesa. **Nirajoti** apanīta-
kilesa, “vitarajo”tipi pāṭho, soyevattho. **Rajāpagatoti** kilesehi dūribhūto. **Rajavippa-
hīnoti** kilesappahīno. **Rajavippayuttoti** kilesehi mutto.

Pāsāṇake cetiyeti pāsāṇapiṭṭhe pārāyanasuttantadesitaṭṭhāne. **Sabbossukkapa-
ṭippassaddhattāti** sabbesaṃ kilesa-ussukkānaṃ paṭippassaddhattā, nāsittatā **āsīno**.

Kiccākiccanti “idaṃ kattabbam, idaṃ na kattabban”ti evaṃ manasā cintetabbam.
Karaṇīyākaraṇīyanti kāyadvārena avassaṃ idaṃ karaṇīyaṃ, idaṃ na karaṇīyanti
evaṃ karaṇīyākaraṇīyaṃ. **Pahīnanti** vissaṭṭham. **Vasippattoti** paṇaṇabhāvappatto.

75. Atha bhagavā yasmā udayo catutthajjhānalābhī, tasmāssa paṭiladdhajhāna-
vasena nānappakārato aññāvimokkham dassento uparūparigāthamāha. Tattha
pahānaṃ kāmacchandānanti yadidaṃ paṭhamam jhānaṃ nibbattentassa kāma-
cchandapahānaṃ, tampi aññāvimokkhanti pabrūmi. Evaṃ sabbapadāni yojeta-
bbāni.

Yā cittassa akalyatāti cittassa gilānabhāvo. Gilāno hi akallakoti vuccati. Vina-
yepi vuttam- “nāham, bhante, akallako”ti (pārā. 151). **Akammaññatāti** (..0045) citta-
gelaññasaṅkhātova akammaññatākāro. **Oliyanāti** oliyanākāro. Iriyāpathikaci-
ttañhi iriyāpatham sandhāretum asakkontam rukkhe vagguli viya khīle laggitaphā-
ṇitavārako viya ca oliyati, tassa tam ākāram sandhāya “oliyanā”ti vuttam. Dutiya-
padaṃ upasaggavasena vaḍḍhitam. **Līnāti** avipphārikatāya paṭikuṭitam. Itare dve
ākārabhāvaniddesā. **Thinanti** sappipiṇḍo viya avipphārikatāya ghanabhāvena
ṭhitam. **Thiyanāti** ākāraniddeso. Thiyitabhāvo **thiyitattam**, avipphāravaseneva
thaddhatāti attho (dha. sa. aṭṭha. 1162).

76. **Upekkhāsatisaṃsuddhanti** catutthajjhāna-upekkhāsatihi saṃsuddham.
Dhammatakkapurejavanti iminā tasmim catutthajjhānavimokkhe ṭhatvā jhāna-
ṅgāni vipassitvā adhigatam arahattavimokkham vadati. Arahattavimokkhassa hi
maggasampayuttasammāsaṅkappādibhedo dhammatakkapurejavo hoti. Tenāha
“dhammatakkapurejavan”ti. **Avijjāya pabhedananti** etameva ca aññāvimokkham
avijjāpabhedanasāṅkhātam nibbānaṃ nissāya jātattā kāraṇopacārena “avijjāya
pabhedanan”ti brūmīti.

Yā catutthe jhāne upekkhāti ettha upapattito ikkhatīti upekkhā, samam passati
apakkhapatitā hutvā passatīti attho. **Upekkhanāti** ākāraniddeso. **Ajjupekkhanāti**
upasaggavasena padaṃ vaḍḍhitam. **Cittasamatāti** cittassekaggabhāvo. **Cittappa-
ssaddhatāti** cittassa ūnātirittavajjitabhāvo. **Majjhattatāti** cittassa majjhe ṭhitabhāvo.

77. Evaṃ avijjāpabhedavacanena vuttaṃ nibbānaṃ sutvā “taṃ kissa vippahā-
nena vuccatī”ti pucchanto “**kiṃsu saṃyojano**”ti gāthamāha. Tattha **kiṃsu saṃyoja-**
noti kiṃsaṃyojano. **Vicāraṇanti** vicāraṇakāraṇaṃ. **Kissassa vippahānenāti** kiṃnā-
makassa assa dhammassa vippahānena.

78. Athassa bhagavā tamatthaṃ byākaronto “**nandisaṃyojano**”ti gāthamāha.
Tattha **vitakkassāti** kāmavitakkādiko vitakko assa.

79. Idāni (..0046) tassa nibbānassa maggaṃ pucchanto “**kathaṃ satassā**”ti
gāthamāha. Tattha **viññāṇanti** abhisāṅkhāraviññāṇaṃ.

80. Athassa maggaṃ kathento bhagavā “**ajjhatañcā**”ti gāthamāha. Tattha **evaṃ**
satassāti evaṃ satassa sampajānassa. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca
pubbasadisova dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Udayamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Posālamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

81. Cuddasame posālasutte- **yo atītaṃ ādisatīti** yo bhagavā attano ca pare-
sañca “ekampi jātin”ti-ādibhedam atītaṃ ādisati.

Ekampi jātinti ekampi paṭisandhimūlakam cutipariyosānaṃ ekabhavapariyā-
pannaṃ khandhasantānaṃ. Esa nayo **dvepi jātiyoti-ādīsu**. **Anekepi saṃvaṭṭakappe-**
ti-ādīsu pana parihāyamāno kappo saṃvaṭṭakappo, tadā sabbesaṃ brahmaloke
sannipatanato. Vaḍḍhamāno kappo vivaṭṭakappo, tadā brahmalokato sattānaṃ
vivaṭṭanato. Tattha saṃvaṭṭena saṃvaṭṭaṭṭhāyī gahito hoti taṃ mūlakattā, vivaṭṭena
ca vivaṭṭaṭṭhāyī. Evañhi sati yāni tāni “cattārimāni, bhikkhave, kappassa asaṅkhye-
yyāni. Katamāni cattāri? Saṃvaṭṭo saṃvaṭṭaṭṭhāyī vivaṭṭo vivaṭṭaṭṭhāyī”ti vuttāni (a.
ni. 4.156), tāni pariggahitāni honti. **Saṃvaṭṭakappe vivaṭṭakappeti** ca kappassa
addhaṃ gahetvā vuttaṃ. **Saṃvaṭṭavivaṭṭakappeti** sakalaṃ kappam gahetvā vuttaṃ.
Kathaṃ anussaratīti ce? **Amutrāsinti-ādinā** nayena. Tattha **amutrāsinti** amumhi
saṃvaṭṭakappe ahaṃ amumhi bhava vā yoniyā vā gatiyā vā viññāṇaṭṭhitiyā vā
sattāvāse vā sattanikāye vā āsiṃ. **Evaṃnāmoti** tisso vā phusso vā. **Evaṃgottoti**
kaccāno vā kassapo vā (..0047). Idamassa atītabhave attano nāmagottānussara-
ṇavasena vuttaṃ. Sace pana tasmim kāle attano vaṇṇasampattiṃ vā lūkhapaṇīta-
jīvitabhāvaṃ vā sukhadukkhahulataṃ vā appāyukadīghāyukabhāvaṃ vā anu-
ssaritikāmo, tampi anussaratiyeva. Tenāha- “**evaṃvaṇṇo evamāyupariyanto**”ti.
Tattha **evaṃvaṇṇoti** odāto vā sāmo vā. **Evaṃmāhāro**ti sālīmaṃsodanāhāro vā pava-
ttaphalabhojano vā. **Evaṃ sukhadukkhapaṭisaṃvedīti** anekappakārena kāyikace-
tasikānaṃ sāmisanirāmisādippabhedānaṃ vā sukhadukkhānaṃ paṭisaṃvedī. **Eva-**

māyupariyantoti evaṃ vassasataparamāyupariyanto vā caturāsīti kappasahassa-
paramāyupariyanto vā.

So tato cuto amutra udapādinti so ahaṃ tato bhavato yonito gatito viññāṇaṭṭhi-
tito sattāvāsato sattanikāyato vā cuto puna amukasmim nāma bhava yoniyā
gatiyā viññāṇaṭṭhitiyā sattāvāse sattanikāye vā udapādiṃ. **Tatrāpāsinti** atha
tatrāpi bhava yoniyā gatiyā viññāṇaṭṭhitiyā sattāvāse sattanikāye vā puna ahoṣiṃ.

Evaṃnāmoti-ādivuttanayameva.

Api ca- yasmā **amutrāsinti** idaṃ anupubbena ārohantassa yāvadicchakaṃ anu-
ssaraṇaṃ. **So tato cutoti** paṭinivattantassa paccavekkhaṇaṃ. Tasmā **idhūpapa-**
nnoti imissā idhūpapattiyā anantamevassa upapattiṭṭhānaṃ sandhāya amutra
udapādinti idaṃ vuttanti veditabbaṃ. **Tatrāpāsinti** evamādi panassa tatrā imissā
upapattiyā antare upapattiṭṭhāne nāmagottādīnaṃ anussaraṇadassanattaṃ
vuttaṃ. **So tato cuto idhūpapannoti** svāhaṃ tato anantarūpapattiṭṭhānato cuto idha
asukasmim nāma khattiyakule vā brāhmaṇakule vā nibbatto.

Ititi evaṃ. **Sākāraṃ sa-uddesanti** nāmagottavasena sa-uddesaṃ, vaṇṇādiva-
sena sākāraṃ. Nāmagottena hi satto “tisso kassapo”ti uddisiyati, vaṇṇādīhi
“odāto sāmo”ti nānattato paññāyati. Tasmā nāmagottaṃ uddeso, itare ākārāti.

Pubbenivāsanti (..0048) pubbe atitajātīsu nivuṭṭhakkhandhā pubbenivāso. Nivu-
ṭṭhāti ajjhāvuṭṭhā anubhūtā attano santāne uppajjitvā niruddhā, nivuṭṭhadhammā
vā. Nivuṭṭhāti gocaranivāsesena nivuṭṭhā, attano viññāṇena viññātā paricchinnā,
paraviññāṇena viññātāpi vā chinnavatūmakānussaraṇādīsu. Te buddhānaṃyeva
labbhanti. Taṃ pubbenivāsaṃ ādisati katheti. **Paresaṃ atitanti** aññesaṃ

parapuggalānaṃ pubbenivāsaṃ ekampi jātinti-ādinā nayena ādisati.

Mahāpadānīyasuttantanti mahāpurisānaṃ apadānaniyuttaṃ mahāpadāna-suttaṃ (dī. ni. 2.1 ādayo). **Mahāsudassanīyasuttantanti** mahāsudassanassa sampattiyuttaṃ mahāsudassanasuttaṃ (dī. ni. 2.241 ādayo). **Mahāgovindīyasutta-****ntanti** mahāgovindabrāhmaṇassa apadānaniyuttaṃ mahāgovindasuttaṃ (dī. ni. 2.293 ādayo). **Māghadevīyasuttantanti** maghadevaraṅṅo apadānaniyuttaṃ magha-devasuttaṃ (ma. ni. 2.308 ādayo). **Satānusāriṅṅānaṃ hotīti** pubbenivāsānussati-sampayuttaṅṅānaṃ hoti.

Yāvatakaṃ ākaṅkhatīti yattakaṃ ṅātumaṃ icchati, tattakaṃ jānissāmīti ṅānaṃ peseti. Athassa dubbalapattapuṭe pakkhandanārādho viya appaṭihataṃ anivāritaṃ ṅānaṃ gacchati. Tena yāvatakaṃ ākaṅkhati, tāvatakaṃ anussarati. **Bodhiṅṅanti** bodhiyā mūle jātaṃ. **ṅānaṃ uppajjati** catumaggaṅṅānaṃ uppajjati. **Ayamantimā jātīti** tena ṅāṅena jātimūlassa pahīnattā puna “ayamantimā jāti, natthidāni puna-bbhavo”ti (dī. ni. 2.31) aparampi ṅānaṃ uppajjati. **Indriyaparopariyattaṅṅanti** ettha upari “sattānaṃ”ti padaṃ idheva āharitvā sattānaṃ indriyaparopariyattaṅṅā-ṅanti yojetabbaṃ. Parāni ca aparāni ca “parāparāni”ti vattabbe sandhivasena ro-kāraṃ katvā “paroparāni”ti vuccati. Paroparānaṃ bhāvo paropariyaṃ, paropariya-meva paropariyattaṃ, veneyyasattānaṃ saddhādīnaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ paropariyattaṃ indriyaparopariyattaṃ, indriyaparopariyattassa ṅānaṃ indriyaparopariyattaṅṅānaṃ, indriyānaṃ uttamānuttamabhāvaṅṅanti attho. “Indriyavaropariyattaṅṅānaṃ”tipi pāṭho, varāni ca avarāni ca varopariyāni, varopariyānaṃ bhāvo varopariyattanti yojetabbaṃ. **Avariyaṅṅanti** ca uttamānīti attho. Atha vā- parāni ca oparāni (..0049) ca paroparāni, tesāṃ bhāvo paropariyattanti yojetabbaṃ. **Oparā-ṅanti** ca orānīti vuttaṃ hoti, lāmakānīti attho “paroparāyassa samecca dhammā”ti-ā-dīsu (a. ni. 4.5; su. ni. 479) viya. “Indriyaparopariyatte ṅānaṃ”ti bhummavacane-napi pāṭho (paṭi. ma. aṭṭha. 1.1.68).

Tathāgatassāti yathā vipassi-ādayo pubbakā isayo āgatā, tathā āgatassa. Yathā ca te gatā, tathā gatassa. **Tathāgatabalanti** añṅehi asādhāraṅṅaṃ tathāgata-sseva balaṃ. Yathā vā pubbabuddhānaṃ balaṃ puṅṅussayasampattiyā āgataṃ, tathā āgatabalantipi attho. Tattha duvidhaṃ tathāgatassa balaṃ kāyabalaṅṅa ṅāṅabalaṅṅa. Tesu kāyabalaṃ hatthikulānusārena veditabbaṃ. Vuttaṅṅanti-
porāṅehi-

“Kālāvakaṅṅa gaṅgeyyaṃ, paṅṅaraṃ tambapiṅgalaṃ;
gandhamaṅgalaṅṅa, uposathachaddantime dasā”ti. (ma. ni. aṭṭha. 1.148; saṃ. ni. aṭṭha. 2.2.22; a. ni. aṭṭha. 3.10.21; vibha. aṭṭha. 760; udā. aṭṭha. 75; paṭi. ma. aṭṭha. 2.2.44);

Yadetaṃ pakatihatthiggaṅṅānaṃ hatthīnaṃ koṭisahassassa, purisagaṅṅānaṃ dasannaṃ purisakoṭisahassānaṃ balaṃ hoti, idaṃ tāva tathāgatassa kāyabalaṃ. ṅāṅabalaṃ pana mahāsīhanāde (ma. ni. 1.146 ādayo) āgataṃ dasabalaṅṅānaṃ catuvesāraṅṅānaṃ aṭṭhasu parisāsu akampanaṅṅānaṃ catuyoniparicchedaka-ṅānaṃ pañcagatiparicchedakaṅṅānaṃ saṃyuttake (saṃ. ni. 2.33-34) āgatāni tesat-tati ṅāṅāni sattasattati ṅāṅānīti evaṃ añṅānīpi anekāni ṅāṅasahassāni, etaṃ

ñāṇabalaṃ nāma. Idhāpi ñāṇabalameva adhippetamaṃ, ñāṇaṅhi akampiyatṭhena upathambhakatṭhena ca balanti (paṭi. ma. aṭṭha. 2.2.44) vuttaṃ.

Sattānaṃ āsayānusaye ñāṇanti ettha rūpādīsu khandhesu chandarāgena sattā visattāti sattā. Vuttaṅhetamaṃ bhagavatā-

“Rūpe kho, rādha, yo chando yo rāgo yā nandī yā taṅhā, tatra satto tatra visatto, tasmā ‘satto’ti vuccati (..0050). Vedanāya... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe yo chando yo rāgo yā nandī yā taṅhā, tatra satto tatra visatto, tasmā ‘satto’ti vuccati”ti (saṃ. ni. 3.161; mahāni. 7).

Akkharacintakā pana atthamaṃ avicāretvā “nāmamattametan”ti icchanti. Yepi atthamaṃ vicārenti, te satvayogena sattāti icchanti. Tesamaṃ sattānaṃ āsayanti nissayanti etthāti āsayo, micchādiṭṭhiyā sammādiṭṭhiyā vā kāmādīhi nekkhammādīhi vā paribhāvitassa cittasantānassetamaṃ adhivacanaṃ. Sattasantāne anusenti anupavattantīti anusayā, thāmagatānaṃ kāmāragādīnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Āsayo ca anusayo ca āsayānusayo. Jātiggahaṇena ca dvandasamāsavasena ca ekavacanaṃ veditabbaṃ. Yasmā caritādhimuttiyo āsayānusayasaṅgahitā, tasmā uddese caritādhimuttīsu ñāṇāni āsayānusayañāṇeneva saṅgahetvā “āsayānusaye ñāṇan”ti vuttaṃ.

Yamakapāṭihīre ñāṇanti ettha aggikkhandha-udakadhārādīnaṃ apubbaṃ acarimaṃ sakimyeva pavattito yamakaṃ, assaddhiyādīnaṃ paṭipakkhadhammānaṃ haraṇato pāṭihīraṃ, yamakaṅca taṃ pāṭihīraṅcāti yamakapāṭihīraṃ.

Mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇanti ettha paradukkhe sati sādhuṇaṃ hadayakampanaṃ karotīti karuṇā, kināti vā paradukkhaṃ hiṃsati vināsetīti karuṇā, kiriyati vā dukkhitesu pharaṇavasena pasārīyatīti karuṇā, pharaṇakammavasena kammaṅgavasena ca mahatī karuṇā mahākaruṇā, samāpajjanti etaṃ mahākāruṇikāti samāpatti, mahākaruṇā ca sā samāpatti cāti mahākaruṇāsamāpatti, tassaṃ mahākaruṇāsamāpattiyamaṃ. Taṃ sampayuttaṃ vā ñāṇamaṃ.

Sabbaññutaññāṇamaṃ anāvaraṇaññāṇanti ettha pañcaneyyapathappabhedamaṃ sabbaṃ aññāsīti sabbaññū, sabbaññussa bhāvo sabbaññutā, sabbaññutā eva ñāṇamaṃ sabbaññutaññāṇanti vattabbe sabbaññutaññāṇanti vuttaṃ. Saṅkhatāsaṅkhatādibhedā sabbadhammā hi saṅkhāro vikāro lakkhaṇamaṃ nibbānaṃ paññattīti pañceva neyyapathā honti. Āvajjanapaṭibaddhattā eva hi natthi tassa āvaraṇanti tadeva **anāvaraṇaññāṇanti** vuccati (paṭi. ma. aṭṭha. 1.1.68).

Sabbattha (..0051) **asaṅgamappaṭihatamanāvaraṇaññāṇanti** ettha atītānāgatapaccuppannesu asaṅgaṃ saṅgavirahitaṃ appaṭihataṃ paṭipakkhavirahitaṃ hutvā pavattaṃ āvaraṇavirahitaṃ ñāṇamaṃ.

Anāgatampi ādisatīti-

“Imasmiṃ bhaddake kappe, tayo āsiṃsu nāyakā; ahametarahi sambuddho, metteyyo cāpi hessatī”ti. ca-

“Asītivassasahassāyukesu, bhikkhave, manussesu metteyyo nāma bhagavā loke uppajjissati arahaṃ sammāsambuddho vijjācaraṇasampanno”ti ca (dī. ni. 3. 107)-

“Atha kho, bhikkhave, saṅkho nāma rājā yo so yūpo raññā mahāpanādena

kārāpito, taṃ yūpaṃ ussāpetvā ajjhāvasitvā taṃ datvā vissajjitvā samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavaṇibbakayācakānaṃ dānaṃ datvā metteyyassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa santike kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajissati”ti ca (dī. ni. 3.108)–

“Anāgate aṭṭhissaro nāma paccekasambuddho bhavissati”ti (mi. pa. 4.1.3) ca, “sumanissaro nāma paccekasambuddho bhavissati”ti ca–

Ādinā nayena devadattādīnaṃ anāgataṃ ācikkhati. **Paccuppanampi ādisatīti** idaṃ pākaṭameva.

82. Vibhūtarūpasaññissāti samatikkantarūpasaññissa. **Sabbakāyappahāyino** tidaṅgavikkhambhanavasena sabbarūpakāyapahāyino, pahīnarūpabhavapaṭisaṅdhikassāti adhippāyo. **Natthi kiñcīti passatoti** viññāṇābhāvadassanena “natthi kiñcī”ti passato, ākiñcaññāyatanaṃ lābhino vuttaṃ hoti. **Ñāṇaṃ sakkānupucchāmīti** sakkāti bhagavantaṃ ālapanto āha. Tassa puggalassa ñāṇaṃ pucchāmi, kīdisaṃ icchitabbanti. **Kathaṃ neyyāti** kathaṅca so netabbo, kathamassa uttariññāṇaṃ uppādetabbanti.

Katamā (..0052) **rūpasaññāti** ettha **rūpasaññāti** saññāsīsena vuttarūpāvacarajhānaṅceva tadārammaṇaṅca. Rūpāvacarajhānampi hi rūpanti vuccati “rūpī rūpāni passati”ti-ādīsu (dha. sa. 248; paṭi. ma. 1.209). Tassa ārammaṇampi “bahiddhā rūpāni passati suvaṇṇadubbaṇṇāni”ti-ādīsu (dha. sa. 223). Tasmā idha rūpe saññā rūpasaññāti evaṃ saññāsīsena rūpāvacarajhānassetam adhivacanaṃ. Rūpaṃ saññā assāti rūpasaññā, rūpamassa nāmanti vuttaṃ hoti. Evaṃ pathavīkaṣiṇādibhedassa tadārammaṇassa cetam adhivacananti veditabbaṃ. Idha pana kusalavipākakiriyavasena pañcadasajhānasaṅkhātā rūpasaññā eva adhippetā. **Rūpāvacarasamāpattiṃ samāpannassa vāti** rūpāvacarakusalajjhānasamāpattiṃ samāpannassa. **Upapannassa vāti** vipākajjhānavasena tasmim bhava upapannassa. **Diṭṭhadhammasukhavihārissa vāti** imasmimyeva attabhāve kiriyājhānaṃ samāpajjitvā sukhaṃ uppādetvā viharantassa. **Arūpasamāpattiyoti** ākāsānañcāyatanaṃ dīni. **Paṭiladdhassāti** uppādetvā ṭhitassa. **Rūpasaññā vibhūtā hontīti** rūpasaññā apagatā honti. **Vigatāti** vināsitā. “Abhāvitā”tipi pāṭho, sundaro.

Tadaṅgasamatikkamāti tidaṅgappahānavasena atikkamena. **Vikkhambhanappahānena pahīnoti** arūpajjhānapaṭilābhena vikkhambhanena pahīno. **Tassa rūpakāyoti** tassa arūpasamāpattiṃ paṭilābhino arūpapuggalassa rūpāvacarakāyo.

Ākiñcaññāyatanaṃ ettha nāssa kiñcananti ākiñcanaṃ, antamaso saṅgamaṭṭampi assa avasiṭṭhaṃ natthīti vuttaṃ hoti. Ākiñcanassa bhāvo ākiñcaññaṃ, ākāsānañcāyatanaṃ viññāṇāpagamassetam adhivacanaṃ, taṃ ākiñcaññaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena imissā saññāya āyatanaṃ ākiñcaññāyatanaṃ, ākāse pavattitaviññāṇāpagamārammaṇassa jhānassetam adhivacanaṃ. **Viññāṇaṅcāyatanaṃ samāpattiṃ sato samāpajjitvāti** taṃ viññāṇaṅcāyatanaṃ satokāri hutvā samāpajjitvā. **Tato vuṭṭhahitvāti** satokāri hutvā tāya samāpattiyā vuṭṭhāya. **Taññeva viññāṇanti** taṃ ākāse pavattitaṃ mahaggataviññāṇaṃ. **Abhāvetīti** vināseti. **Vibhāvetīti** vividhā nāseti. **Antaradhāpetīti** adassanaṃ gameti.

Kathaṃ (..0053) **so netabboti** so puggalo kenappakārena jānitabbo. **Vineta-**

bboti nānāvidhena jānitabbo. **A**nunetabboti punappunaṃ cittaṇa kathaṃ gamayitabbo.

83. Athassa bhagavā tādisa puggale attano appaṭihataññāṇataṃ pakāsetvā taṃ ñāṇaṃ byākātuṃ gāthamāha. Tattha **viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, abhijānaṃ tathāgato**ti abhisankhārasena catasso paṭisandhivasena sattāti evaṃ sabbā viññāṇaṭṭhitiyo abhijānanto tathāgato. **Tiṭṭhantameṇaṃ jānāti**ti kammābhisaṅkhārasena tiṭṭhametaṃ puggalaṃ jānāti- “āyatīṃ ayaṃ evaṃgatiko bhavissati”ti. **Dhimuttanti** ākiñcaññāyatanādisu adhimuttaṃ. **Tapparāyaṇanti** tammayaṃ.

Viññāṇaṭṭhitiyoti paṭisandhiviññāṇassa ṭhānāni saviññāṇakā khandhā eva. Tattha **seyyathāpī**ti nidassanatthe nipāto yathā manussāti attho. Aparimāṇesupi hi cakkavāḷesu aparimāṇānaṃ manussānaṃ vaṇṇasaṅṭhānādivasena dvepi ekasadisā natthi. Yepi hi katthaci yamakabhātarō vaṇṇena vā saṅṭhānena vā sadisā

honti. Tepi ālokitavilokitādīhi visadisāva honti. Tasmā “**nānattakāyā**” ti vuttā. Paṭi-sandhisaññā pana nesaṃ tihetukāpi duhetukāpi ahetukāpi hoti. Tasmā “**nānattasaññino**” ti vuttā. **Ekacce ca devāti** cha kāmāvacaradevā. Tesu hi kesañci kāyo nīlo hoti, kesañci pītakādivaṇṇo. Saññā pana nesaṃ tihetukāpi duhetukāpi hoti, ahetukā na hoti. **Ekacce ca vinipātikāti** catu-apāyavinimuttā punabbasumātā yakkhinī piyaṅkaramātā phussamittā dhammaguttāti evamādayo aññe ca vemānikā petā. Etesañhi odātakāḷamaṅguracchavisāmavaṇṇādivasena ceva kisathūlarassadīghavasena ca kāyo nānā hoti, manussānaṃ viya tihetukaduhetukāhetukavasena saññāpi. Te pana devā viya na mahesakkhā, kapaṇamanussā viya appesakkhā dullabhaghāsacchādanā dukkhapīḷitā viharanti. Ekacce kāḷapakkhe dukkhitā juṅhapakkhe sukkhitā honti, tasmā sukhasamussayato vinipatitattā **vinipātikāti** vuttā. Ye panettha tihetukā, tesam dhammābhisamayopi hoti piyaṅkaramātādīnaṃ viya.

Brahmakāyikāti (..0054) brahmapārisajjabrahmapurohitamahābrahmāno. **Paṭhamābhiniḅbattāti** te sabbepi paṭhamajjhānena nibbattā. Brahmapārisajjā pana paritthena, brahmapurohitā majjhimena, kāyova nesaṃ vipphārikataro hoti. Mahābrahmāno paṇitena, kāyo pana nesaṃ ativipphārikataro hoti. Iti te kāyassa nānattā, paṭhamajjhānavasena saññāya ekattā **nānattakāyā ekattasaññinoti** vuttā. Yathā ca te, evaṃ catūsu apāyesu sattā. Nirayesu hi kesañci gāvutaṃ, kesañci aḍḍhayojanaṃ, kesañci tigāvutaṃ atabhāvo hoti, devadattassa pana yojanasatiko jāto. Tiracchānesupi keci khuddakā honti, keci mahantā. Pettivisayesupi keci saṭṭhihatthā, keci asītihatthā honti, keci suvaṇṇā, keci dubbaṇṇā. Tathā kālakañcīkā asurā. Api cettha dīghapiṭṭhikapetā nāma saṭṭhiyojanikāpi honti. Saññā pana sabbesampi akusalavipākāhetukāva hoti. Iti āpāyikāpi **nānattakāyā ekattasaññinoti** saṅkhaṃ gacchanti.

Ābhassarāti daṇḍa-ukkāya acci viya etesaṃ sarīrato ābhā chijjivā chijjivā patantī viya sarati visaratīti ābhassarā. Tesu pañcakanaye dutiyatatiyajjhānavayaṃ parittaṃ bhāvetvā upapannā **parittābhā** nāma honti. Majjhimaṃ bhāvetvā upapannā **appamāṇābhā** nāma honti. Paṇitaṃ bhāvetvā upapannā ābhassarā nāma honti. Idha pana ukkaṭṭhaparicchedavasena sabbe gahitā. Sabbesañhi tesam kāyo ekavipphārova hoti, saññā pana avitakkavicāramattā ca avitakka-avicārā cāti nānā.

Subhakiṇhāti subhena vokiṇṇā, subhena sarīrappabhāvaṇṇena ekagghanāti attho. Etesañhi na ābhassarānaṃ viya chijjivā chijjivā pabhā gacchatīti. Catukkānaye tatiyassa pañcakanaye catukkassa parittamajjhimapaṇitassa jhānassa vasena parittasubha-appamāṇasubhasubhakiṇhā nāma hutvā nibbattanti. Iti sabbepi te **ekattakāyā** ceva catutthajjhānasaññāya **ekattasaññino** cāti veditabbā. **Vehapphalā**pi catutthaviññāṇaṭṭhitimeva bhajanti. **Asaññasattā** viññāṇābhāvā ettha saṅghaṃ na gacchanti, sattāvāsesu gacchanti.

Suddhāvāsā (..0055) vivaṭṭapakkhe ṭhitā, na sabbakālikā, kappasatasahassampi asaṅkhyeyyampi buddhasuññe loke na uppajjanti. Soḷasakappasahassabbhantare buddhesu uppannesuyeva uppajjanti. Dhammacakkapavattissa (saṃ.

ni. 5.1081; mahāva. 13; paṭi. ma. 2.30) bhagavato khandhāvārasadisā honti. Tasmā neva viññāṇaṭṭhitim, na ca sattāvāsaṃ bhajanti. Mahāsīvatthero pana “na kho pana so, sārīputta, āvāso sulabharūpo, yo mayā anāvūṭṭhapubbo iminā dīghena addhunā aññatra suddhāvāsehi devehīti iminā suttena (ma. ni. 1.160) suddhāvāsāpi catutthaviññāṇaṭṭhitim catutthasattāvāsañca bhajanti”ti vadati, taṃ appaṭibāhitattā suttassa anuññātaṃ (a. ni. aṭṭha. 3.7.44-45; paṭi. ma. aṭṭha. 1.1.21).

Sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamāti ettha **sabbasoti** sabbākārena, sabbāsaṃ vā anavasesānanti attho. **Rūpasaññānanti** saññāsīsena vuttarūpāvaca-
rajjhānānañceva tadārammaṇānañca. Rūpāvaca-
rajjhānānampi hi rūpanti vuccati “rūpī rūpāni passati”ti-ādīsu (dha. sa. 248; paṭi. ma. 1.209), tassa ārammaṇampi “bahiddhā rūpāni passati suvaṇṇadubbaṇṇāni”ti-ādīsu (dha. sa. 223). Tasmā idha “rūpe saññā rūpasaññā”ti evaṃ saññāsīsena vuttarūpāvaca-
rajjhānassetam adhi-
vacanaṃ. Rūpaṃ saññā assāti rūpasaññā, rūpamassa nāmanti vuttaṃ hoti. Evaṃ pathavīkaṣiṇādibhedassa tadārammaṇassa cetam adhi-
vacananti veditabbaṃ.

Samatikkamāti virāgā nirodhā ca. Kiṃ vuttaṃ hoti? Etāsaṃ kusalavipākakiriya-
vasena pañcadasannaṃ jhānasañkhātānaṃ rūpasaññānaṃ etesañca pathavīka-
ṣiṇādivasena aṭṭhannaṃ ārammaṇasañkhātānaṃ rūpasaññānaṃ sabbākārena
anavasesānaṃ vā virāgā ca nirodhā ca virāgahetu ceva nirodhahetu ca ākāsāna-
ñcāyatanam upasampajja viharati. Na hi sakkā sabbaso anatikkantarūpasaññena
etaṃ upasampajja viharitunti. Tattha yasmā ārammaṇe avirattassa saññāsama-
tikkamo na hoti, samatikkantāsu ca saññāsu ārammaṇam samatikkantameva hoti.
Tasmā ārammaṇasamatikkamaṃ avatvā-

“Tattha katamā rūpasaññā? Rūpāvaca-
rasamāpattim samāpannassa vā upa-
pannassa vā diṭṭhadhammasukhavihārissa vā saññā sañjānanā sañjānitattaṃ,
(..0056) imā vuccanti rūpasaññāyo. Imā rūpasaññāyo atikkanto hoti vitikkanto
samatikkanto, tena vuccati sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā”ti-

Evaṃ **vibhaṅge** (vibha. 602) saññānaṃyeva samatikkamo vutto. Yasmā pana āra-
mmaṇasamatikkamena pattabbā etā samāpattiyo, na ekasmiṃyeva ārammaṇe
paṭhamajjhānādīni viya, tasmā ayaṃ ārammaṇasamatikkamavasenāpi atthava-
ṇṇanā katāti veditabbā.

Paṭighasaññānaṃ atthaṅgamāti cakkhādīnaṃ vatthūnaṃ rūpādīnaṃ āramma-
ṇānañca paṭighātena uppannā saññā paṭighasaññā, rūpasaññādīnaṃ etaṃ adhi-
vacanaṃ. Yathāha- “tattha katamā paṭighasaññā? Rūpasaññā saddasaññā
gandhasaññā rasasaññā phoṭṭhabbasaññā, imā vuccanti paṭighasaññāyo”ti
(vibha. 603). Tāsaṃ kusalavipākānaṃ pañcannaṃ akusalavipākānaṃ pañca-
nnanti sabbaso dasannaṃ paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā pahānā asamuppādā,
appavattim katvāti vuttaṃ hoti.

Kāmañcetā paṭhamajjhānādīni samāpannassāpi na santi, na hi tasmim samaye
pañcadvārasena cittaṃ pavattati, evaṃ santepi aññattha pahīnānaṃ sukhadu-
kkhānaṃ catutthajjhāne viya sakkāyadīṭṭhādīnaṃ tatiyamagge viya ca imasmim-
yeva jhāne ussāhajanatthaṃ imassa jhānassa paṃsāvāsena etāsaṃ ettha
vacanaṃ veditabbaṃ. Atha vā- kiñcāpi tā rūpāvaca-
raṃ samāpannassa na santi,

atha kho na pahīnattā na santi, na hi rūpavirāgāya rūpāvacarabhāvanā saṃvattati, rūpāyattā ca etāsaṃ pavatti, ayaṃ pana bhāvanā rūpavirāgāya saṃvattati. Tasmā tā ettha “pahīnā”ti vattuṃ vaṭṭati. Na kevalaṅca vattuṃ, ekaṃseneva evaṃ dhāretumpi vaṭṭati. Tāsañhi ito pubbe appahīnattāyeva “paṭhamajjhānaṃ samāpannassa saddo kaṅṭako”ti (a. ni. 10.72) vutto bhagavatā. Idha ca pahīnattāyeva arūpasamāpattinaṃ āneñjatā santavimokkhatā ca vuttā- “āḷāro ca kālāmo arūpaṃ samāpanno pañcamattāni sakaṭasatāni nissāya nissāya atikkantāni neva addasa, na pana saddaṃ assosī”ti (dī. ni. 2.192).

Nānattasaññānaṃ amanasikārāti nānatte gocare pavattānaṃ saññānaṃ, nānattānaṃ vā saññānaṃ. Yasmā hi etā-

“Tattha (..0057) katamā nānattasaññā? Asamāpannassa manodhātusamaṅgissa vā manoviññāḍadhātusamaṅgissa vā saññā sañjānanā sañjānitattaṃ, imā vuccanti nānattasaññāyo”ti (vibha. 604)-

Evaṃ **vibhaṅge** vibhajitvā vuttāva idha adhippetā asamāpannassa manodhātumanoviññāḍadhātusamaṅgahitā saññā rūpasaddādibhede nānatte nānāsabhāve gocare pavattanti. Yasmā cetā aṭṭha kāmāvacarakusalasaññā dvādasa akusalasaññā ekādasa kāmāvacarakusalavipākasaññā dve akusalavipākasaññā ekādasa kāmāvacarakiriyasaññāti evaṃ catucattālīsampi saññā nānattā nānāsabhāvā añña-maññaṃ asadisā, tasmā “nānattasaññā”ti vuttā. Tāsaṃ sabbaso nānattasaññānaṃ amanasikārā anāvajjanā asamannāhārā apaccavekkhaṇā. Yasmā tā nāvajjati na manasikaroti na paccavekkhati, tasmāti vuttaṃ hoti.

Yasmā cettha purimā rūpasaññā paṭighasaññā ca iminā jhānena nibbatte bhavēpi na vijjanti, pageva tasmim bhavē imaṃ jhānaṃ upasampajja viharāṇakāle, tasmā tāsaṃ “samatikkamā atthaṅgamā”ti dvedhāpi abhāvoyeva vutto. Nānattasaññāsu pana yasmā aṭṭha kāmāvacarakusalasaññā nava kiriyasaññā dasa akusalasaññāti, imā sattavīsati saññā iminā jhānena nibbatte bhavē vijjanti, tasmā tāsaṃ “amanasikārā”ti vuttanti veditabbaṃ. Tatrāpi hi imaṃ jhānaṃ upasampajja viharanto tāsaṃ amanasikārāyeva upasampajja viharati, tā pana manasikaronto asamāpanno hotīti. Saṅkhepato cettha “rūpasaññānaṃ samatikkamā”ti iminā sabbarūpāvacaradhammānaṃ pahānaṃ vuttaṃ. “Paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā”ti iminā sabbesaṃ kāmāvacaracittacetāsikānaṅca pahānaṃ amanasikāro ca vuttoti veditabbo (paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.213).

Iti bhagavā pannarasannaṃ rūpasaññānaṃ samatikkamena dasannaṃ paṭighasaññānaṃ atthaṅgamaṃ catucattālīsāya nānattasaññānaṃ amanasikārenāti tīhi padehi ākāsaṅcāyatanaṃ samāpattiyā vaṇṇaṃ kathesi. Kiṃ kāraṇāti ce? Sotūnaṃ ussāhajanatthaṅceva palobhanatthaṅca. Sace hi keci (..0058) apaṇḍitā vadeyyuṃ- “satthā ākāsaṅcāyatanaṃ samāpattiṃ nibbattethāti vadati, ko nu kho etāya nibbattitāya attho, ko ānisaṃso”ti. “Te evaṃ vattuṃ mā labhantū”ti imehi ākārehi samāpattiyā vaṇṇaṃ kathesi. Tañhi nesaṃ sutvā evaṃ bhavissati- “evaṃ santā kira ayaṃ samāpatti evaṃ paṇḍitā, nibbattessāma nan”ti, athassā nibbattanatthāya ussāhaṃ karissantīti.

Palobhanatthaṅcāpi tesāṃ etissā vaṇṇaṃ kathesi visakaṅṭakavāṇijoviya, visa-

kaṇṭakavāṇijo nāma guḷavāṇijo vuccati. So kira guḷaphāṇitakhaṇḍasakkarādīni sakaṭena ādāya paccantagāmaṃ gantvā “visakaṇṭakamaṃ gaṇhatha, visakaṇṭakamaṃ gaṇhathā”ti ugghosesi. Taṃ sutvā gāmikā “visaṃ nāma kakkhaḷaṃ, yo naṃ khādati, so marati, kaṇṭakopi vijjhivā māreti, ubhopete kakkhaḷā, ko ettha ānisaṃso”ti gehadvārāni thakesuṃ, dārake ca palāpesuṃ. Taṃ disvā vāṇijo “avohāraku-salā ime gāmikā, handa ne upāyena gaṇhāpemi”ti “atimadhuraṃ gaṇhatha, atisāduṃ gaṇhatha, guḷaṃ phāṇitaṃ sakkamaṃ samagghaṃ labbhati, kūṭamāsakakū-ṭakahāpaṇādīhipi labbhati”ti ugghosesi. Taṃ sutvā gāmikā haṭṭhapahaṭṭhā nikkhantā bahumpi mūlaṃ datvā gahesuṃ.

Tattha vāṇijassa “visakaṇṭakamaṃ gaṇhathā”ti ugghosanaṃ viya bhagavato “ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ nibbattethā”ti vacanaṃ. “Ubhopete kakkhaḷā, ko ettha ānisaṃso”ti gāmikānaṃ cintanaṃ viya “bhagavā ‘ākāsānañcāyatanaṃ nibbatethā’ti āha, ko nu kho ettha ānisaṃso, nāssa guṇaṃ jānāmā”ti sotūnaṃ cintanaṃ. Athassa vāṇijassa “atimadhuraṃ gaṇhathā”ti-ādivacanaṃ viya bhagavato rūpasā-ññāsamatikkamanādikaṃ ānisaṃsappakāsaṃ. Idañhi sutvā te bahumpi mūlaṃ datvā gāmikā viya guḷaṃ “iminā ānisaṃsena palobhitacittā mahantampi ussāhaṃ katvā imaṃ samāpattiṃ nibbattessanti”ti ussāhajanatthaṃ palobhanatthañca kathesi.

Ākāsānañcāyatanūpagāti (..0059) ettha nāssa antoti anantaṃ, ākāsaṃ anantaṃ ākāśānantaṃ, ākāśānantaṃ eva ākāśānañcaṃ, taṃ ākāśānañcaṃ adhiṭṭhāna-ṭṭhena āyatanamassa sasampayuttadhammassa jhānassa devānaṃ devāyatana-mivāti ākāśānañcāyatanaṃ. Kasiṇuggahāṭimākāsassetamaṃ adhivacanaṃ. Tattha jhānaṃ nibbattetvā paṭisandhivasena ākāśānañcāyatanabhavaṃ upagatā ākāśānañcāyatanūpagā. Ito paresu visesamattameva vaṇṇayissāma (dha. sa. aṭṭha. 265, 1436-7).

Ākāsānañcāyatanam samatikkammāti ettha tāva pubbe vuttanayena ākāsānañcam āyatanamassa adhiṭṭhānaṭṭhenāti jhānampi ākāsānañcāyatanam, vuttanayeneva ārammaṇampi. Evametaṃ jhānañca ārammaṇañcāti ubhayampi appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvāva yasmā idaṃ viññāṇañcāyatanam upasampajja viharitabbaṃ, tasmā ubhayampetaṃ ekajjhaṃ katvā “ākāsānañcāyatanam samatikkammā”ti idaṃ vuttanti veditabbaṃ.

Viññāṇañcāyatanūpagāti ettha pana “anantan”ti manasikātabbavasena nāssa antoti anantaṃ, anantameva ānañcam, viññāṇam ānañcam “viññāṇānañcan”ti avatvā “viññāṇañcan”ti vuttaṃ. Ayañhettha ruḥḥisaddo. Tadeva viññāṇañcam adhiṭṭhānaṭṭhena āyatananti viññāṇañcāyatanam. Tattha jhānam nibbattetvā viññāṇañcāyatanabhavaṃ upagatā viññāṇañcāyatanūpagā.

Viññāṇañcāyatanam samatikkammāti etthapi pubbe vuttanayeneva viññāṇañcam āyatanamassa adhiṭṭhānaṭṭhenāti jhānampi viññāṇañcāyatanam, vuttanayeneva ca ārammaṇampi. Evametaṃ jhānañca ārammaṇañcāti ubhayampi appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvāva yasmā idaṃ ākiñcaññāyatanam upasampajja viharitabbaṃ, tasmā ubhayampetaṃ ekajjhaṃ katvā “viññāṇañcāyatanam samatikkammā”ti idaṃ vuttanti veditabbaṃ.

Ākiñcaññāyatanūpagāti ettha pana nāssa kiñcananti ākiñcanam, antamaso bhaṅgamattampi assa avasiṭṭhaṃ natthīti vuttaṃ hoti. Ākiñcanassa bhāvo ākiñcaññam, ākāsānañcāyatanaviññāṇāpagamassetam adhivacanam. Taṃ ākiñcaññam adhiṭṭhānaṭṭhena āyatananti ākiñcaññāyatanam. Tattha jhānam nibbattetvā ākiñcaññāyatanabhavaṃ upagatā ākiñcaññāyatanūpagā. **Ayam sattamaviññāṇaṭṭhitī**ti (..0060) imaṃ sattamaṃ paṭisandhiviññāṇassa ṭhānam jānāti. Neva saññānāsaññāyatanam yatheva saññāya, evaṃ viññāṇassāpi sukhumattā neva viññāṇam nāviññāṇam, tasmā viññāṇaṭṭhitīsu na vuttaṃ.

Abhūtaṃti abhūtatthaṃ “rūpaṃ attā”ti-ādivacanam. Taṃ vipallāsabhāvato **ataccham**. Diṭṭhinissayato **anattasañhitam**. Atha vā **abhūtaṃ**ti asantaṃ avijjamānam. Acorasseva “idaṃ te corikāya ābhataṃ, na idaṃ tuyhaṃ ghare dhanan”ti-ādivacanam. **Atacchanti** atathākāram aññathā santaṃ. **Anattasañhitanti**ti na idhalokatthaṃ vā paralokatthaṃ vā nissitaṃ. **Na taṃ tathāgato byākarotī**ti taṃ aniyyānikakathaṃ tathāgato na katheti. **Bhūtaṃ taccham anattasañhitanti**ti rājakathāditiracchānakathaṃ. **Bhūtaṃ taccham atthasañhitanti**ti ariyasaccasannissitaṃ. **Tatra kālaññū tathāgato hotī**ti tasmim tatiyabyākaraṇe tassa pañhassa byākaraṇatthāya tathāgato kālaññū hoti. Mahājanassa ādānakālam gahaṇakālam jānitvā sahetukaṃ sakāraṇam katvā yuttapattakāleyeva byākarotīti attho.

Yuttapattakāle vadatīti **kālavādī**. Bhūtaṃ sabhāvaṃ vadatīti **bhūtavādī**. Paramatthaṃ nibbānaṃ vadatīti **atthavādī**. Maggaphaladhammaṃ vadatīti **dhammavādī**. Saṃvarādivinayaṃ vadatīti **vinayavādī**. Tattha diṭṭhanti aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānam sattānam cakkhudvāresu āpāthaṃ āgacchantaṃ rūpārammaṇam nāma atthi, taṃ sabbākārato jānāti passati. Evaṃ jānatā passatā ca tena taṃ iṭṭhāniṭṭhādivasena vā diṭṭhasutamutaviññātesu labbhamānakapadavasena vā “katamaṃ taṃ rūpaṃ rūpāyatanam? Yaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahābhū-

tānaṃ upādāya vaṇṇanibhā sanidassanaṃ sappaṭighaṃ nīlaṃ pītakaṃ”ti-ādinā (dha. sa. 617-618) nayena anekehi nāmehi terasahi vārehi dvipaññāsāya nayehi vibhajjamānaṃ tathameva hoti vitathaṃ natthi. Esa nayo sotadvārādīsipi. Āpāthamāgacchantesu saddādīsū tesam vividhaṃ dassetuṃ “**diṭṭhaṃ sutan**”ti āha. **Tattha diṭṭhanti** rūpāyatanaṃ. **Sutanti** saddāyatanaṃ. **Mutanti** patvā gahetabbato gandhāyatanaṃ rasāyatanaṃ phoṭṭhabbāyatanaṃ. **Viññātanti** sukhadukkhādiddhammāramaṇaṃ. **Pattanti** pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattaṃ. **Pariyesitanti** (..0061) pattaṃ vā apattaṃ vā pariyesitaṃ. **Anuvicaritaṃ manasāti** cittena anusañcaritaṃ.

Tathāgatena abhisambuddhanti iminā etaṃ dasseti- yañhi aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa nīlaṃ pītakanti-ādi rūpāramaṇaṃ cakkhuvāre āpāthaṃ āgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma rūpāramaṇaṃ disvā sumano vā dummano vā majjhato vā jāto”ti sabbaṃ taṃ tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa bherisaddo mudiṅgasaddoti-ādi saddāramaṇaṃ sotadvāre āpāthaṃ āgacchati, mūlagandho tacagandhoti-ādi gandhāramaṇaṃ ghānavāre āpāthaṃ āgacchati, mūlaraso khandharasoti-ādi rasāramaṇaṃ jivhādvāre āpāthaṃ āgacchati, kakkhaḷaṃ mudukanti-ādi pathaviḍhātutejodhātuvāyodhātubhedaṃ phoṭṭhabbāramaṇaṃ kāyadvāre āpāthaṃ āgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma phoṭṭhabbāramaṇaṃ phusitvā sumano vā dummano vā majjhato vā jāto”ti sabbaṃ taṃ tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukhadukkhādibhedaṃ dhammāramaṇaṃ manodvārassa āpāthaṃ āgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma dhammāramaṇaṃ vijānitvā sumano vā dummano vā majjhato vā jāto”ti sabbaṃ taṃ tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ.

Yañhi, cunda, imesaṃ sattānaṃ diṭṭhaṃ sutanṃ mutaṃ viññātaṃ, tattha tathāgatena adiṭṭhaṃ vā asutaṃ vā amutaṃ vā aviññātaṃ vā natthi, imassa pana mahājanassa pariyesitvā apattampi atthi, apariyesitvā apattampi atthi, pariyesitvā pattampi atthi, apariyesitvā pattampi atthi, sabbampi tathāgatassa asampattaṃ nāma natthi ñāṇena asacchikataṃ. **Tasmā tathāgatoti vuccatīti** yaṃ tathā lokena gataṃ, tassa tatheva gatattā tathāgatoti vuccatīti. Pāḷiyaṃ pana “abhisambuddhan”ti vuttaṃ, taṃ gatasaddena ekatthaṃ. Iminā nayena sabbavāresu tathāgatoti nigamassa attho veditabbo (dī. ni. aṭṭha. 3.188; a. ni. aṭṭha. 2.4.23).

“Yañca, cunda, rattiṃ tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhati, yañca rattiṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṃ (..0062) etasmiṃ antare bhāsati lapati niddisati, sabbaṃ taṃ tatheva hoti, no aññathā, tasmā tathāgatoti vuccatīti-

Ettha yaṃ rattiṃ bhagavā bodhimaṇḍe apparājitaṃ pallaṅke nisinnā tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā anuttarasammāsambodhiṃ abhisambuddho, yañca rattiṃ yamakasālānamantare anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, etthantare pañcacattālīsavassaparimāṇe kāle paṭhamabodhiyāpi majjhimabodhiyāpi pacchimabodhiyāpi yaṃ bhagavatā bhāsitaṃ suttaṃ geyyaṃ ...pe...

vedallaṃ, taṃ sabbaṃ atthato ca byañjanato ca anupavajjaṃ anūnamanadhikaṃ sabbākāraparipuṇṇaṃ rāgamadanimmadanaṃ dosamohamadanimmadanaṃ natthi, tatha vāḷaggamattampi avakkhalitaṃ, sabbaṃ taṃ ekamuddikāya lañchitaṃ viya, ekanāḷiyā mitaṃ viya, ekatulāya tulitaṃ viya ca tathameva hoti vitathaṃ natthi. Tenāha- “yañca, cunda, rattiṃ tathāgato ...pe... sabbaṃ taṃ tathameva hoti, no aññathā tasmā tathāgatoti vuccatī”ti. Gada-attho hi ettha gata-saddo.

Api ca- āgadanaṃ āgado, vacananti attho. Tatho aviparīto āgado assāti da-kā-rassa ta-kāraṃ katvā gatoti evametasmim atthe padasiddhi veditabbā.

“Yathāvādī, cunda ...pe... vuccatī”ti ettha bhagavato vācāya kāyo anulometi kāyassapi vācā, tasmā bhagavā yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī ca hoti, evaṃbhūtassa cassa yathā vācā, kāyopi tathā gato pavattoti attho. Yathā ca kāyo, vācāpi tathā gatā pavattāti tathāgatoti evamettha padasiddhi veditabbā.

Abhibhū anabhibhūtoti uparī bhavaggaṃ heṭṭhā avīcipariyantaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiyāpi na tassa tulā vā pamāṇaṃ vā atthi. Atulo appameyyo anuttaro rājarājā devadevo sakkānaṃ atisakko brahmānaṃ atibrahmā. **Aññadattūti** ekaṃsatthe nipāto. Dakkhatīti **daso**. Vasam vattetīti vasavattī.

Tatrāyaṃ (..0063) padasiddhi veditabbā- agado viya agado, ko panesa? Desanāvīlāso ceva puññussayo ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko dibbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokaṃ abhibhavati. Iti sabbalokā-bhibhavane tatho aviparīto desanāvīlāsamayo ceva puññussayo ca agado assāti da-kārassa ta-kāraṃ katvā tathāgatoti veditabbo (dī. ni. aṭṭha. 1.7).

Idhatthaññeva jānāti kammābhisāṅkhāravasenāti apuññābhisāṅkhāravasena idhatthaññeva jānāti. **Kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇāti** upādinnakhandhabhedā maraṇato paraṃ. **Apāyanti-ādīsu vuḍḍhisāṅkhātasukhasātato ayā apetattā apāyo**. Dukkassa gati paṭisaraṇanti **duggati**. Dukkarakārino ettha vinipatantīti **vinipāto**. Nirati-aṭṭhena nirassādatṭhena **nirayo**. Taṃ **apāyaṃ ...pe... nirayaṃ**. **Upapajjissatīti** paṭisandhivasena uppajjissati. **Tiracchānayaninti** tiriyaṃ aṅcantīti tiracchānā, tesam yoni tiracchānayani, taṃ tiracchānayanim. **Pettivisayanti** paccabhāvaṃ pattānaṃ visayoti pettivisayo, taṃ pettivisayaṃ. Manaso ussannatāya manussā, tesu **manussesu**. Ito paraṃ **kammābhisāṅkhāravasenāti** ettha puññābhisāṅkhāravasena attho gahetabbo.

Āsavānaṃ khayāti āsavānaṃ vināsenā. **Anāsavaṃ cetovimuttinti** āsavavira-hitaṃ arahattaphalāsamādhim. **Paññāvimuttinti** arahattaphalāpaññaṃ. Arahatta-phalāsamādhī rāgavirāgā cetovimutti, arahattaphalāpaññā avijjāvirāgā paññāvimuttīti veditabbā. Taṇhācaritena vā appanājhānabalena kilese vikkhambhetvā adhi-gataṃ arahattaphalaṃ rāgavirāgā cetovimutti, diṭṭhīcaritena upacārajhānamattaṃ nibbattetvā vipassitvā adhi-gataṃ arahattaphalaṃ avijjāvirāgā paññāvimutti. Anā-gāmi-phalaṃ vā kāmarāgaṃ sandhāya rāgavirāgā cetovimutti, arahattaphalaṃ sabbappakārato avijjāvirāgā paññāvimutti.

Ākiñcaññāyatanaṃ dhimuttanti vimokkhenāti kenatṭhena vimokkho veditabboti?

Adhimuccanaṭṭhena. Ko ayaṃ adhimuccanaṭṭho nāma? Paccaṇīkadhammehi ca suṭṭhu vimuccanaṭṭho, ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu vimuccanaṭṭho, pitu (..006 aṅke vissaṭṭha-aṅgapaccaṅgassa dārakassa sayanaṃ viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttaṃ hoti. Evarūpena vimokkhena **dhimuttanti**. Viññāṇañcāyatanaṃ muñcitvā ākiñcaññāyatane nirāsaṅkavasena dhimuttaṃ allīnaṃ. **Tatrādhimuttanti** tasmīṃ samādhimhi allīnaṃ. **Tadadhimuttanti** tasmīṃ jhāne adhimuttaṃ. **Tadādhipateyyanti** taṃ jhānaṃ jeṭṭhakaṃ. **Rūpādhimuttoti**-ādīni pañca kāmagaṇagarukavasena vuttāni. **Kulādhimuttoti**-ādīni tīṇi khattiyādikulagarukavasena vuttāni. **Lābhādhimuttoti**-ādīni aṭṭha lokadhammavasena vuttāni. **Dhivarādhimuttoti**-ādīni cattāri paccayavasena vuttāni. **Suttantādhimuttoti**-ādīni piṭakattayavasena vuttāni. **Āraññakaṅgādhimuttoti**-ādīni dhutaṅgasamādānavasena vuttāni. **Paṭhamajjhānādhimuttoti**-ādīni paṭilābhavasena vuttāni.

Kammaaparāyaṇanti abhisāṅkhāravasena. **Vipākaparāyaṇanti** pavattivasena. **Kammagarukanti** cetanāgarukaṃ. **Paṭisandhigarukanti** upapattigarukaṃ.

84. Ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvāti ākiñcaññāyatanaṃ samāpattito vuṭṭhahitvā ākiñcaññāyatanaṃ janakakammābhisaṅkhāraṃ ñatvā “kinti palibodho ayaṃ”ti. **Nandisaṃyojanaṃ itīti** yā catuttha-arūparāgasaṅkhātā nandī tañca saṃyojanaṃ ñatvā. **Tato tatha vipassatīti** atha tatha ākiñcaññāyatanaṃ samāpattito vuṭṭhahitvā taṃ samāpattiṃ aniccādivasena vipassati. **Etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassāti** etaṃ tassa puggalassa evaṃ vipassato anukkamena uppannaṃ arahattañāṇaṃ aviparītaṃ. **Vusīmatoti** vusitavantassa. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evam bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Posālamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Mogharājamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

85. Pannarasame (..0065) mogharājasutte- **dvāhanti** dve vāre ahaṃ. So hi pubbe ajitasuttassa (su. ni. 1038 ādayo) ca tissametteyyasuttassa (su. ni. 1046 ādayo) ca avasāne dvikkhattuṃ bhagavantaṃ pucchi, bhagavā panassa indriyaparipākaṃ āgamayamāno na byākāsi. Tenāha- “dvāhaṃ sakkaṃ apucchissan”ti. **Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me sutanti** yāvatatiyañca sahadhammikaṃ puṭṭho visuddhidevabhūto isi bhagavā sammāsambuddho byākarotīti evaṃ me suttaṃ. Godhāvaritīreyeva kira so evamassosi. Tenāha- “byākarotīti me sutan”ti. Imissā gāthāya niddese yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ heṭṭhā vuttanayaṃ eva.

86. Ayaṃ lokoti manussaloko. **Paro lokoti** taṃ ṭhapetvā avaseso. **Sadevakoti** brahmalokaṃ ṭhapetvā avaseso upapattidevasammutidevayutto. “Brahmaloko sadevako”ti etaṃ vā “sadevako loko”ti-ādinayanidassanamattaṃ. Tena sabbopi tathāvuttappakāraloko veditabbo.

87. Evaṃ abhikkantadassāvinti evaṃ aggadassāviṃ, sadevakassa lokassa ajjhāsayādhimuttigatiparāyaṇādīni passituṃ samatthanti dasseti.

88. Suññato lokaṃ avekkhassūti avasiyapavattasallakkhaṇavasena vā tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena vāti dvīhākārehi suññato lokaṃ passa. **Attānu-diṭṭhiṃ ūhaccāti** sakkāyadiṭṭhiṃ uddharitvā.

Lujjatīti bhijjati. Cakkhatīti **cakkhu**. Tadevaṃ sasambhāracakkhuno setamaṇḍala-parikkhittassa kaṇhamaṇḍalassa majjhe abhimukhe ṭhitānaṃ sarīrasaṅṭhānuppattidesabhūte diṭṭhamaṇḍale cakkhuviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānaṃ tiṭṭhati. Rūpayantīti **rūpā**, vaṇṇavikāramāpajjantā hadayaṅgatabhāvaṃ pakāsentīti attho. Cakkhuto pavattaṃ viññāṇaṃ, cakkhussa vā cakkhusannissitaṃ vā viññāṇaṃ **cakkhuviññāṇaṃ**. Cakkhuto pavatto samphasso **cakkhusamphasso**. **Cakkhusamphassapaccayāti** cakkhuviññāṇasampayuttaphassapaccayā. **Vedayitanti** (..0066) vindanaṃ, vedanāti attho. Tadeva sukhayatīti **sukhaṃ**, yassa uppajjati, taṃ sukhiṃ karotīti attho. Suṭṭhu vā khādati, khanati ca kāyacittābādanti **sukhaṃ**. Dukkhatīti **dukkhaṃ**. Yassa uppajjati, taṃ dukkhiṃ karotīti attho. Na dukkhaṃ na sukhiṃ **adukkhamaṃ sukhaṃ**. **Ma-kāro** sandhipadavasena vutto. So pana cakkhusamphasse attanā sampayuttāya vedanāya sahaṇā-añña-maññanissayavipāka-āhārasampayutta-atthi-avigatavasena aṭṭhadhā paccayo hoti, sampañcchanasampayuttāya anantarasamanantarūpanissayanatthivigatava-

sena pañcadhā, santiraṇādisampayuttānaṃ upanissayavaseneva paccayo hoti.

Suṇātīti **sotaṃ**, taṃ sasambhārasotabilassa anto tanutambalomācite aṅgulivedhakasaṅṭhāne padese sotaviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānaṃ tiṭṭhati. Saddīyantīti **saddā**, udāhariyantīti attho. Ghāyatīti **ghānaṃ**, taṃ sasambhāraghānabilassa anto ajapadasaṅṭhāne padese ghānaviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānaṃ tiṭṭhati. Gandhiyantīti **gandhā**, attano vatthum sūciyantīti attho. Jīvitaṃ avhāyatīti **jivhā**, sāyanatṭhena vā **jivhā**. Sā sasambhārajivhāya ati-aggamūlapassāni vajjetvā uparimatalamajjhe bhinna-uppaladalaggasaṅṭhāne padese jivhāviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānā tiṭṭhati. Rasanti te sattāti **rasā**, assādentīti attho.

Kucchitānaṃ āsavadhammānaṃ āyoti **kāyo**. Āyoti uppattideso. So yāvata imasmiṃ kāye upādinnapavatti nāma atthi, tattha yebhuyyena kāyappasādo kāyaviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamāno tiṭṭhati. Phusiya-ntīti **phoṭṭhabbā**. Manatīti **mano**, vijānātīti attho. Attano lakkhaṇaṃ dhārentīti **dhammā**. Manoti sahāvajjanabhavaṅgaṃ. **Dhammā**ti nibbānaṃ muñcitvā avasesā dhammāramaṇadharmā. **Manoviññāṇanti** javanamanoviññāṇaṃ. **Manosamphasso**ti taṃsampayutto phasso, so sampayuttāya vedanāya vipākapaccayavajjehi sesehi sattahi paccayehi paccayo hoti. Anantarāya teheva sesānaṃ upanissayeneva paccayo hoti.

Avasiyapavattasallakkhaṇavasena vāti avaso hutvā pavattasaṅkhāre passana-vasena olokanavasena attho. **Rūpe vaso na labbhatīti** rūpasmiṃ (..0067) vasavattibhāvo issarabhāvo na labbhati. **Vedanādisupi** ese va nayo.

Nāyaṃ, bhikkhave, kāyo tumhākaṃ attani sati attaniyaṃ nāma hoti, attāyeva ca natthi. Tasmā “nāyaṃ, bhikkhave, kāyo tumhākaṃ”ti āha. **Nāpi aññesanti** añño nāma paresaṃ attā. Tasmīṃ sati aññesaṃ nāma siyā, sopi natthi. Tasmā “nāpi aññesan”ti āha. **Purāṇamidaṃ, bhikkhave, kammanti** nayidaṃ purāṇakamma- meva, purāṇakammanibbatta panesa kāyo. Tasmā paccayavohārena evaṃ vutto. **Abhisāṅkhatanti**-ādi kammavohārasseva vasena purimaliṅgasabhāvatāya vuttaṃ. Ayaṃ panettha attho- **abhisāṅkhatanti** paccayehi katoti daṭṭhabbo. **Abhisāñceti-** **anti** cetanāvattuko, cetanāmūlakoti daṭṭhabbo. **Vedaniyanti** vedanāya vatthūti daṭṭhabbo.

Rūpe sāro na labbhatīti rūpasmiṃ niccādisāro na labbhati. **Vedanādisupi** ese va nayo. **Rūpaṃ assāraṃ nissāranti** rūpaṃ assāraṃ sāravirahitañca. **Sārāpagatanti** sārato apagataṃ. **Niccāsārasārena vāti** bhaṅgaṃ atikkamitvā pavattamānena niccāsārena vā. Kassaci niccāsārassa abhāvato niccāsārena sāro natthi. **Sukhasārasārena vāti** ṭhitisukhaṃ atikkamitvā pavattamānassa kassaci sukhasārassa abhāvato sukhasārasārena vā. **Attasārasārena vāti** attattaniyasārasārena vā. **Niccena vāti** bhaṅgaṃ atikkamitvā pavattamānassa kassaci niccassa abhāvato niccena vā. **Dhuvana vāti** vijjamānakālepi paccayāyattavuttitāya thirassa kassaci abhāvato dhuvana vā. **Sassatena vāti** abbochinna sabbakāle vijjamānassa kassaci abhāvato sassatena vā. **Avipariṇāmadhammena vāti** jarābhāṅgavasena avipariṇāmapakatikassa kassaci abhāvato avipariṇāmadhammena vā.

Cakkhu suññaṃ attena vā attaniyena vāti “kārako vedako sayamvasī”ti evaṃ parikkappikena attanā vā attābhāvatoyeva attano santakena parikkhārena ca suññaṃ. Sabbaṃ cakkhādilokiyadhammajātaṃ yasmā attā ca ettha natthi, attaniyañca ettha natthi, tasmā “suññaṃ”ti vuccatīti attho (..0068). Lokuttarāpi dhammā attattaniyehi suññāyeva, suññātītadhammā natthīti vuttaṃ hoti. Tasmīṃ dhamme attattaniyasārassa natthibhāvo vutto hoti. Loke ca “suññaṃ gharaṃ suñño ghaṭo”-ti vutto gharassa ghaṭassa ca natthibhāvo na hoti, tasmīṃ ghaṭe ca aññaṃ natthibhāvo vutto hoti. Bhagavatā ca iti yampi koci tattha na hoti, tena taṃ suññaṃ. Yaṃ pana tattha avasiṭṭhaṃ hoti, taṃ santaṃ idamatthīti pajānātīti ayamevattho vutto. Tathā **ñāyaganthe saddaganthe** ca ayamevattho. Iti imasmīṃ sutte anattalakkhaṇameva kathitaṃ. **Anissariyatoti** attano issariye avasavattanato. **Akāmakāriyatoti** attano akāmaṃ arucikaraṇavasena. **Apāpuṇiyatoti** ṭhātuṃ paṭiṭṭhābhāvato. **Avasavattanatoti** attano vase avattanato. **Paratoti** aniccato paccayāyattavuttito. **Vivittatoti** nissarato.

Suddhanti kevalaṃ issarakālapakatīhi vinā kevalaṃ paccayāyattapavattivāsena pavattamānaṃ suddhaṃ nāma. Attaniyavirahito suddhadhammapuñjoti ca. **Suddhaṃ dhammasamuppādaṃ, suddhaṃ saṅkhārasantatinti** suddhaṃ passantassa jānantassa saṅkhārānaṃ santatiṃ abhocchinnasaṅkhārasantatiṃ. Tatheva suddhaṃ passantassa saṅkhārādīni, ekaṭṭhāni ādarena dvattikkhattuṃ vuttāni. Evaṃ passantassa maraṇamukhe bhayaṃ na hoti. **Gāmaṇīti** ālapanāṃ. **Tiṇakaṭṭhasamaṃ lokanti** imaṃ upādinnakkhandhasaṅkhātaṃ lokaṃ. Yadā tiṇakaṭṭhasamaṃ paññāya passati. Yathā araññe tiṇakaṭṭhādīsu gaṇhantesu attānaṃ vā attaniyaṃ vā gaṇhātīti na hoti, tesu vā tiṇakaṭṭhādīsu sayameva nassantesupi vinassantesupi attā nassati, attaniyo nassatīti na hoti. Evaṃ imasmīṃ kāyepi nassante vā vinassante vā attā vā attaniyaṃ vā bhijjatīti apassanto paññāya tiṇakaṭṭhasamaṃ passatīti vuccati. **Nāññaṃ patthayate kiñci, aññaṭṭrapaṭisandhiyā**ti paṭisandhivirahitaṃ nibbānaṃ ṭhapetvā aññaṃ bhavaṃ vā attabhāvaṃ vā na pattheti.

Rūpaṃ samannesatīti rūpassa sāraṃ pariyesati. **Ahanti vā**ti diṭṭhivasena. **Mamanti vā**ti taṇhāvasena. **Asmīti vā**ti mānavasena. **Tampi tassa na hotīti** taṃ tividhampi tassa puggalassa na hoti.

Idhāti (..0069) desāpadese nipāto, svāyaṃ katthaci lokaṃ upādāya vuccati. Yathāha- “idha tathāgato loka uppajati”ti (saṃ. ni. 3.78; a. ni. 4.33). Katthaci sāsanaṃ. Yathāha- “idheva, bhikkhave, samaṇo, idha dutiyo samaṇo”ti (ma. ni. 1. 139; dī. ni. 2.214). Katthaci okāsaṃ. Yathāha-

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato;

punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārisā”ti. (dī. ni. 2.369);

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha- “idhāhaṃ, bhikkhave, bhuttāvī assaṃ pavārito”ti (ma. ni. 1.30). Idha pana lokaṃ upādāya vuttoti veditabbo. **Assutavā puthujjanoti** ettha pana āgamādhigamābhāvā ñeyyo “assutavā”iti. Yassa hi khandhadhātu-āyatanapaccayākārasatipaṭṭhānādīsu uggahaparipucchāviniccharahitattā diṭṭhipaṭisedhako neva āgamo, paṭipattiyā adhigantabbassa anadhigatattā neva adhigamo atthi, so āgamādhigamābhāvā ñeyyo “assutavā” iti. Svāyaṃ-

Puthūnaṃ jananādīhi, kāraṇehi puthujjano;

puthujjanantogadhattā, puthuvāyaṃ jano iti. (dī. ni. aṭṭha. 1.7; ma. ni. aṭṭha. 1.2; a. ni. aṭṭha. 1.1.51; paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.130);

So hi puthūnaṃ nānappakārānaṃ kilesādīnaṃ jananādīhipi kāraṇehi **puthujjano**. Yathāha- puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyadiṭṭhikāti puthujjanā, puthu sathārānaṃ mukhullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīhi avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā, puthu nānā-oghehi vuyhantīti puthujjanā, puthu nānāsantāpehi santappentīti puthujjanā, puthu nānāpariḷāhehi pariḷayhantīti puthujjanā, puthu pañcasu kāmagaṇesu rattā giddhā gadhitā muñchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvuṭṭā nivuṭṭā ovuṭṭā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti puthujjanā (mahāni. 51, 94), puthūnaṃ vā gaṇanapathamatītānaṃ ariyadhammaparammukhānaṃ nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāpi puthujjanā, puthuva ayaṃ visuṃyeva saṅkhyāṃ gato, viṣaṃsaṭṭho (..0070) sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi janotipi puthujjano. Evametehi “assutavā puthujjano” ti dvīhi padehi ye te-
“Duve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā;

andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.7; ma. ni. aṭṭha. 1.2; saṃ. ni. aṭṭha. 2.2.61; a. ni. aṭṭha. 1.1.51; paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.130; dha. sa. aṭṭha. 1007)-

Dve puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano vutto hotīti veditabbo.

Ariyānaṃ adassāvīti-ādīsu **ariyāti** ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye iriyanato, sadevakena ca lokena araṇiyato buddhā ca paccekabuddhā ca buddhasāvākā ca vuccanti, buddhā eva vā idha ariyā. Yathāha- “sadevake, bhikkhave, loke ...pe... tathāgato ariyoti vuccatī”ti (saṃ. ni. 5.1098).

Sappurisāti ettha pana paccekabuddhā tathāgatasāvākā ca “sappurisā”ti veditabbā. Te hi lokuttaraguṇayogena sobhanā purisāti sappurisā. Sabbeva vā ete dvidhāpi vuttā. Buddhāpi hi ariyā ca sappurisā ca paccekabuddhāpi buddhasāvākāpi. Yathāha-

“Yo ve kataññū katavedi dhīro, kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hoti; dukhitassa sakkacca karoti kiccaṃ, tathāvidhaṃ sappurisaṃ vadantī”ti. (ma. ni. aṭṭha. 1.2; paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.130; dha. sa. aṭṭha. 1007);

“Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hotī”ti ettāvata hi buddhasāvako vutto. Kataññutā-dīhi paccekabuddhā buddhāti, yo imesaṃ ariyānaṃ adassanasīlo, na ca dassane sādhu-kārī, so **ariyānaṃ adassāvīti** veditabbo. So cakkhunā adassāvī, ñāṇena adassāvīti duvidho, tesu ñāṇena adassāvī idha adhippeto. Maṃsacakkhunā hi dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhāpi adiṭṭhāva honti tesam cakkhunā vaṇṇamattagahaṇato, na ariyabhāvagocarato. Soṇasiṅgālādayopi cakkhunā ariye passantī, na ca te ariyānaṃ dassāvino.

Tatridaṃ (..0071) vatthu- cittalapabbatavāsino kira khīṇāsavattherassa upaṭṭhāko vuḍḍhapabbajito ekadivasam therena saddhiṃ piṇḍāya caritvā therassa pattacīvaraṃ gahetvā piṭṭhito āgacchanto theram pucchi- “ariyā nāma, bhante, kīdisā”ti? Thero āha- “idhekacco mahallako ariyānaṃ pattacīvaraṃ gahetvā vatta-paṭipattim katvā saha carantopi neva ariye jānāti, evaṃ dujjānā, āvuso, ariyā”ti. Evaṃ vuttepi so neva aññāsi. Tasmā cakkhunā dassanaṃ na dassanaṃ, ñāṇena dassanameva dassanaṃ. Yathāha- “alaṃ te, vakkali, kiṃ te iminā pūtikāyena diṭṭhena, yo kho, vakkali, dhammaṃ passati, so maṃ passati”ti (saṃ. ni. 3.87). Tasmā cakkhunā passantopi ñāṇena ariyehi diṭṭham aniccādilakkaṇaṃ appassanto, ariyānaṃ adhigatañca dhammaṃ anadhigacchanto, ariyakaradhammānaṃ ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā “ariyānaṃ adassāvī”ti veditabbo.

Ariyadhamma akovidoti satipaṭṭhānādibhede ariyadhamme akusalo. **Ariyadhamme avinītoti** ettha pana-

Duvidho vinayo nāma, ekamekettha pañcadhā; abhāvato tassa ayaṃ, “avinīto”ti vuccati. (ma. ni. aṭṭha. 1.2; su. ni. aṭṭha. 1.u-ragasuttavaṇṇanā; paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.130; dha. sa. aṭṭha. 1007);

Ayañhi saṃvaravinayo pahānavinayoti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhepi vinaye ekamekopi vinayo pañcadhā bhijjati. **Saṃvaravinayopi** hi sīlasaṃvaro sati-saṃvaro ñāṇasaṃvaro khantisāṃvaro vīriyasaṃvaroti pañcavidho. **Pahānavinayopi** tadaṅgappahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ samucchadappahānaṃ paṭippa-

ssaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti pañcavidho.

Tattha “iminā pātimokkhasaṃvarena upeto hoti samupeto”ti (vibha. 511) ayaṃ **sīlasaṃvaro**. “Rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati”ti (ma. ni. 1.295; saṃ. ni. 4.239; a. ni. 3.16) ayaṃ **satisaṃvaro**.

“Yāni (..0072) sotāni lokasmiṃ, (ajitāti bhagavā,

sati tesam nivāraṇaṃ;

sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhiyyare”ti. (su. ni. 1041; cūḷani. aji-tamāṇavapucchāniddeśa 4; netti. 11, 45; dha. sa. aṭṭha. 1007)–

Ayaṃ **ñāṇasaṃvaro**. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”ti (ma. ni. 1.24; a. ni. 4.114; 6.

58) ayaṃ **khantisaṃvaro**. “Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”ti (ma. ni. 1.26;

a. ni. 4.114; 6.58) ayaṃ **vīriyasaṃvaro**. Sabbopi cāyaṃ saṃvaro yathāsakaṃ

saṃvaritabbānaṃ vinetabbānañca kāyaduccaritādīnaṃ saṃvaraṇato “saṃvaro”,

vinayanato “vinayo”ti vuccati. Evaṃ tāva saṃvaravinayo pañcadhā bhijjatīti vedi-tabbo.

Tathā yaṃ nāmarūpaparicchedādīsū vipassanāññāṇesu paṭipakkhabhāvato dipā-

lokeneva tamassa, tena tena vipassanāññāṇena tassa tassa anattassa pahānaṃ.

Seyyathidaṃ– nāmarūpavavattānena sakkāyaditṭhiyā, paccayapariggahena ahe-

tuvisamaheṭṭhiyā, tasseeva aparabhāgena kaṅkhāvitaraṇena kathamaṃkathābhā-

vassa, kalāpasammasanena “ahaṃ mamā”ti gāhassa, maggāmaggaṃvavattā-

na amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedaditṭhiyā, vayadassanena

sassataditṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayaññāya, ādīnavadassanena

assādasaññāya, nibbidānupassanāya abhiratisaññāya, muñcitukamyatāññāṇena

amuñcitukāmatāya, upekkhāññāṇena anupekkhāya, anulomena dhammatṭhitiyaṃ

nibbāne ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā saṅkhāranimittaggāhassa pahānaṃ.

Etaṃ **tadaṅgappahānaṃ** nāma.

Yaṃ pana upacārappanābhedenā samādhinā pavattibhāvanivāraṇato ghaṭa-

ppahāreneva udakapiṭṭhe sevālassa tesam tesam nivarāṇādiddhammānaṃ

pahānaṃ, etaṃ **vikkhambhanappahānaṃ** nāma. Yaṃ catunnaṃ ariyamaggānaṃ

bhāvitattā taṃtaṃmaggaṃvato attano attano santāne “diṭṭhigatānaṃ pahānāyā”ti-ā-

dinā (dha. sa. 277; vibha. 628) nayena vuttassa samudayapakkhiyassa kilesaga-

ṇassa accanta-appavattibhāvena pahānaṃ, idaṃ **samucchedappahānaṃ** nāma.

Yaṃ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṃ kilesānaṃ, etaṃ **paṭippassaddhippa-**

hānaṃ nāma. Yaṃ sabbasaṅkhatanissaṭṭattā (..0073) pahīnasabbasaṅkhattaṃ

nibbānaṃ, etaṃ **nissaraṇappahānaṃ** nāma. Sabbampi cetam pahānaṃ yasmā

cāgaṭṭhena pahānaṃ, vinayanaṭṭhena vinayo, tasmā “pahānavinayo”ti vuccati.

Taṃ taṃ pahānavato vā tassa tassa vinayassa sambhavatopetaṃ “pahānavinayo”-

ti vuccati. Evaṃ pahānavinayopi pañcadhā bhijjatīti veditabbo (ma. ni. aṭṭha. 1.2;

su. ni. aṭṭha. 1.uragasuttavaṇṇanā; paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.130).

Evamayaṃ saṅkhepato duvidho bhedato ca dasavidho vinayo bhinnasaṃva-

rattā, pahātabbassa ca appahīnattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa

natthi, tasmā abhāvato tassa ayaṃ “avinīto”ti vuccatīti. Eseva nayo **sappurisānaṃ**

adassāvī sappurisadhammassa akovido, sappurisadhamme avinītoti etthapi.

Ninnānākaraṇaṅhi etamatthato. Yathāha- “yeva te ariyā, teva te sappurisā. Yeva te sappurisā, teva te ariyā. Yo eva so ariyānaṃ dhammo, so eva so sappurisānaṃ dhammo. Yo eva so sappurisānaṃ dhammo, so eva so ariyānaṃ dhammo. Yeva te ariyavinayā, teva te sappurisavinayā. Yeva te sappurisavinayā, teva te ariyavinayā. Ariyeti vā, sappuriseti vā, ariyadhammeti vā, sappurisdhammeti vā, ariyavinayeti vā, sappurisavinayeti vā esese eke ekaṭṭhe same samabhāge tājāte taññevāti (dha. sa. aṭṭha. 1007; paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.130).

Rūpaṃ attato samanupassatīti idhekacco rūpaṃ attato samanupassati, “yaṃ rūpaṃ, so ahaṃ, yo ahaṃ, taṃ rūpaṃ”ti rūpaṅca attānaṅca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato “yā acci, so vaṇṇo. Yo vaṇṇo, sā accī”ti acciṅca vaṇṇaṅca advayaṃ samanupassati, evameva idhekacco rūpaṃ attato ...pe... samanupassatīti (paṭi. ma. 1.130-131) evaṃ rūpaṃ “attā”ti diṭṭhipassanāya passati. **Rūpavantaṃ vā attānanti** arūpaṃ “attā”ti gahetvā chāyāvantaṃ rukkhaṃ viya taṃ rūpavantaṃ “attā”ti samanupassati. **Attani vā rūpanti** arūpameva “attā”ti gahetvā pupphasmiṃ gandhaṃ viya attani rūpaṃ samanupassati. **Rūpasmīṃ vā attānanti** arūpameva “attā”ti gahetvā karaṇḍake maṇiṃ viya taṃ attānaṃ rūpasmīṃ samanupassati. **Vedanā**dīsupi eseva nayo.

Tattha (..0074) “rūpaṃ attato samanupassati”ti suddharūpaṃyeva “attā”ti kathitaṃ. “Rūpavantaṃ vā attānaṃ, attani vā rūpaṃ, rūpasmīṃ vā attānaṃ. Vedanaṃ attato... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassatīti”ti (paṭi. ma. 1.131) imesu sattasu ṭhānesu arūpaṃ “attā”ti kathitaṃ, “vedanāvantaṃ vā attānaṃ, attani vā vedanā, vedanāya vā attānaṃ”ti evaṃ catūsu khandhesu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ vasena dvādasasu ṭhānesu rūpārūpamissako attā kathito. Tattha rūpaṃ attato samanupassati. Vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassatīti pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā. Avasesesu sassatadiṭṭhi. Evamettha pannarasa bhavadiṭṭhiyo pañca vibhavadiṭṭhiyo honti. Tā sabbāpi maggāvaraṇā, na saggāvaraṇā, paṭhamamaggavajjhāti veditabbā.

Āraññikoti araṅṅe nivāsaṃ. **Pavaneti** mahante gambhīravane. **Caramānoti** tahiṃ tahiṃ vicaramāno. **Vissattho gacchatīti** nibbhayo nirāsaṅko carati. **Anāpāthagato luddassāti** migaluddassa parammukhagato. **Antamakāsi māranti** kilesamāraṃ vā devaputtamāraṃ vā antaṃ akāsi. **Apadaṃ vadhivāti** kilesapadaṃ hantvā nāsetvā. **Māracakkhuṃ adassanaṃ gatoti** māraṃ adassanavisayaṃ patto. **Anāpāthagatoti** māraṃ parammukhaṃ patto. Sesā sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadisoyeva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Mogharājamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Piṅgiyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

89. Soḷasame piṅgiyasuttaniddese- **jiṅṇohamasmi abalo vītavaṇṇoti** so kira brāhmaṇo jarābhibhūto vīsavassasatiko jātiyā, dubbalo ca “idha pādaṃ karissāmi”-ti aññatreva karoti, vinaṭṭhapurimachavivaṇṇo ca. Tenāha- “jiṅṇohamasmi abalo vītavaṇṇoti”ti. **Māhaṃ** (..0075) **nassaṃ momuho antarāvāti** māhaṃ tuyhaṃ dhammaṃ asacchikatvā antarā eva avidvā hutvā anassiṃ. **Jātijarāya idha vippahānanti** idheva tava pādamūle pāsāṇake cetiye vā jātijarāya vippahānaṃ nibbānaṃ dhammarasaṃ ahaṃ vijaññaṃ, taṃ me ācikkha.

Abaloti balavirahito. **Dubbaloti** dubbalabalo. **Appabaloti** parittabalo. **Appathāmoti** parittavīriyo. **Vītavaṇṇoti** parivattitachavivaṇṇo. **Vigatavaṇṇoti** apagatachavivaṇṇo. **Vigacchitavaṇṇoti** dūrībhūtachavivaṇṇo. **Yā sā purimā subhā vaṇṇanibhāti** yā sā subhā sundarā purimakāle sati, sā vaṇṇanibhā etarahi antarahitā vigatā. **Ādīnavo pātubhūtoti** upaddavo pāturahosi. “Yā sā purimā subhā vaṇṇanibhāti”ti pāṭhaṃ ṭhapetvā “yā subhā assā”ti eke

vaṇṇayanti.

Asuddhāti paṭalādīhi asuddhā. **Avisuddhā**ti timirādīhi avisuddhā. **Aparisuddhā**ti samantato phoṭapaṭalādīhi pariyonaddhattā aparisuddhā. **Avodātā**ti nappasannā pasannasadisā. **No tathā cakkhunā rūpe passāmi**ti yathā porāṇacakkhunā rūpārammaṇaṃ passāmi olokemi, tathā tena pakārena idāni na passāmi. **Sotaṃ asuddhanti-ādīsupi** eseva nayo. **Māhaṃ nassanti** ahaṃ mā vinassaṃ.

90. Idāni yasmā piṅgiyo kāye sāpekkhatāya “jiṇṇohamasmi”ti-ādimāha. Tenassa bhagavā kāye sinehappahānatthaṃ “**disvāna rūpesu vihaññamāne**”ti gāthamāha. Tattha **rūpesū**ti rūpahetu rūpapaccayā. **Vihaññamāne**ti kammakāraṇādīhi upahaññamāne. **Ruppanti rūpesū**ti cakkhurogādīhi ca rūpahetuyeva janā ruppanti bādhiyanti.

Haññantīti ghaṭiyanti. **Vihaññantī**ti vihesiyanti. **Upavihaññantī**ti hatthapādacchedādiṃ labhanti. **Upaghātiyantī**ti maraṇaṃ labhanti. **Kuppantī**ti parivattanti. **Pīlayantī**ti vighātaṃ āpajjanti. **Ghaṭṭayantī**ti ghaṭṭanaṃ pāpuṇanti. **Byādhitā**ti bhītā. **Domanassitā**ti cittavighātaṃ pattā. **Vemāne**ti nassamāne.

91. Evaṃ (..0076) bhagavatā yāva arahattaṃ, tāva kathitaṃ paṭipattiṃ sutvā piṅgiyo jarādubbalatāya viresaṃ anadhigantvā ca puna “**disā catasso**”ti imāya gāthāya bhagavantaṃ thomento desanaṃ yācati.

92. Athassa bhagavā punapi yāva arahattaṃ, tāva paṭipadaṃ dassento “**taṇhādhipanne**”ti gāthamāha.

Taṇhādhipanneti taṇhāya vimuccitvā ṭhite. **Taṇhānugeti** taṇhāya saha gacchante. **Taṇhānugate**ti taṇhāya anubandhante. **Taṇhānusaṭeti** taṇhāya saha dhāvante. **Taṇhāya panneli** taṇhāya nimugge. **Paṭipanneli** taṇhāya avatthaṭe. **Abhi-bhūte**ti maddite. **Pariyādinnacitteti** pariyādiyitvā gahitakusalacitte.

Santāpajāteti sañjātacittasantāpe. **Ītijāte**ti roguppanne. **Upaddavajāte**ti ādīnavajāte. **Upasaggajāte**ti uppannadukkhajāte.

Virajaṃ vītamalanti ettha **virajanti** vigatarāgādirajaṃ. **Vītamalanti** vītarāgādimalaṃ. Rāgādayo hi ajjhottharaṇaṭṭhena rajo nāma, dūsaṭṭhena malaṃ nāma. **Dhammacakkhanti** katthaci paṭhamamaggañāṇaṃ, katthaci ādīni tīṇi maggañāṇāni, katthaci catutthamaggañāṇampi. Idha pana jaṭīlasahassassa catutthamaggañāṇaṃ. Piṅgiyassa tatiyamaggañāṇameva. **Yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbam taṃ nirodhadhammanti** vipassanāvasena evaṃ pavattassa dhammacakkhuṃ udapādīti attho. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ idampi suttaṃ bhagavā arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca piṅgiyo anāgāmiphale patiṭṭhāsi. So kira antarantarā cintesi- “evaṃ vicitrapaṭi-bhānaṃ nāma desanaṃ na labhati mayhaṃ mātulo bāvarī savanāyā”ti. Tena sinehavikkhepena arahattaṃ pāpuṇituṃ nāsakkhi. Antevāsikā panassa sahasajaṭilā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Sabbeva iddhimayapattacivaradharā ehibhikkhuno ahesunti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Piṅgiyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Pārāyanatthutigāthāniddesavaṇṇanā

93. Ito (..0077) paraṃ saṅgītikārā desanaṃ thomentā “**idamavoca bhagavā**” ti-ā-dimāhaṃsu. Tattha **idamavocāti** idaṃ pārāyanaṃ avoca. **Paricārakasolasānanti** bāvarissa paricārakena piṅgiyena saha soḷasānaṃ, buddhassa vā bhagavato paricārakānaṃ soḷasānanti paricārakasolasānaṃ. Te eva ca brāhmaṇā tattha soḷasasu disāsu purato ca pacchato ca vāmapassato ca dakkhiṇapassato ca cha cha yojanā nisinnā ujukena dvādasayojanikā ahosi. **Ajhiṭṭhoti** yācito.

94-97. **Atthamaññāyāti** pāḷi-atthamaññāya. **Dhammamaññāyāti** pāḷimaññāya. **Pārāyananti** evaṃ imassa dhammapariyāyassa adhivacanaṃ āropetvā tesam brāhmaṇānaṃ nāmāni kittayanto “**ajito ...pe... buddhaseṭṭhamupāgamun**” ti āhaṃsu. Tattha **sampannacaraṇanti** nibbānapadaṭṭhānabhūtena pātimokkhasīlā-dinā sampannaṃ. **Isinti** mahesiṃ.

Niddese **upāgamimsūti** samīpaṃ gamiṃsu. **Upasaṅkamimsūti** avidūraṭṭhānaṃ gamiṃsu. **Payirupāsimsūti** samīpe nisīdiṃsu. **Paripucchimsūti** paripucchaṃ āharīṃsu. **Parigaṇhimsūti** tulayiṃsu. “Codayiṃsū” ti keci.

Sīlācāranibbattīti uttamasīlācāranibbatti, maggena nipphannaṃsīlanti attho.

Gambhīreti uttānabhāvapaṭikkhepavacanaṃ. **Duddaseti** gambhīrattā duddase, dukkhena daṭṭhabbe, na sakkā sukkena daṭṭhuṃ. Duddasattāva **duranubodhe**, dukkhena avabujjhitaḥ, na sakkā sukkena avabujjhituṃ. **Santeti** nibbute. **Paṇī-teti** atappake. Idaṃ dvayaṃ lokuttarameva sandhāya vuttaṃ. **Atakkāvacareti** takkena na avacaritaḥ, na ogāhitaḥ, nañāneva avacaritaḥ. **Nipuṇeti** saṇhe. **Paṇḍitavedaniyeyeti** sammā paṭipannehi paṇḍitehi veditaḥ.

98. **Tosesīti** tuṭṭhiṃ āpādesi. **Vitosesīti** vividhā tesam somanassaṃ uppādesi. **Pasādesīti** tesam cittappasādaṃ akāsi (..0078). **Ārādhesīti** ārādhayi siddhiṃ pāpesi. **Attamane akāsīti** somanassavasena sakamane akāsi.

99. Tato paraṃ **brahmacariyamacariṃsūti** maggabrahmacariyaṃ acariṃsu.

101. **Tasmā pārāyananti** tassa pārabhūtassa nibbānassa āyatananti vuttaṃ hoti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Pārāyanatthutigāthāniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

18. Pārāyanānugītigāthāniddesavaṇṇanā

102. Pārāyanamanugāyissanti assa ayaṃ sambandho- bhagavatā hi pārāyane desite soḷasasahassajaṭilā arahattaṃ pāpuṇiṃsu, avasesānañca cuddasakoṭṭisa-ñkhānaṃ devamanussānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Vuttañhettaṃ porāṇehi-

“Tato pāsāṇake ramme, pārāyanasamāgame;

amataṃ pāpayī buddho, cuddasa pāṇakoṭṭiyo”ti. (su. ni. aṭṭha. 2.1138);

Niṭṭhitāya pana dhammadesanāya tato tato āgatā manussā bhagavato ānubhā-vena attano attano gāmanigamādīsveva pāturaheṣuṃ. Bhagavāpi sāvattameva agamāsi paricārakasolaṣādīhi anekehi bhikkhusahashehi parivuto. Tattha piṅgiyo bhagavantaṃ vanditvā āha- “gacchāmaṃ, bhante, bāvarissa buddhuppādaṃ ārocetum, paṭissutañhi tasseva mayā”ti. Atha bhagavatā anuññāto ñāṇagamane-veva godhāvaritiraṃ gantvā pādaganena assamābhimukho agamāsi. Tameṃ bāvarī brāhmaṇo maggaṃ olokento nisinno dūratova taṃ khārijaṭṭhādivi-rahitaṃ bhikkhuvesenāgacchantaṃ disvā “buddho loke uppanno”ti niṭṭhamaga-māsi. Sampattañcāpi naṃ pucchi- “kiṃ, piṅgiya, buddho loke uppanno”ti? “Āma, brāhmaṇa, uppanno, pāsāṇake cetiye nisinno amhākaṃ dhammaṃ desesi, tamahaṃ tuyhaṃ desessāmī”ti. Tato bāvarī mahatā (..0079) sakkārena sapaṇiso taṃ pūjetvā āsanaṃ paññāpesi. Tattha nisīditvā piṅgiyo “**pārāyanamanugāyissan**”-ti-ādimāha.

Tattha **anugāyissanti** bhagavato gītaṃ anugāyissaṃ. **Yathāddakkhīti** yathā sāmaṃ saccābhisambodhena asādhāraṇaṇāṇena ca addakki. **Nikkāmoti** pahīna-kāmo. “Nikkamo”tipi pāṭho, vīriyavāti attho. Nikkhanto vā akusalapakkhā. **Nibba-noti** kilesavanavirahito, taṇhāviraṇito eva vā. **Kissa hetu musā bhaṇeti** yehi kile-sehi musā bhaṇeyya, ete tassa pahīnāti dasseti. Etena brāhmaṇassa savane ussāhaṃ janeti (su. ni. aṭṭha. 2.1138).

Amaloti kilesamalaviraṇito. **Vimaloti** vigatakilesamalo. **Nimmaloti** kilesamala-suddho. **Malāpagatoti** kilesamalā dūrībhūto hutvā carati. **Malavippahīnoti** kilesama-lappahīno. **Malavimuttoti** kilesehi vimutto. **Sabbamalavītivattoti** vāsanādisabbakile-samalaṃ atikkanto. **Te vanāti** ete vuttappakārā kilesā.

103. Vaṇṇūpasamhitanti guṇūpasamhitaṃ.

104. Saccavhayoti buddho hi sacceneva avhānena nāmena yutto. **Brahmeti** taṃ brāhmaṇaṃ ālapati.

Tattha **lokoti** lujjanaṭṭhena loko. **Eko loko bhavalokoti** tebhūmakavipāko. So hi bhavatīti bhavo, bhavo eva loko bhavaloko. **Bhavaloko ca sambhavaloko cāti** ettha ekeko dve dve hoti. Bhavaloko hi sampattibhavavipattibhavavasena duvidho. Sambhavalokopi sampattisambhavavipattisambhavavasena duvidho. Tattha **sampattibhavalokoti** sugatiloko. So hi iṭṭhaphalattā sundaro lokoti sampatti, bhava-tīti bhavo, sampatti eva bhavo sampattibhavo, so eva loko sampattibhavaloko. **Sampattisambhavalokoti** sugatūpagaṃ kammaṃ. Tañhi sambhavati (..0080) etasmā phalanti sambhavo, sampattiyā sambhavo sampattisambhavo, sampattisa-mbhavo eva loko sampattisambhavalokoti.

Vipattibhavalokoti apāyaloko. So hi aniṭṭhaphalattā virūpo lokoti vipatti, bhava-tīti bhavo, vipatti eva bhavo vipattibhavo, vipattibhavo eva loko vipattibhavaloko.

Vipattisambhavalokoti apāyūpagaṃ kammaṃ. Tañhi sambhavati etasmā phalanti sambhavo, vipattiyā sambhavo vipattisambhavo, vipattisambhavo eva loko vipattisambhavalokoti. **Tisso vedanā**ti sukhā vedanā, dukkhā vedanā, adukkhamasukhā vedanā lokiyā eva. **Āhārā**ti paccayā. Paccayā hi attano phalaṃ āharantīti āhārā. Kabaḷikārāhāro phassāhāro manosañcetanāhāro viññāṇāhāroti cattāro. Vatthuvaseṇa kabaḷikattabbattā kabaḷikāro, ajjhoharitabbattā āhāro, odanakummāsādivatthukāya ojāyetaṃ nāmaṃ. Sā hi ojaṭṭhamakarūpāni āharatīti āhāro. Cakkhusamphassādiko chabbidho phasso tisso vedanā āharatīti āhāro. Manaso sañcetanā na sattassāti manosañcetanā yathā cittekaggatā, manasā vā sampayuttā sañcetanā manosañcetanā yathā ājaññaratho, tebhūmakakusalākusalacetanā. Sā hi tayo bhava āharatīti āhāro. Viññāṇanti ekūnavīsati bhedaṃ paṭisandhiviññāṇaṃ. Tañhi paṭisandhināmarūpaṃ āharatīti āhāro.

Upādānakkhandhāti upādānagocarā khandhā upādānakkhandhā, majjhe pada-lopo daṭṭhabbo. Upādānasambhūtā vā

khandhā upādānakkhandhā yathā tiṇaggi, thusaggi. Upādānavidheyā vā khandhā upādānakkhandhā yathā rājapuriso. Upādānappabhavā vā khandhā upādānakkhandhā yathā puppharukkho, phalarukkho. Upādānāni pana kāmupādānaṃ diṭṭhupādānaṃ silabbatupādānaṃ attavādupādānanti cattāri. Atthato pana bhusaṃ ādānanti upādānaṃ. Rūpupādānakkhandho, vedanupādānakkhandho, saññupādānakkhandho, saṅkhārupādānakkhandho, viññāṇupādānakkhandhoti pañca. **Cha ajjhakkāni āyatanāni** cakkhāyatanaṃ, sotāyatanaṃ, ghānāyatanaṃ, jivhāyatanaṃ, kāyāyatanaṃ, manāyatanaṃ. **Satta viññāṇaṭṭhitiyo** vuttanayā eva. Tathā **aṭṭha** (..0081) **lokadhammā**. Api ca- lābho, alābho, yaso, ayaso, nindā, pasamsā, sukhaṃ, dukkhanti ime aṭṭha lokappavattiyā sati anuparivattanadhammakattā lokassa dhammāti lokadhammā. Etehi mutto satto nāma natthi, buddhānampi hontiyeva. Yathāha-

“Aṭṭhime, bhikkhave, lokadhammā lokaṃ anuparivattanti, loko ca aṭṭha lokadhamme anuparivattati. Katame aṭṭha? Lābho ca alābho ca ...pe... sukhañca dukkhañca. Ime kho, bhikkhave, aṭṭha lokadhammā lokaṃ anuparivattanti, loko ca ime aṭṭha lokadhamme anuparivattati”ti (a. ni. 8.6).

Tattha **anuparivattantīti** anubandhanti nappajahanti, lokato na nivattantīti attho. **Lābhoti** pabbajitassa cīvarādi, gahaṭṭhassa dhanadhaññādilābho. Soyeva alabbhamāno lābho alābho na lābho **alābhoti** vuccati, no ca attābhāvappattito pariññeyyo siyā. **Yasoti** parivāro. Soyeva alabbhamāno yaso **ayaso**. **Nindāti** avaṇṇabhaṇanaṃ. **Pasamsāti** vaṇṇabhaṇanaṃ. **Sukhanti** kāmāvacarakāyikacetasaṃ. **Dukkhanti** puthujjanasotāpannasakadāgāmīnaṃ kāyikacetasaṃ, anāgāmi-arahantānaṃ kāyikameva. **Sattāvāsāti** sattānaṃ āvāsā, vasanaṭṭhānāni attho. Tāni pana tathā pakāsitā khandhā eva. Sattasu viññāṇaṭṭhitisu asaññasattena ca nevasaññānāsaññāyatanaena ca saddhiṃ nava sattāvāsā. **Dasāyatanāni** cakkhāyatanaṃ, rūpāyatanaṃ, sotāyatanaṃ, saddāyatanaṃ, ghānāyatanaṃ, gandhāyatanaṃ, jivhāyatanaṃ, rasāyatanaṃ, kāyāyatanaṃ, phoṭṭhabbāyatanaṃ evaṃ dasa. **Dvādasāyatanāni** manāyatanaṃ, dhammāyatanaṃ, saddhiṃ evaṃ dvādasa. **Aṭṭhārasa dhātuyoti** cakkhudhātu, rūpadhātu, cakkhuvīññāṇadhātu ...pe... manodhātu, dhammadhātu, manovīññāṇadhātūti ekekasmīṃ tīṇi tīṇi katvā aṭṭhārasa dhātuyo.

Sadisanāmoti tesāṃ sadisanāmo ekaguṇavaṇṇanāmo. **Sadisavhayoti** ekaguṇavaṇṇanāmena avhāyano. **Saccasadisavhayoti** avitatha-ekaguṇavaṇṇanāmena aviparītena avhāyano.

Āsitoti (..0082) upasaṅkamito. **Upāsitoti** upagantvā sevito. **Payirupāsitoti** bhattivasena atīva sevito.

105. Kubbanakanti parittavanaṃ. **Bahupphalaṃ kānanamāvaseyyāti** anekaphalādivikatibharitakānanam āgamma vaseyya. **Appadasseti** bāvarippabhutike parittapaññe. **Mahodadhinti** anotattādiṃ mahantaṃ udakarāsiṃ.

Appadassāti mandadassino. **Parittadassāti** atimandadassino. **Thokadassāti** parittatopi atiparittadassino. **Omakadassāti** heṭṭhimadassino. **Lāmakadassāti** appadhānadassino. **Chatukkadassāti** na uttamadassino. **Appamāṇadassanti** pamāṇam atikkamitvā appamāṇam nibbānadassaṃ. **Aggadassanti** “aggato ve

pasannānan”ti-ādinā (a. ni. 4.34; itivu. 90) nayena aggadhammadassaṃ. **Seṭṭhadassanti** sambuddho dvipadasetṭhoti seṭṭhadassaṃ. **Viṣeṭṭhadassanti**-ādīni cattāri upasaggena vaḍḍhitāni. **Asamanti** na samaṃ asamaṃ sabbaññuṃ. **Asamasa-**
manti asamehi atītabuddhehi samaṃ asamasamaṃ. **Appaṭisamanti** attano sadisa-
virahitaṃ. **Appaṭibhāganti** attano paṭibimbavirahitaṃ. **Appaṭipuggalanti** paṭimalla-
puggalavirahitaṃ. **Devātidevanti** visuddhidevānampi atidevaṃ. Abhimaṅgalasa-
mmataṭṭhena **usabhaṃ**. Achambhitaṭṭhena **purisasīhaṃ**. Niddosaṭṭhena **purisa-**
nāgaṃ. Uttamaṭṭhena **purisājaññaṃ**. Aṭṭhapaṭisapathaviṃ uppīletvā sadevake
loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiye acalaṭṭhāne tiṭṭhanaṭṭhena **puri-**
sanisabhaṃ. Dhammadesanādhuravahanaṭṭhena **purisadhorayaṃ**.

Mānasakaṃ vā saranti manasā cintetvā kataṃ pallaṃ vā nāmameva vā. **Ano-**
tattaṃ vā dahanti candimasūriyā dakkhiṇena vā uttarena vā gacchantā pabbata-
ntarena taṃ obhāsenti, ujum gacchantā na obhāsenti, tenevassa “anotattan”ti
saṅkhā udapādi. Evarūpaṃ anotattaṃ vā dahaṃ. **Akkhobhaṃ amitodakanti**
cāletuṃ asakkuṇeyyaṃ aparimitaṃ udakajalarāsīṃ. **Evamevāti** opammasaṃsa-
ndanam, buddhaṃ bhagavantaṃ akkhobhaṃ āsabhaṃ ṭhānaṭṭhānena cāletuṃ
asakkuṇeyyaṃ. **Amitatejanti** aparimitaññatejaṃ. **Pabhinnaññaṃ** dasabalaññā-
divasena pabhedagataññaṃ. **Vivaṭacakkhanti** samantacakkhuṃ.

Paññāpabhedakusalanti (..0083) “yā paññā pajānanā vicayo pavicayo”ti-ādinā
(dha. sa. 16; vibha. 525) nayena paññāya pabhedajānane chekaṃ. **Adhigatapaṭisa-**
mbhidanti paṭiladdhacatupaṭisambhidaṃ. **Catuvesārajappattanti** “sammāsambu-
ddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā”ti-ādinā (ma. ni. 1.150; a.
ni. 4.8) nayena vuttesu catūsu ṭhānesu visāradabhāvappattaṃ. **Saddhādhimu-**
ttanti parisuddhe phalasaṃpatticitte adhimuttaṃ, tattha pavittaṃ. **Setapacca-**
ttanti vāsanāya vipphānattā parisuddhaṃ āveṇika-attabhāvaṃ. **Advayabhāṇinti**
paricchinnavacanattā dvivacanavirahitaṃ. **Tādinti** tādisaṃ, iṭṭhāniṭṭhesu aka-
mpanaṃ vā. Tathā paṭiññā assāti **tathāpaṭiñño**, taṃ. **Aparittanti** na khuddakaṃ.
Mahantanti tedhātuṃ atikkamitvā mahantappattaṃ.

Gambhīranti aññesaṃ duppavesaṃ. **Appameyyanti** atulaṭṭhena appameyyaṃ.
Duppariyogāhanti pariyogāhituṃ dukkhappavesaṃ. **Pahūtaratananti** saddhādira-
tanehi pahūtaratanaṃ. **Sāgarasamanti** ratanākarato samuddasadisamaṃ. **Chalaṅgu-**
pekkhāya samannāgatanti “cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dumma-
no”ti (a. ni. 6.1) vuttanayena chalaṅgupekkhāya paripuṇṇaṃ. **Atulanti** tulavirahitaṃ,
tulayituṃ asakkuṇeyyaṃ. **Vipulanti** atimahantaṃ. **Appameyyanti** pametuṃ asakku-
ṇeyyaṃ. **Taṃ tādिसanti** taṃ bhagavantaṃ tādiguṇasampannaṃ. **Pavadataṃ**
maggavādinanti pavadantānaṃ kathentānaṃ uttamaṃ kathayantaṃ vadantaṃ
adhigacchinti sambandho. **Merumiva nagānanti** pabbatānaṃ antare sineruṃ viya.
Garuḷamiva dijānanti pakkhijātānaṃ antare supaṇṇaṃ viya. **Sīhamiva migānanti**
catuppadānamantare sīhaṃ viya. **Udadhimiva aṇṇavānanti** vitthiṇṇa-aṇṇavānaṃ
antare samuddaṃ viya adhigacchiṃ. **Jinapavaranti** buddhuttamaṃ.

106. **Yeme pubbeti** ye ime pubbe.

107. **Tamonudāsīnoti** tamonudo āsīno. **Bhūripaññaṇoti** ññaṇaddhajo. **Bhūrimedha-**

soti vipulapañño.

Niddese **pabhaṅkaroti** tejaṃkaro. **Ālokaroti** anandhakārakaro. **Obhāsakaroti** obhāsaṃ jotim karotīti obhāsakaro. Dīpasadisam ālokaṃ karotīti **dīpaṅkaro**. Padīpasadisam ālokaṃ karotīti (..0084) **padīpakaro**. **Ujjotakaroti** patāpakaro. **Pajjotakaroti** disāvidisā patāpakaro.

Bhūripaññaṇoti puthulaññaṇo. **Ñāṇapaññaṇoti** ñāṇena pākaṇo. **Paññādhajoti** ussitaṭṭhena paññāva dhajo assāti paññādhajo, dhajo rathassa paññāṇanti-ādīsu (jā. 2.22.1841; cūḷani. pārāyanānugītigāthāniddeśa 107) viya. **Vibhūtavihārīti** pākavivihāro.

108. Sandiṭṭhikamakālikanti sāmaṃ passitabbaṃ phalaṃ, na ca kālantare patta-bbaphalaṃ. **Anīkanti** kilesādi-ītivirahitaṃ.

Sandiṭṭhikanti lokuttaradhammo yena adhigato hoti, tena parasaddhāya ganta-bbataṃ hitvā paccavekkhaṇaññaṇena sayam daṭṭhabboti sandiṭṭhiko, taṃ sandiṭṭhikaṃ. Attano phalaṃdānaṃ sandhāya nāssa kāloti akālo, akāloyeva akāliko. Yo ettha ariyamaggadhammo, so attano samanantameva phalaṃ detīti attho, taṃ **akālikaṃ**. Ehi passa imaṃ dhammanti evaṃ pavattaṃ ehipassavidhiṃ arahatīti ehipassiko, taṃ **ehipassikaṃ**. Ādittaṃ celaṃ vā sīsaṃ vā ajjuhekkhitvāpi attano citte upanayaṃ arahatīti opaneyyiko, taṃ **opaneyyikaṃ**. Sabbehipi ugghaṭṭitaññū-ādīhi “bhāvito me maggo, adhigataṃ phalaṃ, sacchikato nirodho”ti attani attani veditabbanti **paccattaṃ veditabbaṃ viññūhi**.

109. Atha naṃ bāvarī āha “**kiṃ nu tamhā**”ti dve gāthā.

Muhuttampīti thokampi. **Khaṇampīti** na bahukampi. **Layampīti** manampi. **Vayampīti** koṭṭhāsampi. **Addhampīti** divasampi.

111-113. Tato piṅgiyo bhagavato santikā avippavāsameva dīpento “**nāhaṃ tamhā**”ti-ādīmāha. **Nāhaṃ yo me ...pe... passāmi naṃ manasā cakkhunāvā**ti taṃ buddhaṃ maṃsacakkhunā viya manasā passāmi. **Namassamāno vivasemi rattinti** namassamānova rattim atināmemi.

114. Tena (..0085) **teneva natoti** yena yena disābhāgena buddho, tena tenevā-hampi nato, tanninno tapponoti dasseti.

115. Dubbalathāmakassāti appathāmakassa. Atha vā dubbalassa dutthāmakassa ca, balavīriyahīnassāpīti vuttaṃ hoti. **Teneva kāyo na paletīti** teneva dubbalathāmakattena kāyo na gacchati, yena buddho, na tena gacchati. “Na paletī”tipi pāṭho, so evattho. **Tatthāti** buddhassa santike. **Saṅkappayantāyāti** saṅkappagama-nena. **Tena yuttoti** yena buddho, tena yutto payutto anuyuttoti dasseti.

Yena buddhoti yena disābhāgena buddho upasaṅkamitabbo, tena disābhāgena na paleti. Atha vā bhummatthe karaṇavacanaṃ. Yattha buddho tattha na paleti na gacchati. **Na vajatīti** purato na yāti. **Na gacchatīti** nivattati. **Nātikamatīti** na upasaṅkamati.

116. Paṅke sayānoti kāmakaddame sayamāno. **Dīpā dīpaṃ upallavinti** sathārādito sathārādiṃ adhigacchiṃ. **Athaddasāsīṃ sambuddhanti** sohaṃ evaṃ dudiṭṭhiṃ gahetvā anvāhiṇḍanto atha pāsāṇakacetiye buddhamaddakchiṃ.

Tattha **semānoti** nisajjamāno. **Sayamānoti** seyyaṃ kappayamāno. **Āvasamā-**

noti vasamāno. **Parivasamā**noti niccam vasamāno.

Pallavinti uggamiṃ. **Upallavinti** uttarim, **sampallavinti** upasaggena padaṃ vaḍḍhitam. **Addasanti** niddesassa uddesapadam. **Addasanti** passim. **Addakkhinti** olokesim. **Apassinti** esim. **Paṭivijjhinti** vinivijjhim.

117. Imissā gāthāya avasāne piṅgiyassa ca bāvarissa ca indriyaparipākaṃ viditvā bhagavā sāvattiyam ṭhitoyeva suvaṇṇobhāsam muñci. Piṅgiyo bāvarissa buddhaguṇe vaṇṇayanto nisinno eva taṃ obhāsam disvā “kiṃ idan”ti olokento bhagavantam attano purato ṭhitam viya disvā bāvaribrāhmaṇassa “buddho āgato”-ti ārocesi. Brāhmaṇo uṭṭhāyāsanaṃ (..0086) añjalim paggahetvā aṭṭhāsi. Bhagavāpi obhāsam pharitvā brāhmaṇassa attānaṃ dassento ubhinnampi

sappāyaṃ viditvā piṅgiyameva ālapamāno “**yathā ahū, vakkalī**” ti imaṃ gāthama-
bhāsi.

Tassattho- **yathā vakkalī**thero saddhādhimutto ahosi, saddhādhureneva ara-
hattaṃ pāpuṇi, yathā ca soḷasannaṃ eko **bhadrāvudho** nāma, yathā ca **āḷavigo-
tamo ca. Evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ**, tato saddhāya adhimuccanto
“sabbe saṅkhārā aniccā” ti-ādinā (dha. pa. 277; theragā. 676; paṭi. ma. 1.31; kathā.
753) nayena vipassanaṃ ārabhitvā **maccudheyassa pāraṃ** nibbānaṃ gamissa-
sīti arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne piṅgiyo arahatte,
bāvarī anāgāmiphale paṭiṭṭhahi, bāvaribrāhmaṇassa sissā pana pañcasatā sotā-
pannā ahesuṃ.

Tattha **muñcassūti** mocassu. **Pamuñcassūti** mocehi. **Adhimuñcassūti** tattha
adhimokkhaṃ karassu. **Okappehīti** bahumānaṃ uppādehīti. **Sabbe saṅkhārā ani-
ccāti** hutvā abhāvaṭṭhena. **Sabbe saṅkhārā dukkhāti** dukkhamatṭhena. **Sabbe
dhammā anattāti** avasavattanaṭṭhena.

118. Idāni piṅgiyo attano pasādaṃ nivedento “**esa bhīyoti-ādimāha.** Tattha **paṭi-
bhānavāti** paṭibhānappaṭisambhidāya upeto.

Bhīyo bhīyoti uparūpari.

119. Adhideve abhiññāyāti adhidevakare dhamme ñatvā. **Paroparanti** hīnapa-
ñītaṃ, attano ca parassa ca adhidevattakaraṃ sabbadhammajātaṃ avedīti vuttaṃ
hoti. **Kaṅkhīnaṃ paṭijānanti** kaṅkhīnaṃyeva sataṃ “nikkaṅkhamhā” ti paṭijāna-
ntānaṃ.

Niddese **pārāyanikapañhānanti** pārāyanikabrāhmaṇānaṃ pucchānaṃ. Ava-
sānaṃ karotīti **antakaro.** Koṭiṃ karotīti **pariyantakaro.** Sīmaṃ mariyādaṃ karotīti
paricchedakaro. Nigamaṃ karotīti **parivaṭṭumakaro.** **Sabhiyapañhānanti** na
kevalaṃ pārāyanikabrāhmaṇānaṃ pañhānaṃ eva, atha kho sabhiyaparibbājakā-
dīnampi pañhānaṃ antaṃ karotīti dassetuṃ “**sabhiyapañhānan**” ti-ādimāha.

120. Asaṃhīranti (..0087) rāgādīhi asaṃhāriyaṃ. **Asaṅkuppanti** asaṅkuppaṃ
avipariṇāmadhammaṃ. Dvīhipi padehi nibbānaṃ bhaṇati. **Addhā gamissāmīti**
ekaṃseneva taṃ anupādisesanibbānadhātuṃ gamissāmi. **Na mettha kaṅkhāti**
natthi me ettha nibbāne kaṅkhā. **Evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittanti** piṅgiyo
“evameva tvampi pamuñcassu saddhan” ti iminā bhagavato ovādena attani
saddhaṃ uppādetvā saddhādhureneva ca vimuñcitvā taṃ saddhādhimuttiṃ pakā-
sento bhagavantaṃ āha- “evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittan” ti. Ayañhettha
adhippāyo “yathā maṃ tvaṃ avaca, evameva maṃ adhimuttacittaṃ dhārehī” ti.

Na saṃhariyatīti gahetvā saṃharituṃ na sakkā. **Niyogavacananti** yuttavacanaṃ.
Avatthāpanavacananti sannīṭṭhānavacanaṃ. Imasmiṃ pārāyanavagge yaṃ anta-
rantarā na vuttaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayena gahetabbaṃ. Sesam sabbattha pākaṭa-
meva.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Pārāyanānugītigāthāniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārāyanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Khaggavisāṇasuttaniddeso

Khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanā

1. Paṭhamavaggavaṇṇanā

121. Ito (..0088) paraṃ khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanāya okāso anuppatto. Tattha “sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍan”ti ito paraṃ atirekapadamattameva vaṇṇayissāma. Tattha **sabbesūti** anavasesesu. **Bhūtesūti** sattesu. Ettha bhūtesūti kiñcāpi bhūtasaddo “bhūtasmiṃ pācittiyān”ti evamādīsu (pāci. 69) vijjamāne, “bhūtamidaṃ, sārīputta, samanupassasi”ti evamādīsu khandhapañcake, “cattāro kho, bhikkhu, mahābhūtā hetū”ti evamādīsu (ma. ni. 3.86) catubbidhe pathavīdhātvādirūpe, “yo ca kālaghaso bhūto”ti evamādīsu (jā. 1.2.190) khīṇāsave, “sabbeva nikkhipissanti, bhūtā loke samussayan”ti evamādīsu (dī. ni. 2.220) sabbasatte, “bhūtagāmapātabyatāyā”ti evamādīsu (pāci. 90) rukkhādike, “bhūtaṃ bhūtato pajānātī”ti evamādīsu (ma. ni. 1.3) cātumahārājikānaṃ heṭṭhā sattanikāyaṃ upādāya vattati. Idha pana avisesato pathavīpabbatādīsu jātā sattā bhūtāti veditabbā. Tesu bhūtesu. **Nidhāyāti** nikkhipitvā.

Daṇḍanti kāyavacīmanodaṇḍaṃ, kāyaduccarītādīnametaṃ adhivacanaṃ. Kāyaduccaritañhi daṇḍayatīti daṇḍo, bādheti anayabyasanaṃ pāpetīti vuttaṃ hoti. Evaṃ vacīduccaritañca manoduccaritañca. Paharaṇadaṇḍo eva vā daṇḍo, taṃ nidhāyātipi vuttaṃ hoti. **Aviheṭṭhayanti** aviheṭṭhayanto. **Aññatarampīti** yaṃ kiñci ekampi. **Tesampīti** tesam sabbabhūtānaṃ. **Na puttamiccheyyāti** atrajo khettajo dinnako antevāsikoti imesu catūsū puttesu yaṃ kiñci puttaṃ na iccheyya. **Kuto sahāyanti** sahāyaṃ pana iccheyyāti kuto eva etaṃ.

Ekoti pabbajjāsañkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāpahānaṭṭhena eko, eka-ntavigatakilesoti eko, eko paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko. Samaṇasa-hassassapi hi majjhe vattamāno gihisaññojanassa chinnatā eko, evaṃ **pabbajjāsa-ñkhātena** eko (..0089). Eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko iriyati vattatīti eko. Evaṃ **adutiyaṭṭhena** eko.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaraṃ;
itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattati.

“Evamādīnavam ṇatvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ;

vitataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”ti. (itivu. 15, 105; mahāni. 191;

cūḷani. pārāyanānugītigāthāniddeśa 107)–

Evam **taṇhāpahānaṭṭhena** eko. Sabbakilesāssa pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammāti evam **ekantavigatakilesoti** eko. Anācariyako hutvā sayambhū sāmāññeva paccekasambodhim abhisambuddhoti evam **eko paccekasambodhim abhisambuddhoti** eko.

Careti yā imā aṭṭha cariyāyo. Seyyathidaṃ– yā paṇidhisampannānaṃ catūsu iriyāpathesu iriyāpathacariyā, indriyesu guttadvārānaṃ ajjhattikāyatanesu āyatana-cariyā, appamādavihārīnaṃ catūsu satipaṭṭhānesu saticariyā, adhicittamanuyuttānaṃ catūsu jhānesu samādhicariyā, buddhisampannānaṃ catūsu ariyasaccesu ñāṇacariyā, sammā paṭipannānaṃ catūsu ariyamaggesu maggacariyā, adhigataphalānaṃ catūsu sāmāññaphalesu paṭipatticariyā, tiṇṇaṃ buddhānaṃ sabbasattesu lokatthacariyā, tattha padesato paccekabuddhasāvakananti. Yathāha– “cariyāti aṭṭha cariyāyo yā iriyāpathacariyā”ti (cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddeśa 121; paṭi. ma. 1.197; 3.28) vitthāro. Tāhi cariyāhi samannāgato bhaveyyāti attho. Atha vā yā imā “adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhahanto satiyā carati, avikkhitto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇena carati, evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti āyatanacariyāya carati, evaṃ paṭipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya caratī”ti (cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddeśa 121; paṭi. ma. 1.197; 3.29) evaṃ aparāpi aṭṭha cariyā vuttā. Tāhi samannāgato bhaveyyāti attho. **Khaggavisāṇakappoti** khaggavisāṇo nāma khaggamigasiṅgaṃ.

Kappa (..0090) -saddo panāyaṃ abhisaddahanavohārakālapaññatticchedavikappalesasamantabhāvasadisādi-aneekattho. Tathā hissa “okappaniyametaṃ bhoto gotamassa. Yathā taṃ arahato sammāsambuddhassā”ti evamādīsu (ma. ni. 1.387) abhisaddahanattho. “Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitun”ti evamādīsu (cūḷava. 250) vohāro. “Yena sudaṃ niccakkappaṃ viharāmi”ti evamādīsu (ma. ni. 1.387) kālo. “Iccāyasmā kappo”ti evamādīsu (su. ni. 1098; cūḷani. kappamāṇavapucchā 117, kappamāṇavapucchāniddeśa 61) paññatti. “Alaṅkato kappitakesamassū”ti evamādīsu (jā. 2.22.1368) chedanaṃ. “Kappati dvaṅgulakappo”ti evamādīsu (cūḷava. 446) vikappo. “Atthi kappo nipajjitun”ti evamādīsu (a. ni. 8.80) lesa. “Kevalakappaṃ veḷuvanaṃ obhāsetvā”ti evamādīsu (saṃ. ni. 1.94) samantabhāvo. “Satthukappena vata kira, bho, sāvakena saddhim mantayamānā na jānimhā”ti evamādīsu (ma. ni. 1.260) sadiso, paṭibhāgoti attho. Idha panassa sadiso paṭibhāgoti attho veditabbo, khaggavisāṇasadisoti vuttaṃ hoti. Ayaṃ tāvettha padato atthavaṇṇanā.

Adhippāyānusandhito pana evaṃ veditabbo– yvāyaṃ vuttappakāro daṇḍo bhūtesu pavattiyamāno ahito hoti, taṃ tesu appavattiyamānesu tappaṭipakkhabhūtāya mettāya hitūpasamhārena ca sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, nihitadaṇḍattā eva ca yathā anihitadaṇḍā sattā bhūtāni daṇḍena vā satthena vā pāṇinā vā leḍḍunā vā viheṭṭenti, tathā aviheṭṭhayaṃ, aññatarampi tesaṃ imaṃ mettākammaṭṭhānamāgamma yadeva tattha vedanāgataṃ saññāsaṅkhāraviññāṇagataṃ tañca tadanusāreneva tadanñāñca saṅkhāragataṃ vipassitvā imaṃ paccekabodhim

adhigatomhī”ti ayaṃ tāva adhippāyo.

Ayaṃ pana anusandhi- evaṃ vutte te amaccā āhaṃsu- “idāni, bhante, kuhiṃ gacchathā”ti? Tato tena “pubbapaccekasambuddhā kattha vasanti”ti āvajjetvā ñatvā “gandhamādanapabbate”ti vutte punāhaṃsu- “amhe dāni, bhante, pajahatha, na icchathā”ti. Atha paccekabuddho āha- “na puttamiccheyyā”ti sabbaṃ. Tatrāyaṃ adhippāyo- ahaṃ idāni atrajādīsu yaṃ (..0091) kiñci puttampi na iccheyyaṃ, kuto pana tumhādisaṃ sahāyaṃ. Tasmā tumhesupi yo mayā saddhiṃ gantukāmo mādiso vā hotuṃ icchati, so eko care khaggavisāṇakappo. Atha vā tehi “amhe dāni, bhante, pajahatha, na icchathā”ti vutte so paccekasambuddho “na puttamiccheyya, kuto sahāyan”ti vatvā attano yathāvuttenaṭṭhena ekacariyāya guṇaṃ disvā pamudito pītisomanassajāto imaṃ udānaṃ udānesi (su. ni. aṭṭha. 1. 35).

Tattha **tasāti** vipāsakiriyā. **Thāvarāti** khīṇāsavā. **Bhayabheravāti** khuddānukhuddakā cittutrāsā. **Nidhāyāti** chaḍḍetvā. **Nidahitvāti** ṭhapetvā. **Oropayitvāti** adhokarivā. **Samoropayitvāti** adhogataṃ vissajjetvā. **Nikkhipitvāti** tato apanetvā. **Paṭippa-ssambhitvāti** sannisīdāpetvā.

Ālapananti ādito lapanāṃ. **Sallapananti** sammā lapanāṃ. **Ullapananti** uddhaṃ katvā lapanāṃ. **Samullapananti** punappunaṃ uddhaṃ katvā lapanāṃ.

Iriyāpathacariyāti iriyāpathānaṃ cariyā, pavattananti attho. Sesesupi eseva nayo. Āyatanacariyā pana āyatanesu satisampajaññānaṃ cariyā. **Pattīti** phalāni. Tāni hi pāpuṇīyantīti “pattī”ti vuttāni. Sattalokassa diṭṭhadhammikasamparāyikā atthā **lokatthāti** ayaṃ viseso.

Idāni tāsāṃ cariyānaṃ bhūmiṃ dassento “**catūsu iriyāpathesū**”ti-ādimāha. **Sati-paṭṭhānesūti**

ārammaṇasatipaṭṭhānesupi vuccamānesu satito anaññāni, vohāravasena pana aññāni viya katvā vuttaṃ. **Ariyasaccesūti** pubbabhāge lokiyasaccañāṇena viṣuṃ viṣuṃ saccapariggahavasena vuttaṃ. **Ariyamaggesu sāmāññaphalesūti** ca vohāravaseneva vuttaṃ. **Padesatoti** lokatthacariyāya ekadesa. Nippadesato hi lokatthacariyaṃ buddhā eva karonti. Puna tā eva cariyāyo kārakapuggalavasena dassento “**paṇidhisampannānan**”ti-ādīmāha. Tattha paṇidhisampannā nāma iriyāpathānaṃ santattā iriyāpathāva ṭhitiyā sampannā akampita-iriyāpathā bhikkhubhāvānurūpena santena iriyāpathena sampannā.

Indriyesu (..0092) **guttadvārānanti** cakkhādīsu chasu indriyesu attano attano visaye pavattaṃ ekeadvāravasena guttaṃ dvāraṃ etesanti guttadvārā, tesam guttadvārānaṃ. Dvāranti cettha uppattidvāravasena cakkhādayo eva. **Appamādavihārīnanti** silādīsu appamādavihāravataṃ. **Adhicittamanuyuttānanti** vipassanāya pādakabhāvena adhicittasaṅkhātāṃ samādhimānuyuttānaṃ. **Buddhisampannānanti** nāmarūpavavatthānaṃ ādimā katvā yāva gotrabhu, tāva pavattena ñāṇena sampannānaṃ. **Sammā paṭipannānanti** catumaggakkaṇe. **Adhigataphalānanti** catuphalakkaṇe. **Tathāgatānanti** tathā āgatānaṃ. **Arahantānanti** dūrakilesānaṃ. **Sammāsambuddhānanti** sammā sāmāñca sabbadhammabuddhānaṃ. Imesaṃ padānaṃ attho heṭṭhā pakāsito eva.

Padesato paccekabuddhānanti paccekasambuddhānaṃ ekadesato. **Sāvakānanti** sāvakānampi ekadesato. **Adhimuccantoti** adhimokkhaṃ karonto. **Saddhāya caratīti** saddhāvasena pavattati. **Paggaṇhantoti** catusammappadhānavīriyena padahanto. **Upaṭṭhapentoti** satiyā ārammaṇaṃ upaṭṭhapento. **Avikkhepaṃ karontoti** samādhivasena vikkhepaṃ akaronto. **Pajānantoti** catusaccajānanapaññāya pakārena jānanto. **Vijānantoti** indriyasampayuttajavanapubbaṅgamaṃ āvajjanaviññāṇena ārammaṇaṃ vijānanto. **Viññāṇacariyāyāti** āvajjanaviññāṇacariyāvasena. **Evaṃ paṭipannassāti** sahāvajjanāya indriyacariyāya paṭipannassa. **Kusalā dhammā āyāpentīti** samathavipassanāvasena pavattā kusalā dhammā bhusaṃ yāpenti, pavattantīti attho. **Āyatanacariyāyāti** kusalānaṃ dhammānaṃ bhusaṃ yatanacariyāya, pavattanacariyāyāti vuttaṃ hoti. **Visesamadhigacchatīti** vikkhambhanatadaṅgasamucchedapaṭippassaddhivasena visesaṃ adhigacchati.

Dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyāti-ādīsu sammā passati, sammā vā tāya passanti, pasatṭhā sundarā vā diṭṭhīti **sammādiṭṭhi**, tassā sammādiṭṭhiyā nibbānapaccakkhakaṇaṇena dassanacariyā. Sammā saṅkappeti, sammā vā tena saṅkappenti, pasatṭho sundaro vā saṅkappoti **sammāsaṅkappo**. Tassa ārammaṇe cittassa abhiniropanacariyā. Sammā vadati, sammā vā tāya vadanti, pasatṭhā sundarā vā vācāti **sammāvācā**, micchāvācāvīriyā etaṃ nāmaṃ. Tassa catubbidhavaṇisaṃvarapariggahacariyā. Sammā karoti, sammā vā tena (..0093) karonti, pasatṭhaṃ sundaraṃ vā kammanti sammākammaṃ, sammākammameva **sammākammanto**, micchākammantavīriyā etaṃ nāmaṃ. Tassa tividhakāyasaṃvarasamuṭṭhānacariyā. Sammā ājīvati, sammā vā tena ājīvanti, pasatṭho sundaro vā ājīvoti **sammā-ājīvo**, micchā-ājīvavīriyā etaṃ nāmaṃ. Tassa vodānacariyā parisuddhacariyā. Sammā vāyamati, sammā vā tena vāyamanti, pasatṭho sundaro vā

vāyāmoti **sammāvāyāmo**, tassa paggahacariyā. Sammā sarati, sammā vā tāya saranti, pasatṭhā sundarā vā satīti **sammāsati**, tassā upatṭhānacariyā. Sammā samādhīyati, sammā vā tena samādhīyanti, pasatṭho sundaro vā samādhīti **sammā-samādhī**, tassa avikkhepacariyā.

Takkappoti tena kappo, evarūpoti attho. **Tassadisoti** tena sadiso, “tassadiko”ti vā pāṭho. **Tappaṭibhāgoti** tena paṭibhāgo tappaṭibhāgo, edisoti attho. Sādurasam atikkantaṃ loṇaṃ **atiloṇaṃ**. **Loṇakappoti** loṇasadisoti vuccati. **Atitittakanti** atikkantatittakaṃ, pucimandādikappo tittakasadisoti vuccati. **Atimadhuranti** khīrapāyāsā-dikaṃ. **Himakappoti** himodakasadisoti. **Satthukappoti** satthunā buddhena sadiso. **Evamevā**ti opammasamapaṭipādanaṃ.

Tatrāyaṃ etassa paccekabuddhassa saṅkhepena vipassanā-ācikkhanavidhiṃ dassetvā gamissāma. Tattha nāmarūpapariggahaṃ kātukāmo paccekabodhisatto rūpārūpa-aṭṭhasamāpattisu yaṃ kiñci jhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya vitakkādīni jhānaṅgāni ca taṃsampayutte ca phassādayo dhamme lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena paricchinditvā “sabbampetaṃ ārammaṇābhimukhaṃ namanato namanatṭhena nāman”ti vavatthapeti. Tato tassa paccayaṃ pariyesanto “hadayavatthuṃ nissāya pavattati”ti passati. Puna vatthussa paccayabhūtāni ca upādārūpāni ca passitvā “idaṃ sabbam ruppanato rūpan”ti pariggaṇhāti. Puna tadubhayaṃ “namanalakkhaṇaṃ nāmaṃ, ruppanalakkhaṇaṃ rūpan”ti evaṃ saṅkhepato nāmarūpaṃ vavatthapeti. Samathayānikavasenetam vuttam. Vipassanāyāniko pana catudhātuvavatthānamukhena bhūtupādāyarūpāni paricchinditvā “sabbampetaṃ ruppanato rūpan”ti passati. Tato evaṃ paricchinnarūpassa cakkhādīni nissāya pavattamānā arūpadhammā āpāthamāgacchanti. Tato sabbepi te arūpadhamme namanalakkhaṇena ekato katvā “idaṃ nāman”ti passati, so (..0094) “idaṃ nāmaṃ, idaṃ rūpan”ti dvedhā vavatthapeti. Evaṃ vavatthapetvā “nāmarūpato uddham añño satto vā puggalo vā devo vā brahmā vā natthī”ti passati.

Yathā hi aṅgasambhārā, hoti saddo ratho iti;

evaṃ khandhesu santesu, hoti “satto”ti sammuti. (saṃ. ni. 1.171; mi. pa. 2.1. 1; kathā. 233);

Evameva pañcasu upādānakkhandhesu santesu “satto puggalo”ti vohāramattaṃ hotīti evamādinā nayena nāmarūpānaṃ yāthāvadassanasāṅkhātena diṭṭhivisuddhibhūtena ñāṇena nāmarūpaṃ pariggahetvā puna tassa paccayampi pariggaṇhanto vuttanayena nāmarūpaṃ pariggahetvā “ko nu kho imassa hetū”ti pariyesanto ahetuvāDavisamahetuvādesu dosaṃ disvā rogaṃ disvā tassa nidānaṃ samuṭṭhānampi pariyesanto vejjo viya tassa hetuñca paccayañca pariyesanto avijjā taṇhā upādānaṃ kammanti ime cattāro dhamme nāmarūpassa uppādapaccayattā “hetū”ti. Āhāraṃ upatthambhanapaccayattā “paccayo”ti ca passati. Imassa hi kāyassa avijjādayo tayo dhammā mātā viya dārakassa upanissayā honti, kammaṃ pitā viya puttassa janakaṃ, āhāro dhāti viya dārakassa sandhāra-koti. Evaṃ rūpakāyassa paccayapariggahaṃ katvā puna “cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ”ti-ādinā (saṃ. ni. 4.60; kathā. 465) nayena nāmakā-

yassapi paccayaṃ pariggaṇhāti, evaṃ pariggaṇhanto “atītānāgatāpi dhammā evameva vattanti”ti sannit̐hānaṃ karoti.

Tassa yā sā pubbantaṃ ārabha “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ, na nu kho ahosiṃ, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho, kiṃ hutvā kiṃ ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ”ti pañcavidhā vicikicchā vuttā.

Yāpi aparantaṃ ārabha “bhavissāmi nu kho ahaṃ anāgatamaddhānaṃ, na nu kho bhavissāmi, kiṃ nu kho bhavissāmi, kathaṃ nu kho bhavissāmi, kiṃ hutvā kiṃ bhavissāmi nu kho ahaṃ anāgatamaddhānaṃ”ti (ma. ni. 1.18; saṃ. ni. 2.20) pañcavidhā vicikicchā vuttā.

Yāpi (..0095) etarahi vā pana paccuppannaṃ addhānaṃ ārabha kathaṃkathī hoti “ahaṃ nu khosmi, no nu khosmi, kiṃ nu khosmi, kathaṃ nu khosmi, ayaṃ nu kho satto kuto āgato, so kuhiṃ gāmī bhavissati”ti (ma. ni. 1.18; saṃ. ni. 2.20) chabbidhā vicikicchā vuttā, sā sabbāpi pahiyati. Evaṃ paccayapariggahaṇena tisu addhāsu kaṅkhaṃ vitaritvā t̐hitaṃ ñāṇaṃ “kaṅkhāvitaraṇavisuddhī”tipi “dhammaṭṭhitiñāṇaṃ”tipi “yathābhūtañāṇaṃ”tipi “sammāpassanaṃ”tipi vuccati.

Ettha pana tisso hi lokiyapariññā ñātapariññā tīraṇapariññā pahānapariññāti. Tattha “ruppanalakkhaṇaṃ rūpaṃ, vedayitalakkhaṇā vedanā”ti evaṃ tesāṃ tesāṃ dhammānaṃ paccattalakkhaṇasallakkhaṇavasena pavattā paññā ñātapariññā nāma. “Rūpaṃ aniccaṃ, vedanā aniccā”ti-ādinā pana nayena tesāmyeva dhammānaṃ sāmāññalakkhaṇaṃ āropetvā pavattā lakkhaṇārammaṇikavipassanāpaññā tīraṇapariññā nāma. Tesu eva pana dhammesu niccasaññādipajahana-vasena pavattā lakkhaṇārammaṇikavipassanāva paññā pahānapariññā nāma.

Tattha saṅkhāraparicchedato paṭṭhāya yāva paccayapariggahā ñātapariññāya bhūmi. Etasmiñhi antare dhammānaṃ paccattalakkhaṇapaṭivedhasseva ādhipaccaṃ hoti. Kalāpasammasanato paṭṭhāya yāva udayabbayānupassanā tīraṇapariññāya bhūmi. Etasmiñhi antare sāmāññalakkhaṇapaṭivedhasseva ādhipaccaṃ hoti. Bhaṅgānupassanato paṭṭhāya upari pahānapariññāya bhūmi. Tato ca paṭṭhāya hi aniccato anupassanto niccasaññānaṃ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññānaṃ, anattato anupassanto attasaññānaṃ, nibbindanto nandiṃ, virajjanto rāgaṃ, nirodhento samudayaṃ, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahatīti evaṃ niccasaññādipahānasādhikānaṃ sattannaṃ anupassanānaṃ ādhipaccaṃ. Iti imāsu tisu pariññāsu saṅkhāraparicchedassa ceva paccayapariggahassa ca sādhitattā iminā yoginā ñātapariññāva adhigatā.

Puna “yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ...pe... yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ rūpaṃ hutvā abhāvato aniccaṃ, udayabbayapaṭipīḷitattā dukkhaṃ, avasavattittā anattā. Yā kāci vedanā... saññā... ye keci saṅkhārā (..0096) ... yaṃ kiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumāṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ viññāṇaṃ hutvā abhāvato aniccaṃ, udayabbayapaṭipīḷitattā dukkhaṃ, avasavattittā anattā”ti evamādinā (saṃ. ni. 3.48; paṭi. ma. 1.48) nayena kalāpasammasanaṃ karoti. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “tilakkhaṇaṃ āropetvā”ti.

Evaṃ saṅkhāre aniccadukkhānattavasena kalāpasammasanaṃ katvā puna

saṅkhārānaṃ udayabbayameva passati. Kathaṃ? “Avijjāsamudayā rūpasamudayo, taṇhākamma-āhārasamudayā rūpasamudayo”ti (paṭi. ma. 1.50). Evaṃ rūpakkhandhassa paccayāyattatādassanena rūpakkhandhassa udayaṃ passati, nibbattilakkaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Evaṃ pañcahākārehi rūpakkhandhassa udayaṃ passati. “Avijjānirodhā rūpanirodho, taṇhākamma-āhāranirodhā rūpanirodho”ti (paṭi. ma. 1.50) paccayanirodhadassanena rūpakkhandhassa vayaṃ passati, vipariṇāmalakkaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa vayaṃ passatīti evaṃ pañcahākārehi rūpakkhandhassa vayaṃ passati.

Tathā “avijjāsamudayā vedanāsamudayo, taṇhākammaphassasamudayā vedanāsamudayo”ti (paṭi. ma. 1.50) paccayāyattatādassanena vedanākkhandhassa udayaṃ passati, nibbattilakkaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa udayaṃ passati. “Avijjānirodhā vedanānirodho, taṇhākammaphassanirodhā vedanānirodho”ti (paṭi. ma. 1.50) paccayanirodhadassanena vedanākkhandhassa vayaṃ passati, vipariṇāmalakkaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Evaṃ saññākkhandhādīsipi.

Ayaṃ pana viseso- viññāṇakkhandhassa phassaṭṭhāne “nāmarūpasamudayā, nāmarūpanirodhā”ti yojetabbaṃ. Evaṃ ekekasmim̐ khandhe paccayasamudaya-vasena ca nibbattilakkaṇavasena ca paccayanirodhavasena ca vipariṇāmalakkaṇavasena ca udayabbayadassanena ca dasa dasa katvā paññāsa lakkhaṇāni vuttāni. Tesam̐ vasena “evampi rūpassa udayo, evampi rūpassa vayo”ti paccayato ceva khaṇato ca vitthārena manasikāraṃ karoti.

Tassevaṃ karoto “iti kira ime dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī”ti ñāṇaṃ visadaṃ hoti. “Evaṃ kira ime dhammā anuppannā (..0097) uppajjanti, uppannā nirujjhanti”ti

niccanavā hutvā saṅkhārā upaṭṭhahanti. Na kevalañca niccanavā, sūriyuggamane ussāvabindu viya udakabubbuḷo viya udake daṇḍarāji viya āragge sāsapo viya vijjuppādo viya ca parittaṭṭhāyino, māyāmarīcisupinālātacakkagandhabbanagara-pheṇakadali-ādayo viya asārā nissārā viya hutvā upaṭṭhahanti. Ettāvatā ca pana anena “vayadhamameva uppajjati, uppannañca vayaṃ upeti”ti iminā ākārena sammasanapaññāya lakkhaṇāni paṭivijjhivā ṭhitaṃ **udayabbayānupassanaṃ** nāma paṭhamaṃ taruṇavipassanāññaṃ adhigataṃ hoti. Yassādhigamā “āradhvavipassako”ti saṅkhaṃ gacchati.

Athassa āradhvavipassakassa kulaputtassa obhāso ñāṇaṃ pīti passaddhi sukhaṃ adhimokkho paggaho upaṭṭhānaṃ upekkhā nikanṭṭi dasa vipassanupakkilesā uppajjanti. Ettha **obhāso** nāma vipassanakkhaṇe ñāṇassa balavattā lohitaṃ sannisīdati, tena ca cittobhāso nibbattati. Taṃ disvā akusalo yogī “maggo me patto”ti tameva obhāsaṃ assādeti. **Ñāṇampi** vipassanāññaṃeva. Taṃ saṅkhāre sammasantassa suddhaṃ pasannaṃ hutvā pavattati. Taṃ disvā pubbe viya “maggo”ti assādeti. **Pītipi** vipassanāpīti eva. Tassa hi tasmiṃ khaṇe pañca-vidhā pīti uppajjati. **Passaddhīti** vipassanāpassaddhi. Tasmiṃ samaye neva kāyacittānaṃ daratho, na gāravaṃ, na kakkhaḷatā, na akammaññatā, na gelaññatā, na vaṅkatā hoti. **Sukhampi** vipassanāsukhameva. Tassa kira tasmiṃ samaye sakala-sarīraṃ abhisandayamānaṃ atipaṇītaṃ sukhaṃ uppajjati.

Adhimokkho nāma vipassanakkhaṇe pavattā saddhā. Tasmiñhi khaṇe cittacetasikānaṃ ativiya pasādabhūtā balavatī saddhā uppajjati. **Paggaho** nāma vipassanā-sampayuttaṃ vīriyaṃ. Tasmiñhi khaṇe asithilaṃ anaccāraddhaṃ supaggahitaṃ vīriyaṃ uppajjati. **Upaṭṭhānanti** vipassanā-sampayuttā sati. Tasmiñhi khaṇe supaṭṭhitā sati uppajjati. **Upekkhā** duvidhā vipassanāvajjanavasena. Tasmiñhi khaṇe sabbasaṅkhāragahaṇe majjhatabhūtā vipassanupekkhāsaṅkhātā ñāṇaṃ balavantaṃ hutvā uppajjati manodvārāvajjanupekkhā ca. Sā ca taṃ taṃ (..0098) ṭhānaṃ āvajjantassa sūrā tikhiṇā hutvā vahati. **Nikanṭṭi** vipassanānikanti. Obhāsādīsu hi ālayaṃ kurumānā sukhumā santākārā nikanṭṭi uppajjati. Ettha obhāsādayo kilesavatthutāya “upakkilesā”ti vuttā na akusalattā. Nikanti pana upakkilesa ceva kilesavatthu ca.

Paṇḍito pana bhikkhu obhāsādīsu uppennesu vikkhepaṃ agacchanto “obhāsādayo dhammā na maggo, upakkilesavimuttaṃ pana vīthipaṭipannaṃ vipassanāññaṃ maggo”ti maggañca amaggañca vavatthapeti. Tassevaṃ “ayaṃ maggo, ayaṃ na maggo”ti ñatvā ṭhitaṃ ñāṇaṃ **maggāmaggaññadassanavisuddhīti** vuccati. Ito paṭṭhāya aṭṭhannaṃ vipassanāññaṃ vasena sikhāpattavipassanāññaṃ navamañca saccānulomikaṃ ñāṇanti ayaṃ **paṭipadāññadassanavisuddhi** nāma hoti. Udayabbayānupassanāññaṃ bhaṅgānupassanāññaṃ bhayatupaṭṭhānaññaṃ ādīnavānupassanāññaṃ nibbidānupassanāññaṃ muñcitukamyatāññaṃ paṭisaṅkhānupassanāññaṃ saṅkhārupekkhāññaṃ imāni aṭṭha ñāṇāni nāma. Navamaṃ saccānulomikaṃ ñāṇanti anulomassetāṃ nāmaṃ.

Tasmā taṃ sampādetukāmena upakkilesavimuttaṃ udayabbayaññaṃ ādiṃkatvā etesu ñāṇesu yogo karaṇīyo. Udayabbayaṃ passantassa hi aniccala-

kkhaṇaṃ yathābhūtaṃ upaṭṭhāti, udayabbayaapaṭipīḷanaṃ passato dukkhalakkhaṇaṅca, “dukkhameva hi sambhoti, dukkhaṃ tiṭṭhati veti cā”ti (saṃ. ni. 1.171; kathā. 233) passato anattalakkhaṇaṅca.

Ettha ca aniccaṃ aniccalakkhaṇaṃ dukkhaṃ dukkhalakkhaṇaṃ anattā anattalakkhaṇanti ayaṃ vibhāgo veditabbo. Tattha **aniccanti** khandhapañcakaṃ. Kasmā? Uppādavayaññathattabhāvā, hutvā abhāvato vā. Aññathattaṃ nāma jarā. Uppādavayaññathattaṃ **aniccalakkhaṇaṃ**, hutvā abhāvasaṅkhāto vā ākāravikāro. “Yadaniccaṃ, taṃ dukkhan”ti vacanato tadeva khandhapañcakaṃ **dukkhaṃ**. Kasmā? Abhiṇhaṃ paṭipīḷanato. Abhiṇhaṃ paṭipīḷanākāro **dukkhalakkhaṇaṃ**. “Yaṃ dukkhaṃ, tadanattā”ti (saṃ. ni. 3.15-16) vacanato tadeva khandhapañcakaṃ **anattā**. Kasmā? Avasavattanato. Avasavattanākāro **anattalakkhaṇaṃ**. Imāni tīṇipi lakkhaṇāni udayabbayaṃ passantasseva ārammaṇāni honti.

Punapi (..0099) so rūpārūpadhamme “evaṃ aniccā”ti-ādinā vipassati, tassa saṅkhārā lahuṃ lahuṃ āpāthaṃ āgacchanti, tato uppādaṃ vā ṭhitim vā pavattaṃ vā nimittaṃ vā ārammaṇaṃ akatvā tesaṃ khayavayanirodhe eva sati santiṭṭhati, idaṃ **bhaṅgañāṇaṃ** nāma. Imassa uppādato paṭṭhāya ayaṃ yogī “yathā ime saṅkhārā bhijjanti nirujjhanti, evaṃ atītepi saṅkhāragataṃ bhijji, anāgatepi bhijjissati”ti nirodhameva passanto tiṭṭhati. Tassa bhaṅgānupassanāñāṇaṃ āsevantassa bahulīkarontassa sabbabhavayoni gatiṭṭhiti sattāvāsesu pabhedakā saṅkhārā jalita-aṅgārakāsu-ādayo viya mahābhayaṃ hutvā upaṭṭhahanti. Etaṃ **bhayatupaṭṭhānañāṇaṃ** nāma.

Tassa taṃ bhayatupaṭṭhānañāṇaṃ āsevantassa sabbe bhavādayo āditta-aṅgāraṃ viya samussitakhaggo viya paccatthiko appaṭisaraṇā sādīnavā hutvā upaṭṭhahanti. Idaṃ **ādinavānupassanāñāṇaṃ** nāma. Tassa evaṃ saṅkhāre ādinavato passantassa bhavādīsipi saṅkhārānaṃ ādinavattā saṅkhāresu ukkaṇṭhanā anabhīrati uppajjati, idaṃ **nibbidānupassanāñāṇaṃ** nāma.

Sabbasaṅkhāresu nibbindantassa ukkaṇṭhantassa tasmā saṅkhāragatā muñcītukāmatā nissarītukāmatā hoti. Idaṃ **muñcītukamyatāñāṇaṃ** nāma. Puna tasmā saṅkhāragatā muñcītuṃ pana te eva saṅkhāre paṭisaṅkhānupassanāñāṇena tilakkhaṇaṃ āropetvā tīraṇaṃ **paṭisaṅkhānupassanāñāṇaṃ** nāma.

So evaṃ tilakkhaṇaṃ āropetvā saṅkhāre pariggaṇhanto tesu anattalakkhaṇassa sudiṭṭhattā “attā”ti vā “attaniyan”ti vā agaṇhanto saṅkhāresu bhayaṅca nandiṅca pahāya saṅkhāresu udāsīno hoti majjhato, “ahan”ti vā “maman”ti vā na gaṇhāti, tīsu bhavesu upekkhako, idaṃ **saṅkhārupekkhāñāṇaṃ** nāma.

Taṃ panesa ce santipadaṃ nibbānaṃ santato passati, sabbasaṅkhārapavattaṃ vissajjetvā nibbānaninnaṃ pakkhandam hoti. No ce nibbānaṃ santato passati, punappunaṃ “aniccan”ti vā “dukkhan”ti vā “anattā”ti vā tivīdhānupassanāvasena saṅkhārārammaṇameva hutvā pavattati. Evaṃ tiṭṭhamānaṅca etaṃ tivīdhavimokkhamukhabhāvaṃ āpajjitvā tiṭṭhati. Tisso hi anupassanā “tīṇi vimokkhamukhāni”ti vuccanti. Evaṃ aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo **animittaṃ vimokkhaṃ** paṭilabhati, dukkhato manasikaronto passaddhibahulo (..0100) **appaṇihitaṃ vimokkhaṃ** paṭilabhati, anattato manasikaronto vedabahulo **suññataṃ**

vimokkhaṃ paṭilabhati.

Ettha ca animitto vimokkhoti animittākārena nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatto ariyamaggo. So hi animittāya dhātuyā uppannattā animitto, kilesehi ca vimuttattā vimokkho. Eteneva nayena appaṇihitākārena nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatto appaṇihito, suññatākārena nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatto suññatoti veditabbo.

Evam adhigatasāṅkhārupekkhassa kulaputtassa vipassanā sikhāppattā hoti. Vuṭṭhānagāminivipassanāti etadeva. Assa taṃ saṅkhārupekkhāññaṃ āsevanassa tikkhatarā saṅkhārupekkhā uppajjati. Tassa “idāni maggo uppajjissati”ti saṅkhāre “aniccā”ti vā “dukkhā”ti vā “anattā”ti vā sammāsivā bhavaṅgaṃ otarati, bhavaṅgānantaraṃ saṅkhārupekkhāya kathitanayeneva aniccādi-ākārena manasikarivā uppajjati manodvārāvajjanaṃ, tatheva manasikaroto paṭhamaṃ javana-cittaṃ uppajjati. Yaṃ parikammanti vuccati, tadanantaraṃ tadeva dutiyajavana-cittaṃ uppajjati. Yaṃ upacāranti vuccati, tadanantarampi tadeva uppajjati tatiyaṃ javanacittaṃ. Yaṃ anulomanti vuccati, idaṃ tesam pāṭi-ekkaṃ nāma.

Avisesena pana tividhampetaṃ “āsevanan”tipi “parikamman”tipi “upacāra”tipi “anuloman”tipi vuccati. Idaṃ pana anulomaññaṃ saṅkhārārammaṇāya vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya pariyoṣānaṃ hoti, nippariyāyena pana gotrabhuññaṃ eva vipassanāya pariyoṣānanti vuccati. Tato paraṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ kurumānaṃ puthujjanagottaṃ atikkamamānaṃ ariyagottaṃ okkamamānaṃ nibbānārammaṇe paṭhamasamannāhārabhūtaṃ apunarāvaṭṭakaṃ gotrabhuññaṃ uppajjati. Idaṃ pana ññaṃ paṭipadāññadassanavisuddhiñca ññadassanavisuddhiñca na bhajati. Antarā abbohārikameva hoti. Vipassanāsote patitattā “paṭipadāññadassanavisuddhi”ti vā “vipassanā”ti vā saṅkhaṃ gacchati. Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā gotrabhuññaṃ niruddhe tena dinnasaññāya nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā diṭṭhisamyojanaṃ (..0101) sīlabbataparāmāsasamyojanaṃ vicikicchāsamyojananti tīṇi samyojanāni viddhamṣento sotāpattimaggo uppajjati, tadanantaraṃ tasseva vipākabhūtāni dve tīṇi vā phalacittāni uppajjanti anantaravipākattā lokuttarakusalānaṃ, phalapariyoṣāne panassa uppannabhavaṅgaṃ vicchinditvā paccavekkhaṇatthāya manodvārāvajjanaṃ uppajjati. So hi “iminā vatāhaṃ maggena āgato”ti maggaṃ paccavekkhati. Tato “me ayaṃ ānisaṃso laddho”ti phalaṃ paccavekkhati. Tato “ime nāma kilesā pahīnā”ti pahīnakilese paccavekkhati. Tato “ime nāma kilesā avasiṭṭhā”ti uparimaggattayavajjhakilese paccavekkhati. Avasāne ca “ayaṃ dhammo mayā paṭividdho”ti amataṃ nibbānaṃ paccavekkhati. Iti sotāpannassa ariyasāvakaṃ pañca paccavekkhaṇāni honti. Tathā sakadāgāmi-anāgāmi-phalāvasāne. Arahattaphalāvasāne avasiṭṭhakilesapaccavekkhaṇaṃ nāma natthi. Evam sabbānipi ekūnavīsati-paccavekkhaṇāni honti.

Evam paccavekkhitvā so yogāvacarō tasmimyeva āsane nisinnō vuttanayena vipassitvā kāmarāgabyāpādānaṃ tanubhāvaṃ karonto dutiyamaggaṃ pāpuṇāti, tadanantaraṃ vuttanayeneva phalañca. Tato vuttanayena vipassitvā kāmarāgabyāpādānaṃ anavasesappahānaṃ karonto tatiyamaggaṃ pāpuṇāti, vuttanayena phalañca. Tato tasmimyevasāne vuttanayena vipassitvā rūparāgārūparāgamānu-

ddhaccāvijjānaṃ anavasesappahānaṃ karonto catutthamaggaṃ pāpuṇāti, vuttanayena phalañca. Ettāvatā cesa hoti arahā mahākhīṇāsavo paccekabuddho. Iti imesu catūsu maggesu ñāṇaṃ **ñāṇadassanavisuddhi** nāma.

Ettāvatā “sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ aviheṭṭhayaṃ aññatarampi ten”ti etena pātimokkhasaṃvarādisīlassa vuttattā sīlavisuddhi. “Na puttamiccheyya kuto sahāyan”ti etena paṭighānunanayavivajjanavasena mettādīnaṃ vuttattā cittavisuddhi. “Eko care khaggavisāṇakappo”ti iminā pana nāmarūpapariggahādīnaṃ vuttattā diṭṭhivisuddhi kaṅkhāvitaraṇavisuddhi maggāmaggañāṇadassanavisuddhi paṭipadāñāṇadassanavisuddhi ñāṇadassanavisuddhīti satta visuddhiyo vuttā honti. Ayamettha mukhamattanidassanaṃ, vitthāraṃ pana icchantena (..0102) visuddhimaggaṃ (visuddhi. 2.662, 678, 692, 737, 806 ādayo) oloketvā gaheṭṭhaṃ. Ettāvatā cesa paccekabuddho-

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti, santussamāno itarītarena;
parissayānaṃ sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo”ti. (su. ni. 42; cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddeśa 128)-
Paṣaṃsiyādibhāvaṃ āpajjitvā gandhamādanapabbataṃ upasobhayamāno vihā-sinti evaṃ sabbattha.

Paṭhamagāthāniddeśavaṇṇanā.

122. Dutiye **saṃsaggajātassā**ti jātasamṣaggassa. Tattha dassanasavanakāya-samullapanasambhogavasena pañcavidho saṃsaggo. Tattha aññamaññaṃ disvā cakkhuviññāṇavīthivasena uppannarāgo **dassanasamṣaggo** nāma. Tattha sīhaḷa-dīpe kāḷadīghavāpīgāme piṇḍāya carantaṃ kalyāṇavīhāravāsīṃ daharabhikkhuṃ disvā paṭibaddhacittā

kenaci upāyena taṃ alabhitvā kālakatā kuṭumbiyadhītā tassā nivāsanacoḷa-
kkhaṇḍaṃ disvā “evarūpāya vatthadhārinīyā nāma saddhiṃ saṃvāsaṃ nālatthan”-
ti hadayaṃ phāletvā kālakato so eva ca daharo nidassanaṃ.

Parehi pana kathyamānaṃ rūpādisampattiṃ attanā vā hasitalapitagītasaddaṃ
sutvā sotaviññāṇavīthivasena uppanno rāgo **savanasaṃsaggo** nāma. Tatrāpi giri-
gāmaṃvāsīkammāradhītāya pañcahi kumārīhi saddhiṃ padumassaraṃ gantvā
nhāyitvā mālaṃ sīse āropetvā uccāsaddena gāyantiyā ākāsenā gacchanta
saddaṃ sutvā kāmarāgena jhānā parihāyitvā anayabyasanaṃ patto pañcaggaḷa-
leṇāvāsī tissadahaṃ nidassanaṃ.

Aññamaññaṃ aṅgaparāmasanena uppannarāgo **kāyasaṃsaggo** nāma.
Dhammagāyanadahaṃbhikkhu cettha nidassanaṃ. Mahāvīhāre kira dahara-
bhikkhu dhammaṃ bhāsati, tattha mahājane āgate rājāpi agamāsi saddhiṃ ante-
purena. Tato rājadhītāya tassa rūpañca saddañca āgamma balavarāgo uppanno
tassa ca daharassāpi. Taṃ disvā rājā sallakkhetvā sāṇipākārena parikkhipāpesi,
(..0103) te aññamaññaṃ parāmasitvā āliṅgisu. Puna sāṇipākāraṃ apanetvā
passantā dvepi kālakateyeva addasaṃsūti.

Aññamaññaṃ ālapanasamullapane uppannarāgo pana **samullapanasaṃsaggo**
nāma. Bhikkhubhikkhunīhi saddhiṃ paribhogakaraṇe uppannarāgo **sambhogasaṃ-
saggo** nāma. Dvīsūpi ca etesu maricavaṭṭivīhāre bhikkhu ca bhikkhunī ca nida-
ssanaṃ. Maricavaṭṭimāhāvīhāraṃmahe kira duṭṭhagāmaṇi abhayamahārājā mahā-
dānaṃ paṭiyādetvā ubhato saṅghaṃ parivisati. Tattha uṇhayāguyā dinnāya
saṅghanavakasāmaṇerī anādhārakassa sattavassikasāṅghanavakasāmaṇerassa
dantavalayaṃ datvā samullāpaṃ akāsi, te ubhopi upasampajjitvā saṭṭhivassā
hutvā paratīraṃ gatā aññamaññaṃ samullāpena pubbasāññaṃ paṭilabhitvā tāva-
deva jātasinehā sikkhāpadāni vitikkamitvā pārājikā ahesunti.

Evaṃ pañcavidhe saṃsagge yena kenaci saṃsaggena jātasāṃsaggassa
bhavanti snehā, purimarāgapaccayā balavarāgo uppajjati. Tato **snehanvayaṃ
dukkhamidaṃ pahotīti** tameva snehaṃ anugacchantāṃ sandiṭṭhikasamparāyika-
sokaparidevādinānappakāraṃ dukkhamidaṃ pahoti nibbattati bhavati jāyati.
Apare pana “āramaṇe cittavosaṃsaggo saṃsaggo”ti bhaṇanti. Tato sneho snehadu-
kkhanti.

Evamatthappabhedāṃ imaṃ aḍḍhagāthaṃ vatvā so paccekabuddho āha-
“svāhaṃ yamidaṃ snehanvayaṃ sokādidukkaṃ pahoti, tassa dukkhassa mūlaṃ
khananta paccekasambodhiṃ adhigato”ti. Evaṃ vutte te amaccā āhaṃsu-
“amhehi dāni, bhante, kiṃ kattabban”ti? Tato so āha- “tumhe vā aññe vā yo
imamhā dukkhā muccitukāmo, so sabbopi **ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno, eko
care khaggavisāṇakappoti**. Ettha ca yaṃ taṃ “snehanvayaṃ dukkhamidaṃ paho-
tī”ti vuttaṃ, tadeva sandhāya “ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno”ti idaṃ vuttanti
veditabbaṃ. Atha vā yathāvuttena saṃsaggena **saṃsaggajātassa bhavanti snehā,
snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti**, evaṃ yathābhūtaṃ ādīnavaṃ snehajaṃ
pekkhamāno ahaṃ adhigatoti evampi abhisambandhitvā catutthapādo pubbe
vuttanayeneva udānavasena vuttoti veditabbo. Tato paraṃ sabbaṃ purimagā-

thāya vuttasadisamevāti (su. ni. aṭṭha. 1.36).

Niddese (..0104) **anuppādetīti** rūpasmim̐ anubyañjanaṃ disvā allīyati. **Anubandhatīti** rūpasmim̐ snehavasena bandhati. **Bhavantīti** honti. **Jāyantīti** uppajjanti. **Nibbattantīti** vattanti. **Pātubhavantīti** pākaṭā honti. **Sambhavanti sañjāyanti abhinibbattantīti** tīṇi upasaggena vaḍḍhitāni. Ito paraṃ aṭṭhakavagge (mahāni. 1 ādayo) vuttanayeneva veditabbaṃ.

Dutiyagāthāniddesavaṇṇanā.

123. Tatiye mettāyanavasena **mittā**. Suhadabhāvena **suhajjā**. Keci hi ekantahita-kāmatāya mittāva honti, na suhajjā. Keci gamanāgamanaṭṭhānanisajjāsamullāpādīsū hadayasukhajananaena suhajjāva honti, na mittā. Keci tadubhayavasena suhajjā ceva mittā ca. Te duvidhā honti agāriyā ca anagāriyā ca. Tattha agāriyā tividhā honti upakārā samānasukhadukkhā anukampakāti. Anagāriyā visesena atthakkhāyino. Evaṃ te catūhi catūhi aṅgehi samannāgatā honti.

Yathāha-

“Catūhi kho, gahapatiputta, ṭhānehi upakāro mitto suhado veditabbo. Pamattaṃ rakkhati, pamattassa sāpateyyaṃ rakkhati, bhītassa saraṇaṃ hoti, uppanesu kiccakaraṇīyesu taddiguṇaṃ bhogaṃ anuppadeti (dī. ni. 3.261).

Tathā-

“Catūhi kho, gahapatiputta, ṭhānehi samānasukhadukkho mitto suhado veditabbo. Guyhamassa ācikkhati, guyhamassa parigūhati, āpadāsu na vijahati, jīvītampiassa atthāya pariccattaṃ hoti (dī. ni. 3.262).

Tathā-

“Catūhi kho, gahapatiputta, ṭhānehi anukampako mitto suhado veditabbo. Abhavenassa na nandati, bhavenassa nandati, avaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ nivāreti, vaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ pasaṃsati (dī. ni. 3.264).

Tathā (..0105)-

“Catūhi kho, gahapatiputta, ṭhānehi atthakkhāyī mitto suhado veditabbo. Pāpā nivāreti, kalyāṇe niveseti, assutaṃ sāvetai, saggassa maggaṃ ācikkhati”ti (dī. ni. 3.263).

Tesu idha agāriyā adhippetā, atthato pana sabbepi yujjanti. Te mitte suhajje. **Anukampamānoti** anudayamāno, tesaṃ sukhaṃ upasaṃharitukāmo dukkhaṃ apaharitukāmo.

Hāpeti atthanti diṭṭhadhammikasaṃparāyikaparamatthavasena tividhaṃ, tathā attatthaparatta-ubhayatthavasenāpi tividhaṃ atthaṃ laddhavināsanena aladdhānuppādanenāti dvidhāpi hāpeti vināseti. **Paṭibaddhacitto** “ahaṃ imaṃ vinā na jīvāmi, eso me gati, eso me parāyaṇaṃ”ti evaṃ attānaṃ nice ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. “Ime maṃ vinā na jīvanti, ahaṃ tesaṃ gati, ahaṃ tesaṃ parāyaṇaṃ”ti evaṃ attānaṃ ucce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. Idha pana evaṃ paṭibaddhacitto adhippeto.

Etaṃ bhayanti etaṃ atthahāpanabhayaṃ, attano samāpattihāniṃ sandhāya

bhaṇati. **Santhaveti** tividho santhavo taṇhādiṭṭhimittasanthavavasena. Tattha aṭṭhasatappabhedāpi taṇhā taṇhāsanthavo, dvāsaṭṭhippabhedāpi diṭṭhi diṭṭhisanthavo, paṭibaddhacittatāya mittānukampanā mittasanthavo. So idha adhippeto. Tena hissa samāpatti parihīnā. Tenāha- “etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno” ti. Sesam pubbasadisamevāti veditabbaṃ. Niddese vattabbaṃ natthi (su. ni. aṭṭha. 1. 37; apa. aṭṭha. 1.1.93-94).

Tatiyagāthāniddesavaṇṇanā.

124. Catutthe **vaṃsoti** veḷu. **Visāloti** vitthiṇṇo. **Va**-kāro avadhāraṇattho, evakāro vā ayaṃ. Sandhivasenettha **e**-kāro naṭṭho. Tassa parapadena sambandho, taṃ pacchā yojessāma. **Yathāti** paṭibhāge. **Visattoti** laggo jaṭito saṃsibbito. **Puttesu dāresu cāti** puttadhītubhariyāsu. **Yā apekkhāti** yā taṇhā yo sneho (..0106). **Vaṃsakkalīrova asajjamānoti** vaṃsakkalīro viya alaggamāno. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yathā vaṃso visālo visatto eva hoti, puttesu ca dāresu ca yā apekkhā, sāpi evaṃ tāni vatthūni saṃsibbitvā ṭhitattā visattā eva. Svāhaṃ tāya apekkhāya apekkhavā visālo vaṃso viya visattoti evaṃ apekkhāya ādīnavaṃ disvā taṃ apekkhaṃ maggañāṇena chindanto ayaṃ vaṃsakkalīrova rūpādīsu vā diṭṭhādīsu vā lābhādīsu vā kāmabhavādīsu vā taṇhāmānadiṭṭhivasena asajjamāno paccekasambodhiṃ adhigatoti. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ. Imāyapi niddese atirekaṃ natthi (su. ni. aṭṭha. 1.38).

Catutthagāthāniddesavaṇṇanā.

125. Pañcame **migoti** sabbesam āraññikacatuppadānaṃ eva etaṃ adhivacanaṃ. Idha pana pasadamigo adhippeto. **Araññamhīti** gāmañca gāmūpacārañca ṭhapetvā avasesam araññaṃ, idha pana uyyānaṃ adhippetam, tasmā “uyyānamhī” ti vuttaṃ hoti. **Yathāti** paṭibhāge. **Abaddhoti** rajjubandhanādīsu yena kenaci abaddho. Etena vissaṭṭhacariyaṃ dīpeti. **Yenicchakaṃ gacchati gocarāyāti** yena disābhāgena gantuṃ icchati, tena gocarattaṃ gacchati. Tasmā tattha yattakaṃ icchati gantuṃ, tattakaṃ gacchati. Yaṃ icchati khādituṃ, taṃ khādatīti dīpeti. **Viññū naroti** paṇḍitapuriso. **Seritanti** sacchandavuttitaṃ aparāyattabhāvaṃ. **Pekkhamānoti** paññācakkhunā olokayamāno. Atha vā dhammaseritaṃ puggalaseritañca. Lokuttaradhammā hi kilesavasam agamanato serino tehi samannāgatā puggalā ca, tesam bhāvaniddeso seritaṃ pekkhamānoti. Kiṃ vuttaṃ hoti? **Migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāya.** Kadā nu kho ahampi taṇhābandhanaṃ chinditvā evaṃ gaccheyyanti iti me tumhehi ito cito ca parivāretvā ṭhitehi baddhassa yenicchakaṃ gantuṃ alabhantassa tasmīṃ yenicchakagamanābhāve ādīnavaṃ yenicchakagamane ānisaṃsam disvā anukkamena samathavipassanāpāripūriṃ agamiṃ. Tato paccekabodhiṃ adhigatomhi. Tasmā aññopi viññū **naro seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappoti** (su. ni. aṭṭha. 1.39 ādayo).

Pañcamagāthāniddesavaṇṇanā.

126. Chaṭṭhe (..0107) ayaṃ piṇḍattho- **sahāyamajjhe** ṭhitassa divāseyyasa-
ñkhāte **vāse** ca mahā-upaṭṭhānasañkhāte **ṭhāne** ca uyyānagamanañkhāte
gamane ca janapadacārikasañkhātāya **cārikāya** ca “idaṃ me suṇa, idaṃ me dehi”-
ti-ādinā nayena tathā tathā āmantanā hoti, tasmā ahaṃ tattha tattha nibbijjivā
yāyaṃ ariyajanasevitā anekānisamsā ekantasukhā, evaṃ santepi lobhābhibhū-
tehi sabbakāpurisehi anabhijjhitā apatthitā pabbajjā, taṃ **anabhijjhitam** paresaṃ
avasavattanena bhābbapuggalavaseneva ca **seritam** **pekkhamāno** vipassanaṃ
ārabhitvā anukkamena paccekasambodhiṃ adhigatoti. Sesam vuttanayameva
(su. ni. aṭṭha. 1.39-42).

Chaṭṭhagāthāniddesavaṇṇanā.

127. Sattame **khiddāti** kīlanā. Sā duvidhā hoti kāyikā ca vācasikā ca. Tattha
kāyikā nāma hatthīhipi kīlanti, assehipi rathehipi dhanūhipi tharūhipīti evamādi.
Vācasikā nāma gītaṃ silokabhaṇanaṃ mukhabherikanti evamādi. **Ratīti** pañcakā-
maguṇarati. **Vipulanti** yāva aṭṭhimiñjaṃ āhacca ṭhānena sakalattabhāvabyāpakaṃ.
Sesaṃ pākaṭameva. Anusandhiyojanāpi cettha saṃsaggagāthāya vuttanayeneva
veditabbā (su. ni. aṭṭha. 1.41).

Sattamagāthāniddesavaṇṇanā.

128. Aṭṭhame **cātuddisoti** catūsu disāsu yathāsukhavihārī, “ekaṃ disaṃ pharivā
viharatī” ti-ādinā (dī. ni. 1.556; 3.308; a. ni. 4.125; vibha. 643; cūḷani. khaggavisāṇa-
suttaniddesa 128) vā nayena brahmavihārabhāvanāpharitā catasso disā assa
santītipi cātuddiso. Tāsu disāsu katthaci satte vā sañkhāre vā bhayena na paṭiha-
ññatīti **appaṭigho**. **Santussamānoti** dvādasavidhassa santosassa vasena santu-
ssako.

Itarītareṇāti uccāvacena paccayena. **Parissayānaṃ sahitā achambhī**ti ettha pari-ssayanti kāyacittāni, parihāpenti vā tesam sampattiṃ, tāni vā paṭicca sayantīti parissayā, bāhirānaṃ sīhabyagghādīnaṃ abbhantarānañca kāmacchandādīnaṃ kāyacittupaddavānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Te parissaye adhivāsanakhantiyā ca vīriyādīhi ca dhammehi sahatīti **parissayānaṃ sahitā**. Thaddhabhāvakarabhayābhāvena (..0108) **achambhī**. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yathā te cattāro samaṇā, evaṃ itarītareṇa paccayena santussamāno ettha paṭipattipadaṭṭhāne santose ṭhito catūsu disāsu mettādibhāvanāya cātuddiso, sattasaṅkhāresu paṭihananakarabhayābhāvena appaṭigho ca hoti. So cātuddisattā vuttappakārānaṃ parissayānaṃ sahitā, appaṭighattā achambhī ca hotīti etaṃ paṭipattiguṇaṃ disvā yoniso paṭipajjitvā paccekasambodhiṃ adhigatomhīti.

Atha vā te samaṇā viya santussamāno itarītareṇa vuttanayeneva cātuddiso hotīti ṇatvā evaṃ cātuddisabhāvaṃ patthayanto yoniso paṭipajjitvā adhigatomhi. Tasmā aññopi īdisaṃ ṭhānaṃ patthayamāno cātuddisatāya parissayānaṃ sahitā appaṭighatāya ca achambhī hutvā eko care khaggavisāṇakappoti (su. ni. aṭṭha. 1. 42).

Niddese **mettā**ti atthato tāva mījjatīti mettā, sinehatīti attho. Mitte vā bhavā, mittassa vā esā pavattīti mettā. **Mettāsaḥagatenā**ti mettāya samannāgatena. **Cetasā**ti cittaena. **Ekaṃ disanti** ekissā disāya paṭhamapariggahitaṃ sattaṃ upādāya ekaṃ disaṃ pariyāpannasattapharaṇavasena vuttaṃ. **Pharivā**ti phusitvā ārammaṇaṃ katvā. **Viharatī**ti brahmavihārādhiṭṭhitaṃ iriyāpathavihāraṃ pavatteti. **Tathā dutiyanti** yathā puratthimādīsu disāsu yaṃ kiñci ekaṃ disaṃ pharivā viharati, tatheva tadanantaraṃ dutiyaṃ tatiyaṃ catutthañcāti attho.

Iti uddhanti eteneva ca nayena uparimaṃ disanti vuttaṃ hoti. **Adho tiriyaṃ**ti adhodisampi tiriyaṃ disampi evameva. Tattha ca **adhoti** heṭṭhā. **Tiriyaṃ**ti anudisā. Evaṃ sabbadisāsu assamaṇḍale assamiva mettāsaḥagataṃ cittaṃ sāretipi paccā-sāretipīti. Ettāvata ekamekaṃ disaṃ pariggahetvā odhiso mettāpharaṇaṃ dassitaṃ. **Sabbadhī**ti-ādi pana anodhiso dassanattaṃ vuttaṃ. Tattha **sabbadhī**ti sabbattha. **Sabbattatāyā**ti sabbesu hīnamajjhima-ukkaṭṭhamittasapattamajjhantā-nippabhedesu attatāya, “ayaṃ parasatto”ti vibhāgaṃ akatvā attasamatāyāti vuttaṃ hoti.

Atha (..0109) vā **sabbattatāyā**ti sabbena cittabhāvena, īsakampi bahi avikkhipamānoti vuttaṃ hoti. **Sabbāvantanti** sabbasattavantaṃ, sabbasattayuttanti attho. **Lokanti** sattalokaṃ. **Vipulenā**ti evamādipariyāyadassanato panettha puna “**mettāsaḥagatenā**”ti vuttaṃ. Yasmā vā ettha odhiso pharaṇe viya puna tathā-saddo i-saddo vā na vutto, tasmā puna “mettāsaḥagatena cetasā”ti vuttaṃ. Nigamanavasena vā etaṃ vuttaṃ. Vipulenāti ettha ca pharaṇavasena vipulatā daṭṭhabbā. Bhūmivasena pana taṃ **mahaggataṃ**. Pagaṇavasena appamāṇasattārammaṇavasena ca **appamāṇaṃ**. Byāpādapaccatthikappahānena **averam**. Domanassappahānena **abyāpajjaṃ**. Niddukkhanti vuttaṃ hoti (visuddhi. 1.254). **Karuṇā** heṭṭhā vuttatthāyeva. Modanti tāya taṃsamaṅgino, sayam vā modati, modanamattameva vā sāti **muditā**. “Averā hontū”ti-ādibyāpādappahānena majjhantabhāvūpagama-

kena ca upekkhatīti **upekkhā**.

Lakkhaṇādito panettha hitākārappavattilakkhaṇā mettā, hitūpasamhārasā, āghātavinayapaccupaṭṭhānā, sattānaṃ manāpabhāvadassanapadaṭṭhānā. Byāpādūpasamo etissā sampatti, sinehasambhavo vipatti. Dukkāpanayanākārappavattilakkhaṇā karuṇā, paradukkhāsahanarasā, avihimsāpaccupaṭṭhānā, dukkhābhībhūtānaṃ anāthabhāvadassanapadaṭṭhānā. Vihimsūpasamo tassā sampatti, sokasambhavo vipatti. Pamodalakkhaṇā muditā, anissāyanarasā, arativighātapaccupaṭṭhānā, sattānaṃ sampattidassanapadaṭṭhānā. Arativūpasamo tassā sampatti, pahānasambhavo vipatti. Sattesu majjhattākārappavattilakkhaṇā upekkhā, sattu samabhāvadassanarasā, paṭighānunayavūpasamapaccupaṭṭhānā, “kammassakā sattā, te kassa ruciyā sukhitā vā bhavissanti, dukkhato vā muccissanti, pattasampattito vā na parihāyissanti”ti evaṃ pavattakammassakatā-dassanapadaṭṭhānā. Paṭighānunayavūpasamo tassā sampatti, gehassitāya aññānupekkhāya sambhavo vipatti.

Tattha **santuṭṭho hotīti** paccayasantosavasena santuṭṭho hoti. **Itarītarena cīvarena** nāti na thūlasukhumalūkhapaṇītatthirajīṇṇānaṃ yena (..0110) kenaci cīvarena, atha kho yathāladdhānaṃ itarītarena yena kenaci santuṭṭho hotīti attho. Cīvarasmiñhi tayo santosā- yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantosoti. Piṇḍapātādīsipi eseva nayo. Iti ime tayo santose sandhāya “santuṭṭho hoti itarītarena cīvarena. Yathāladdhādīsū yena kenaci cīvarena santuṭṭho hotīti”ti vuttaṃ.

Ettha ca cīvaraṃ jānitabbaṃ, cīvarakhettaṃ jānitabbaṃ, paṃsukūlaṃ jānitabbaṃ, cīvarasantoso jānitabbo, cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni jānitabbāni. Tattha **cīvaraṃ jānitabbanti** khomādīni cha cīvarāni dukūlādīni cha anulomacīvarānīpi jānitabbāni. Imāni dvādasa kappiyacīvarāni. Kusacīraṃ vākacīraṃ phalacīraṃ kesakambalaṃ vāḷakambalaṃ potthako cammaṃ ulūkapakkaṃ rukkhaḍḍaṃ latādussaṃ erakadussaṃ kadalidussaṃ veḷudussanti evamādīni pana akappiyacīvarāni.

Cīvarakhetanti “saṅghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vā”ti evaṃ uppajjanato cha khetāni, aṭṭhannañca mātikānaṃ vasena aṭṭha khetāni jānitabbāni.

Paṃsukūlanti sosānikaṃ pāpaṇikaṃ rathiyaṃ saṅkārakūṭaṃ sotthiyaṃ sinānaṃ titthaṃ gatapaccāgataṃ aggaḍḍhaṃ gokhāyitaṃ upacikākhāyitaṃ undūrakhāyitaṃ antacchinnaṃ dasacchinnaṃ dhajāhaṭaṃ thūpaṃ samaṇacīvaraṃ sāmuddiyaṃ ābhisekiyaṃ panthikaṃ vātāhaṭaṃ iddhimayaṃ devadattiyanti tevīsati paṃsukūlāni veditabbāni. Ettha ca **sotthiyanti** gabbhamalaharaṇaṃ. **Gatapaccāgatanti** matakasarīraṃ pārupitvā susānaṃ netvā ānītacīvaraṃ. **Dhajāhaṭanti** dhajaṃ ussāpetvā tato ānītaṃ. **Thūpanti** vammike pūjitacīvaraṃ. **Sāmuddiyanti** samuddavīcīhi thalaṃ pāpitaṃ. **Panthikanti** panthaṃ gacchantehi corabhayaena pāsāṇehi koṭṭetvā pārutacīvaraṃ. **Iddhimayanti** ehibhikkhucīvaraṃ. Sesāṃ pākāṭameva.

Cīvarasantosoti vīsati cīvarasantosā- cīvare vitakkasantoso gamanasantoso

pariyesanasantoso paṭilābhasantoso mattapaṭiggahaṇasantoso loluppavivajjanasantoso yathālābhasantoso (..0111) yathābalasantoso yathāsāruppasantoso udakasantoso dhovanasantoso karaṇasantoso parimāṇasantoso suttasantoso sibbanasantoso rajanasantoso kappasantoso paribhogasantoso sannidhiparivajjanasantoso vissajjanasantosoti. Tattha sādakabhikkhuno temāsaṃ nibaddhavāsaṃ vasitvā ekamāsamattaṃ vitakkituṃ vaṭṭati. So hi pavāretvā cīvaramāse cīvaram karoti. Paṃsukūliko addhamāseneva karoti. Idaṃ māsaddhamāsamattaṃ vitakkaṇaṃ **vitakkasantoso**. Cīvaratthāya gacchantassa pana “kattha labhissāmi”ti acintetvā kammaṭṭhānasīseneva gamanaṃ **gamanasantoso** nāma. Pariyesantassa pana yena vā tena vā saddhiṃ apariyesitvā lajjiṃ pesalabhikkhuṃ gahetvā pariyesanaṃ **pariyesanasantoso** nāma. Evaṃ pariyesantassa āhariyamānaṃ cīvaram dūratova disvā “etaṃ manāpaṃ bhavissati, etaṃ amanāpan”ti evaṃ avitakketvā thūlasukhumādīsu yathāladdheneva santussanaṃ **paṭilābhasantoso** nāma. Evaṃ laddhaṃ gaṇhantassāpi “ettakaṃ dupaṭṭassa bhavissati, ettakaṃ ekapaṭṭassā”ti attano pahonakamatteneva santussanaṃ **mattapaṭiggahaṇasantoso** nāma. Cīvaram pariyesantassa pana “asukassa gharadvāre manāpaṃ labhissāmi”ti acintetvā dvārapaṭipāṭiyā caraṇaṃ **loluppavivajjanasantoso** nāma.

Lūkhapaṇītesu yena kenaci yāpetuṃ sakkontassa yathāladdheneva yāpanaṃ **yathālābhasantoso** nāma. Attano thāmaṃ jānitvā yena yāpetuṃ sakkoti, tena yāpanaṃ **yathābalasantoso** nāma. Manāpaṃ aññassa datvā attanā yena kenaci yāpanaṃ **yathāsāruppasantoso** nāma. “Kattha udakaṃ manāpaṃ, kattha amanāpan”ti avicāretvā yena kenaci dhovanupagena udakena dhovanaṃ **udakasantoso** nāma. Tathā paṇḍumattikagerukapūtipaṇṇarasakiliṭṭhāni pana udakāni vajjetuṃ vaṭṭati. Dhovantassa pana muggarādīhi apaharivā hatthehi madditvā dhovanaṃ **dhovanasantoso** nāma. Tathā asujjhantaṃ paṇṇāni pakkhipitvā tāpita-udakenāpi dhovituṃ vaṭṭati. Evaṃ dhovitvā karontassa “idaṃ thūlaṃ, idaṃ sukhuman”ti akopetvā pahonakanihārenea karaṇaṃ **karaṇasantoso** nāma. Timaṇḍalapaṭicchādanamattasseva karaṇaṃ **parimāṇasantoso** (..0112) nāma. Cīvarakaraṇatthāya pana “manāpaṃ suttaṃ pariyesissāmi”ti avicāretvā rathikādīsu vā devaṭṭhāne vā āharitvā pādamūle vā ṭhapitaṃ yaṃ kiñcīdeva suttaṃ gahetvā karaṇaṃ **suttasantoso** nāma.

Kusibandhanakāle pana aṅgulimatte sattavāre na vijjhitabbaṃ. Evaṃ karontassa hi yo bhikkhu sahāyo na hoti, tassa vattabhedopi natthi. Tivaṅgulamatte pana sattavāre vijjhitabbaṃ. Evaṃ karontassa maggapaṭipannaṃ sahāyena bhavitabbaṃ. Yo na hoti, tassa vattabhedo. Ayaṃ **sibbanasantoso** nāma. Rajantena pana kālakacchakādīni pariyesantena na rajitabbaṃ, somavakkalādīsu yaṃ labhati, tena rajitabbaṃ. Alabhantena pana manussehi araṇṇe vākaṃ gahetvā chaḍḍitarajanaṃ vā bhikkhūhi pacitvā chaḍḍitakasaṭaṃ vā gahetvā rajitabbaṃ. Ayaṃ **rajanasantoso** nāma. Nīlakaddamakālasāmesu yaṃ kiñci gahetvā hatthipiṭṭhe nisinnassa paññāyamānakappakaraṇaṃ **kappasantoso** nāma.

Hirikopinapaṭicchādanamattavasena paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma. Dussaṃ pana labhitvā suttaṃ vā sūciṃ vā kāraṃ vā alabhantena ṭhapetuṃ

vaṭṭati, labhantena na vaṭṭati. Katampi ce antevāsikādīnaṃ dātukāmo hoti, te ca asannihitā, yāva āgamanā ṭhapetuṃ vaṭṭati, āgatamattesu tesu dātabbaṃ. Dātuṃ asakkontena adhiṭṭhātabbaṃ. Aññasmiṃ cīvare sati paccattharaṇampi adhiṭṭhātuṃ vaṭṭati. Anadhiṭṭhitameva hi sannidhi hoti. Adhiṭṭhitaṃ na hoti mahāsīva-tthero āha. Ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma. Vissajjentena pana mukhaṃ oloketvā na dātabbaṃ, sāraṇiyadhamme ṭhatvāva vissajjetabbanti ayaṃ **vissajjanasantoso** nāma.

Cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni nāma paṃsukūlikaṅgañceva tecīvarikaṅgañca. Iti cīvarasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno paccekasambuddho imāni dve dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento cīvarasantosamahā-ariyavaṃsavasena santuṭṭho hoti.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ na katheti. Eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ katheti (..0113). Eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko santuṭṭho ca hoti, santosassa ca vaṇṇaṃ katheti. Tathārūpo so paccekasambuddho taṃ dassetuṃ “**itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī**” ti vuttaṃ.

Anesananti dūteyyapahiṇagamanānuyogappabhedam nānappakāraṃ anesanaṃ. **Appatirūpanti** ayuttaṃ. **Aladdhā cāti** alabhivā. Yathā ekacco “kathaṃ nu kho cīvaraṃ labhissāmi” ti puññavantehi bhikkhūhi saddhiṃ ekato hutvā kohaññaṃ karonto uttasati paritassati, paccekasambuddho evaṃ aladdhā ca cīvaraṃ na paritassati. **Laddhā cāti** dhammena samena labhitvā. **Adhigatoti** vigatalobhagiddho. **Amucchitoti** adhimattataṅhāya mucchanaṃ anāpanno. **Anajjhāpannoti** taṅhāya anotthaṇo apariyonaddho. **Ādīnavadassāvīti** anesanāpattiyañca gadhita-paribhoge ca ādīnavaṃ passamāno. **Nissaraṇapaññoti** “yāvadeva sītassa paṭighātāyā” ti (ma. ni. 1.23; a. ni. 6.58) vuttaṃ nissaraṇameva pajānanto.

tīti yathā panidhekacco “aham paṃsukūliko, mayā upasampadamāḷeyeva paṃsu-
Itarītaracīvarasantuṭṭhiyāti yena kenaci cīvarena santuṭṭhiyā. **Nevattānukkamse-**
tīti yathā panidhekacco “aham paṃsukūliko, mayā upasampadamāḷeyeva paṃsu-
kūlikaṅgaṃ gahitaṃ, ko mayā sadiso atthī”ti attukkamaṃsaṃ karoti. Evaṃ so attu-
kkamaṃsaṃ na karoti. **Na paraṃ vambhetī**ti “ime panaññe bhikkhū na paṃsukūli-
kāti vā paṃsukūlikamattampi etesaṃ natthī”ti vā evaṃ paraṃ na vambheti. **Yo hi**
tattha dakkhoti yo tasmim cīvarasantose vaṇṇavādī. Tāsu vā dakkho cheko byatto.
Analasoti sātaccakiriyāya ālasiyavirahito. **Sampajāno patissatoti** sampajānapa-
ññāya ceva satiyā ca yutto. **Ariyavaṃse ṭhitoti** ariyavaṃse patiṭṭhito.

Itarītarena piṇḍapātenāti yena kenaci piṇḍapātena. Etthapi piṇḍapāto jānitabbo,
piṇḍapātakhettam jānitabbaṃ, piṇḍapātasantoso jānitabbo, piṇḍapātapaṭisaṃ-
yuttaṃ dhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha **piṇḍapātoti** odano kummāso sattu maccho
maṃsaṃ khīraṃ dadhi sappi navanītaṃ telaṃ madhu phāṇitaṃ yāgu khādanīyaṃ
sāyanīyaṃ lehanīyanti soḷasa piṇḍapātā.

Piṇḍapātakhettanti (..0114) saṅghabhattam uddesabhattam nimantanaṃ salāka-
bhattam pakkhikaṃ uposathikaṃ pāṭipadikaṃ āgantukabhattam gamikabhattam
gilānabhattam gilānupaṭṭhākabhattam dhurabhattam kuṭibhattam vārabhattam
vihārabhattanti pannarasa piṇḍapātakhettāni.

Piṇḍapātasantosoti piṇḍapāte vitakkasantoso gamanasantoso pariyesanasa-
ntoso paṭilābhasantoso paṭiggahaṇasantoso mattapaṭiggahaṇasantoso loluppavi-
vajjanasantoso yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantoso upa-
kārasantoso parimāṇasantoso paribhogasantoso sannidhiparivajjanasantoso
vissajjanasantosoti pannarasa santosā. Tattha sādako bhikkhu mukhaṃ dhovivā
vitakketi. Piṇḍapātikena pana gaṇena saddhim caratā sāyaṃ therupaṭṭhānakāle
“sve kattha piṇḍāya carissāmā”ti “asukagāme, bhante”ti ettakaṃ cintetvā tato
paṭṭhāya na vitakketabbaṃ. Ekacārikena vitakkamāḷake ṭhatvā vitakketabbaṃ.
Tato paṭṭhāya vitakkento pana ariyavaṃsā cuto hoti paribāhiro. Ayaṃ **vitakkasa-**
ntoso nāma. Piṇḍāya pavisantena pana “kuhiṃ labhissāmi”ti acintetvā kammaṭṭhā-
nasīsenā gantabbaṃ. Ayaṃ **gamanasantoso** nāma. Pariyesantena yaṃ vā taṃ vā
aggahetvā lajjim pesalameva gahetvā pariyesitabbaṃ. Ayaṃ **pariyesanasantoso**
nāma. Dūratova āhariyamānaṃ disvā “etaṃ manāpaṃ, etaṃ amanāpan”ti cittaṃ
na uppādetabbaṃ. Ayaṃ **paṭilābhasantoso** nāma. “Idaṃ manāpaṃ gaṇhissāmi,
idaṃ amanāpaṃ na gaṇhissāmi”ti acintetvā yaṃ kiñci yāpanamattaṃ gahetabba-
meva. Ayaṃ **paṭiggahaṇasantoso** nāma.

Ettha pana deyyadhammo bahu, dāyako appaṃ dātukāmo, appaṃ gahetabbaṃ.
Deyyadhammo bahu, dāyakopi bahudātukāmo, pamāṇeneva gahetabbaṃ. Deyya-
dhammopi na bahu, dāyakopi appaṃ dātukāmo, appaṃ gahetabbaṃ. Deyya-
dhammo na bahu, dāyako pana bahudātukāmo, pamāṇena gahetabbaṃ. Paṭigga-
haṇasmiñhi mattaṃ ajānanto manussānaṃ pasādaṃ makkheti, saddhādeyyaṃ
vinipātetī, sāsanaṃ na karoti. Vijātamātuyāpissa cittaṃ gahetuṃ na sakkoti. Iti
mattaṃ jānitvāva paṭiggahetabbanti ayaṃ **mattapaṭiggahaṇasantoso** nāma.

Aḍḍhakulāniyeva agantvā dvārapaṭipāṭiyā (..0115) gantabbaṃ. Ayaṃ **loluppaviva-jjanasantoso** nāma. **Yathālābhasantosā**dayo cīvare vuttanayā eva.

Piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā “samaṇadhammaṃ anupālessāmī”ti evaṃ upakāraṃ ṇatvā paribhuñjanaṃ **upakārasantoso** nāma. Pattaṃ pūretvā ānitaṃ na paṭiggaha-ttabbaṃ. Anupasampanne sati tena gāhāpetabbaṃ, asati āharāpetvā paṭiggahaṇa-parimāṇamattaṃ gahetabbaṃ. Ayaṃ **parimāṇasantoso** nāma. Jighacchāya paṭivino-danaṃ “na idamettha nissaraṇaṃ”ti evaṃ paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma. Nidahitvā na paribhuñjitabbaṃ. Ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma. Mukhaṃ anoloketvā sāraṇiyadhamme ṭhitena vissajjetabbaṃ. Ayaṃ **vissajjanasa-ntoso** nāma.

Piṇḍapātaṭisaṃyuttāni pana **pañca dhutaṅgāni** piṇḍapātikaṅgaṃ sapaḍāna-cārikaṅgaṃ ekāsanikaṅgaṃ pattapiṇḍikaṅgaṃ khalupacchābhattikaṅganti. Iti piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno paccekasambuddho imāni pañca dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsava-sena santuṭṭho hoti. **Vaṇṇavādīti**-ādīni vuttanayeneva veditabbāni.

Senāsanānīti idha senāsaṇaṃ jānitabbaṃ, senāsanakhettaṃ jānitabbaṃ, senā-sanasantoso jānitabbo, senāsanapaṭisaṃyuttadhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha **senā-sananti** mañco pīṭhaṃ bhisi bimbohanaṃ vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā leṇaṃ aṭṭo māḷo veḷugumbo rukkhamūlaṃ yattha vā pana bhikkhū paṭikka-mantīti imāni pannarasa senāsanāni.

Senāsanakhattanti saṅghato vā gaṇato vā ṇātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vāti cha khattāni.

Senāsanasantosoti senāsane vitakkasantosādayo pannarasa santosā. Te piṇḍapāte vuttanayeneva veditabbā. **Senāsanapaṭisaṃyuttāni** pana **pañca dhuta-ṅgāni** āraññikaṅgaṃ rukkhamūlikaṅgaṃ abbhokāsikaṅgaṃ sosānikaṅgaṃ yathā-santhatikaṅganti. Iti senāsanasantosaṃ mahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno pacce-kasambuddho imāni pañca dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento senāsanasantosa-mahā-ariyavaṃsavasena santuṭṭho hoti.

Iti (..0116) āyasmā dhammasenāpati sārīputtatthero pathaviṃ patharamāno viya sāgarakucchiṃ pūrayamāno viya ākāsaṃ vitthārayamāno viya ca paṭhamaṃ cīvarasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā candaṃ uṭṭhāpento viya sūriyaṃ ulla-ṅghento viya ca dutiyapiṇḍapātasantosaṃ kathetvā sineruṃ ukkhipento viya tatiyaṃ senāsanasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā idāni gilānapaccayasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetuṃ “**santuṭṭho hoti itarītarena gilānapaccayabhesajjaparikkhā-renā**”ti-ādīmāha. Taṃ piṇḍapātagatikameva. Tattha yathālābhayathābalayathāsā-ruppasantoseneva santussitabbaṃ. Bhāvanārāma-ariyavaṃso pana idha anā-gato, nesajjikaṅgaṃ bhāvanārāma-ariyavaṃsaṃ bhajati (dī. ni. aṭṭha. 3.309; a. ni. aṭṭha. 2.4.28). Vuttampi cetāṃ-

“Pañca senāsane vuttā, pañca āhāranissitā;

eko vīriyaṃyutto, dve ca cīvaranissitā”ti. (dī. ni. aṭṭha. 3.309; a. ni. aṭṭha. 2.4.28);

Porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhitoti ettha **porāṇeti** na adhunuppattike. **Agga-**

ññeti aggehi jānitabbe. **Ariyavaṃseti** ariyānaṃ vaṃse. Yathā hi khattiyavaṃso brāhmaṇavaṃso vessavaṃso suddavaṃso samaṇavaṃso kulavaṃso rājavaṃso, evamayampi aṭṭhamo ariyavaṃso, ariyatanti ariyapaveṇi nāma hoti. So kho panāyaṃ vaṃso imesaṃ vaṃsānaṃ mūlagandhādīnaṃ kālānusārigandhādayo viya aggamakkhāyati. Ke pana te ariyā, yesaṃ eso vaṃsoti? Ariyā vuccanti buddhā ca paccekabuddhā ca tathāgatasāvaka ca, etesaṃ ariyānaṃ vaṃsoti ariyavaṃso. Ito pubbe hi satasahassakappādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake taṇhaṅkaro medhaṅkaro saraṇaṅkaro dīpaṅkaroti cattāro buddhā uppannā, te ariyā, tesāṃ ariyānaṃ vaṃsoti ariyavaṃso. Tesāṃ buddhānaṃ pari-nibbānato aparabhāge asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā koṇḍañño nāma buddho uppanno ...pe... imasmiṃ kappe kakusandho koṇāgamano kassapo amhākaṃ bhagavā gotamoti cattāro buddhā uppannā, tesāṃ ariyānaṃ vaṃsoti ariyavaṃso. Api ca atītānāgatapaccuppannānaṃ sabbabuddhapaccekabuddhabuddhasāva-kānaṃ ariyānaṃ vaṃsoti ariyavaṃso, tasmīṃ ariyavaṃse (a. ni. aṭṭha. 2.4.28). **Ṭhitoti** patiṭṭhito. Sesāṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Aṭṭhamagāthāniddesavaṇṇanā.

129. Navame (..0117) ayaṃ yojanā- **dussaṅgahā pabbajitāpi eke**, ye asantosā-bhibhūtā, tathāvidhā eva ca **atho gahaṭṭhā gharamāvasantā**. Etamahaṃ dussaṅga-habhāvaṃ jigucchanto vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti. Sesāṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

Niddese **anassavāti** vacanaṃ assavanakā. **Avacanakarāti** dubbacā. **Paṭilomavu-ttinoti** paccanīkaṃ kathanasīlā, paṭimallā hutvā pavattantīti attho. **Aññeneva mukhaṃ karontīti** ovādadāyake disvā mukhaṃ parivattetvā aññaṃ disābhāgaṃ oloketi. **Abyāvaṭo hutvāti** avāvaṭo hutvā. **Anapekkho hutvāti** anallīno hutvā.

Navamagāthāniddesavaṇṇanā.

130. Dasame **oropayitvāti** apanetvā. **Gihibyañjanānīti** kesamassu-odātavattāla-ṅkāramālāgandhavilepana-itthiputtadāsīdāsādīni. Etāni gihibhāvaṃ byañjayanti, tasmā “gihibyañjanānī”ti vuccanti. **Sañchinnapattoti** patitapatto. **Chetvānāti** maggañāṇena chinditvā. **Vīroti** maggavīriyasamannāgato. **Ghibandhanānīti** kāma-bandhanāni. Kāmā hi gihīnaṃ bandhanāni. Ayaṃ tāva padattho.

Ayaṃ pana adhippāyo- “aho vatāhampi oropayitvā gihibyañjanāni sañchinnapatto yathā koviḷāro bhavēyyan”ti evañhi cintayamāno vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti (su. ni. aṭṭha. 1.44). Sesāṃ purimanayeneva jāni-tabbaṃ.

Niddese **sārāsanañcāti** sāraṃ āsanaṃ. **Chinnānīti** gaḷitāni. **Sañchinnānīti** nipa-ṇṇāni. **Patitānīti** vaṇṭato muttāni. **Paripatitānīti** bhūmiyaṃ patitāni.

Dasamagāthāniddesavaṇṇanā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggavaṇṇanā

131-2. Dutiyavaggassa (..0118) paṭhamadvaye **nipakanti** pakatinipuṇaṃ paṇḍitaṃ kasiṇaparikkammādīsu kusalaṃ. **Sādhuvihārinti** appanāvihārena vā upacārena vā samannāgataṃ. **Dhīranti** dhisampannaṃ. Tattha nipakattena dhisampadā vuttā. Idha pana dhisampannamevāti attho. Dhiti nāma asithilaparakkamatā, “kāmaṃ taco ca nhāru cā”ti (ma. ni. 2.184; a. ni. 2.5; mahāni. 196) evaṃ pavattavīriyassettaṃ adhivacanaṃ. Api ca dhikkatapāpotipi dhīro. **Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāyāti** yathā paṭirājā “vijitaṃ raṭṭhaṃ anattāhāvan”ti ñatvā rajjaṃ pahāya eko carati evaṃ bālasahāyaṃ pahāya eko care. Atha vā **rājāva raṭṭhanti** yathā sutasoma rājā vijitaṃ raṭṭhaṃ pahāya eko cari, yathā ca mahājanako evaṃ ekova careti ayampi etassattho. Sesama vuttānusārena sakkā jānitunti na vitthāritaṃ (su. ni. aṭṭha. 1.45-46). Niddese vattabbaṃ natthi.

Paṭhamadvayaṃ.

133. Tatiyagāthā padatthato uttānā eva. Kevalaṅca pana **sahāyasampadanti** ettha asekkhehi sīlādikkhandhehi sampannā sahāyā eva “sahāyasampadā”ti veditabbā. Ayaṃ panettha yojanā- yā ayaṃ vuttā sahāyasampadā, taṃ sahāyasampadaṃ **addhā pasamsāma**, ekaṃseneva thomemāti vuttaṃ hoti. Kathamaṃ? **Setṭhā samāsevitabbā sahāyāti**. Kasmā? Attano sīlādīhi seṭṭhe sevamānassa sīlādayo dhammā anuppannā uppajjanti, uppannā vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇanti. Same sevamānassa aññamaññasamadhāraṇena kukkuccavinodanena ca laddhā na parihāyanti. Ete pana sahāyake seṭṭhe ca same ca aladdhā kuhanādīmicchā-jīvaṃ vajjetvā dhammena samena uppannaṃ bhojanaṃ bhuñjanto tattha ca paṭighānunaṃ anuppādentō

anavajjabhojī hutvā atthakāmo kulaputto eko care khaggavisāṇakappo. Ahampi hi evaṃ caranto imaṃ sampattiṃ adhigatomhīti (su. ni. aṭṭha. 1.47). Niddeso vuttanayo eva.

Tatiyaṃ.

134. Catutthe (..0119) **disvāti** oloketvā. **Suvaṇṇassāti** kañcanassa. “Valayāni” ti pāṭhaseso. Sāvasesapāṭho hi ayaṃ attho. **Pabhassarānīti** pabhāsanasilāni, jutimantānīti vuttaṃ hoti. Sesam uttānapadatthameva. Ayaṃ pana yojanā- disvā bhujasmim suvaṇṇassa valayāni “gaṇavāse sati saṅghaṭṭanā, ekavāse sati aghaṭṭanā” ti evaṃ cinto vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhim adhigatomhīti. Sesam vuttanayamevāti (su. ni. aṭṭha. 1.48). **Nūpurānīti** valayāni. “Niyurā” ti keci vadanti. **Ghaṭṭentīti** aññamaññaṃ hananti.

Catutthaṃ.

135. Pañcamagāthā padatthato uttānā eva. Ayaṃ pana ettha adhippāyovvāyaṃ etena **dutiyena** kumārena sītuṇhādīni nivedentena saḥavāsena taṃ saññāpentassa mama vācābhilāpo, tasmim sinehavasena **abhisajjanā vā** jātā. Sace ahaṃ imaṃ na pariccajāmi, tato **āyatimpi** tatheva hessati. Yathā idāni, **evaṃ dutiyena saha mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā**. Ubhayampi cetam antarāyakaṃ viśesādhigamassāti **etaṃ bhayaṃ āyatim pekkhamāno** taṃ chaḍḍetvā yoniso paṭipajjitvā paccekabodhim adhigatomhīti (su. ni. aṭṭha. 1.49). Sesam vuttanayameva.

Pañcamaṃ.

136. Chaṭṭhe **kāmāti** dve kāmā vatthukāmā ca kilesakāmā ca. Tattha vatthukāmā manāpiyā rūpādayo dhammā, kilesakāmā chandādayo sabbepi rāgabbhedā. Idha pana vatthukāmā adhippetā. Rūpādi-anekappakārena **citrā**. Lokassā-davasena **madhurā**. Bālaputhujanānaṃ manaṃ ramentīti **manoramā**. **Virūparūpenāti** virūpena rūpena, anekavidhena sabhāvenāti vuttaṃ hoti. Te hi rūpādivasena citrā, rūpādīsupi nīlādivasena vividharūpā. Evaṃ tena virūparūpena tathā tathā assādaṃ dassetvā **mathenti cittaṃ**, pabbajjāya abhiraṃmituṃ na dentīti. Sesa-mettha pākaṭameva. Nigamanampi dvīhi tīhi vā padehi yojetvā purimagāthāsu vuttanayena veditabbaṃ (su. ni. aṭṭha. 1.50).

Kāmaguṇāti (..0120) kāmayitabbaṭṭhena kāmā. Bandhanaṭṭhena guṇā. “Anujānāmi, bhikkhave, ahatānaṃ vatthānaṃ diguṇaṃ saṅghāṭin” ti (mahāva. 348) ettha paṭalaṭṭho guṇaṭṭho. “Accentī kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbaṃ jahantī” ti (saṃ. ni. 1.4) ettha rāsaṭṭho guṇaṭṭho. “Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā” ti (ma. ni. 3.379) ettha ānisaṃsaṭṭho guṇaṭṭho. “Antaṃ antaguṇaṃ (dī. ni. 2.377; ma. ni. 1.110; khu. pā. 3.dvattiṃsākāra), kayirā mālāguṇe bahū” ti ettha bandhanaṭṭho

guṇaṭṭho. Idhāpi eseva adhippeto, tena vuttaṃ- “bandhanaṭṭhena guṇā”ti. **Cakkhu-
viññeyyā**ti cakkhuviññāṇena passitabbā. Etenupāyena **sotaviññeyyā**disupi attho
veditabbo. **Iṭṭhā**ti pariyiṭṭhā vā hontu, mā vā, iṭṭhārammaṇabhūtāti attho. **Kantā**ti
kāmaniyā. **Manāpā**ti manavaḍḍhanakā. **Piyarūpā**ti piyajātikā. **Kāmūpasamhitā**ti
ārammaṇaṃ katvā uppajjamānena kāmena upasamhitā. **Rajaniyā**ti rajjanīyā, rāgu-
ppattikāraṇabhūtāti attho.

Yadi muddāyāti-ādīsu **muddā**ti aṅgulipabbesu saññaṃ ṭhapetvā hatthamuddā.
Gaṇanāti acchiddagaṇanā. **Saṅkhānanti** piṇḍagaṇanā. Yāya khettaṃ oloketvā
“idha ettakā vīhī bhavissanti”, rukkhaṃ oloketvā “idha ettakāni phalāni bhavi-
ssanti”, ākāsaṃ oloketvā “ime ākāse sakuṇā ettakā nāma bhavissanti”ti jānanti.
Kasīti kasikammaṃ. **Vañijjā**ti jaṅghavañijjathalavañijjādivañippatho. **Gorakkhanti**
attano vā paresaṃ vā gāvo rakkhitvā pañcagorasavikkayena jīvanakammaṃ.
Issattho vuccati āvudhaṃ gahetvā upaṭṭhānakammaṃ. **Rājaporisanti** vinā āvu-
dhena rājakammaṃ katvā rājupaṭṭhānaṃ. **Sippaññataranti** gahitāvasesahatthi-a-
ssasippādi.

Sītassa purakkhatoti lakkhaṃ viya sarassa sītassa purato ṭhito, sītena bādhiya-
mānoti attho. Uṇhepi eseva nayo. **Ḍaṃsā**disu **ḍaṃsā**ti piṅgalamakkhikā. **Maka-
sā**ti sabbamakkhikā. **Sarīsapā**ti ye keci saritvā gacchanti. **Rissamānoti** piḷiyamāno
ruppamāno ghaṭṭiyamāno. **Mīyamānoti** maramāno. **Ayaṃ, bhikkhave**ti bhikkhave,
ayaṃ muddādīhi jīvikakappaṇaṃ āgamma sītādipaccayo ābādho. **Kāmānaṃ ādīna-
voti** kāmesu (..0121) upaddavo, upasaggoti attho. **Sandiṭṭhikoti** paccakkho sāmaṃ
passitabbo. **Dukkhakkhandhoti** dukkharāsi. **Kāmahetū**ti-ādīsu paccayaṭṭhena
kāmaṃ assa hetūti **kāmahetu**. Mūlaṭṭhena kāmaṃ nidānamassāti **kāmanidāno**. Liṅga-
vipallāsenā pana “kāmanidānaṃ”ti vutto. Kāraṇaṭṭhena kāmaṃ adhikaraṇaṃ assāti
kāmādhikaraṇo. Liṅgavipallāsenēva pana “kāmaṃ adhikaraṇaṃ”ti vutto. **Kāmānameva
hetū**ti idaṃ niyamavacanaṃ kāmapaccayā uppajjatiyevāti attho.

Uṭṭhahatoti ājīvasamuṭṭhāpakavīriyena uṭṭhahantassa. **Ghaṭatoti** taṃ vīriyaṃ
pubbenāparaṃ ghaṭentassa. **Vāyamatotī** vāyāmaṃ parakkamaṃ payogaṃ karo-
ntassa. **Nābhiniṭṭhantī**ti na niṭṭhantī, hatthaṃ nābhiruhanti. **Socati**ti citte
uppannabalavasokena socati. **Kilamatī**ti kāye uppannadukkhena kilamati. **Parideva-
tī**ti vācāya paridevati. **Urattā**ḷinti uraṃ tāḷetvā. **Kandatī**ti rodati. **Sammohaṃ āpajja-
tī**ti visaññī viya sammūḷho hoti. **Moghanti** tucchamaṃ. **Aphaloti** nipphalo.

Ārakkhādhikaraṇanti ārakkhakāraṇā. **Kinti meti** kena nu kho me upāyena.
Yampi meti yampi mayhaṃ kasikammādīni katvā uppāditaṃ dhaṇaṃ ahosi. **Tampi
no natthī**ti tampi amhākaṃ idāni natthi.

Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetūti-ādināpi kāraṇaṃ dassetvāva ādīnaṃ
dīpeti. Tattha **kāmahetū**ti kāmapaccayā **rājānopi rājūhi vivadantī**ti attho. **Kāmanidā-
nanti** bhāvanapuṃsakaṃ, kāme nidānaṃ katvā vivadantīti attho. **Kāmādhikaraṇa-
ntipi** bhāvanapuṃsakameva, kāme adhikaraṇaṃ katvā vivadantīti attho. **Kāmāna-
meva hetū**ti gāmanigamasenāpatipurohitaṭṭhānantarādīnaṃ kāmānaṃyeva hetu
vivadantīti attho. **Upakkamantī**ti paharanti.

Asicammanti asiñceva kheṭakaphalakādīni ca.

Dhanukalāpaṃ sannayhitvāti dhanuṃ gahetvā sarakalāpaṃ sannayhitvā. **Ubhatobyūlhanti** ubhatorāsibhūtaṃ. **Pakkhandantīti** pavisanti. **Usūsūti** kaṇḍesu. **Vijjotalantesūti** parivattamānesu. **Te tatthāti** te tasmim̐ saṅgāme.

Addāvalepanā (..0122) **upakāriyoti** cettha manussā pākārapādaṃ assakhurasaṅṭhānena iṭṭhakāhi cinitvā upari sudhāya limpanti. Evaṃ katapākārapādā “upakāriyo”ti vuccanti. Tā tintena kalalena sittā addāvalepanā nāma honti. **Pakkhandantīti** tāsam̐ heṭṭhā tikhiṇa-ayasūlarukkhasulādīhi vijjhiyamānā pākārassa picchillabhāvena ārohituṃ asakkontāpi upadhāvantiyeva. **Chakaṇakāyāti** kuthitagomayena. **Abhivaggenāti** satadantena. Taṃ aṭṭhadantākārena katvā “nagaradvāraṃ bhinditvā pavisissāmā”ti āgate uparidvāre ṭhitā tassa bandhanayottāni chinditvā tena abhivaggena omaddanti.

Sandhimpī chindantīti gharasandhimpī. **Nillopanti** gāme paharivā mahāvilopaṃ karonti. **Ekāgārikanti** paṇṇāsamattāpi saṭṭhimattāpi parivāretvā jīvaggāhaṃ gahetvā dhanaṃ āharāpentī. **Paripanthepi tiṭṭhantīti** panthadūhanakammaṃ karonti. **Aḍḍhadanḍakehīti** muggarehi (ma. ni. aṭṭha. 1.169). Sesam̐ vuttatthameva.

Chaṭṭhaṃ.

137. Sattame etīti **īti**, āgantukānaṃ akusalabhāgiyānaṃ byasanahetūnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Tasmā kāmaguṇāpi ete anekabyasanāvahaṭṭhena daḷhasannipātaṭṭhena ca īti. Gaṇḍopi asuciṃ paggharati, uddhumātaparipakkaparibhinno hoti. Tasmā ete kilesā asucipaggharaṇato uppādajarābhaṅgehi uddhumātaparipakkaribhinnabhāvato ca **gaṇḍo**. Upaddavatīti **upaddavo**, anattaṃ janento abhibhavati ajjhottharatīti attho, rāgagaṇḍādīnametaṃ adhivacanaṃ. Tasmā kāmaguṇāpete aviditanibbānatthāvahahetutāya sabbupaddavavattutāya ca upaddavo. Yasmā panete kilesāturabhāvaṃ janentā sīlasaṅkhātamārogyaṃ loluppaṃ vā uppādentā pākatikameva ārogyaṃ vilumpanti, tasmā iminā ārogyavilumpanaṭṭhena **rogo**. Abbhantaramanupaviṭṭhaṭṭhena pana antotudanaṭṭhena dunniharaṇīyaṭṭhena ca **sallaṃ**. Diṭṭhadhammikasamparāyikabhayāvahanato **bhayaṃ**. **Metanti** etaṃ sesamettha pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbaṃ (su. ni. aṭṭha. 1.51).

Kāmarāgarattāyanti (..0123) kāmarāgena ratto ayaṃ. **Chandarāgavinibaddhoti** chandarāgena snehena baddho. **Diṭṭhadhammikāpi gabbhāti** imasmim̐ attabhāve vattamānasaḷāyatana-gabbhā. **Samparāyikāpi gabbhāti** paralokepi saḷāyatana-gabbhā. **Na parimuccatīti** parimuccituṃ na sakkoti. **Otiṇṇo sātārūpenāti** madhurasabhāvena rāgena otiṇṇo ogāhito. **Palipathanti** kāmakalalamaggaṃ. **Dugganti** duggamaṃ.

Sattamaṃ.

138. Aṭṭhame **sītaṃ** dubbidhaṃ abbhantaradhātukkhobhapaccayañca bāhira-dhātukkhobhapaccayañca. Tathā **uṇhaṃ**. Tattha **ḍaṃsāti** piṅgalamakkhikā. **Sarīsa-**

peti ye keci dīghajātikā saritvā gacchanti. Sesam pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbaṃ.

Atṭhamaṃ.

139. Navamagāthā padatthato pākaṭā eva. Ayaṃ panettha adhippāyayojanā-sā ca kho yuttivasena, na anussavavasena. Yathā ayaṃ hatthī manussakantesu sīlesu dantattā adantabhūmiṃ nāgacchatīti vā, sarīramahantatāya vā **nāgo**. Evaṃ kudāssu nāmāhampi ariyakantesu sīlesu dantattā adantabhūmiṃ nāgamanena, āguṃ akaraṇena, puna itthattaṃ anāgamanena ca guṇasarīramahantatāya vā nāgo bhaveyyaṃ. Yathā cesa **yūthāni vivajjayitvā** ekacariyasukhena **yathābhirantaṃ vihare araṅṅe, eko care khaggavisāṇakappo**, kudāssu nāmāhampi evaṃ gaṇaṃ vivajjayitvā ekattābhiratisukhena jhānasukhena yathābhirantaṃ araṅṅe attano yathā yathā sukhaṃ, tathā tathā yattakaṃ vā icchāmi, tattakaṃ araṅṅe nivāsaṃ eko care khaggavisāṇakappo eko careyyanti attho. Yathā cesa susaṅṅhi-takkhandhamahantatāya **saṅṅātakkhandho**, kudāssu nāmāhampi evaṃ asekkha-sīlakkhandhamahantatāya saṅṅātakkhandho bhaveyyaṃ. Yathā cesa padumasa-disagattatāya vā, padumakule uppannatāya vā **padumī**, kudāssu nāmāhampi evaṃ padumasadisabojjhaṅgamahantatāya vā, ariyajātipadume uppannatāya vā padumī bhaveyyaṃ. Yathā cesa thāmabalajavādīhi **uḷāro**, kudāssu nāmāhampi evaṃ parisuddhakāyasamācāratādīhi sīlasamādhinibbedhikapaṅṅādīhi (..0124) vā uḷāro bhaveyyanti evaṃ cintento vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomaṃhīti.

Navamaṃ.

140. Dasame **aṭṭhānatanti** aṭṭhānaṃ taṃ, akāraṇaṃ tanti vuttaṃ hoti. Anunāsi-kassa lopo kato “ariyasaccāna dassanan”ti-ādīsu (khu. pā. 5.11; su. ni. 270) viya. **Saṅgaṇikāratassāti** gaṇābhīratassa. **Yanti** kāraṇavacanamaṃ “yaṃ hiriyati hiriyatā”ti-ādīsu (dha. sa. 30) viya. **Phassayeti** adhigacche. **Sāmayikaṃ vimuttinti** lokiyasamāpattiṃ. Sā hi appitappitasamaye eva paccanīkehi vimuccanato “sāmayikā vimutti”ti vuccati. Taṃ sāmayikaṃ vimuttiṃ. “Aṭṭhānaṃ taṃ, na taṃ kāraṇaṃ vijjati saṅgaṇikāratassa, yena kāraṇena phassaye iti etaṃ ādiccaba-ndhussa paccekabuddhassa vaco nisamma saṅgaṇikāratīṃ pahāya yoniso paṭipajjanto adhigatomhī”ti āha. Sesamaṃ vuttanayameva (su. ni. aṭṭha. 1.54; apa. aṭṭha. 1.110).

Niddese **nekkhammasukhanti** pabbajjāsukhaṃ. **Pavivekasukhanti** kāyacitta-upadhiviveke sukhaṃ. **Upasamasukhanti** kilesupasamaṃ phalasaṃpattisukhaṃ. **Sambodhisukhanti** maggasukhaṃ. **Nikāmalābhīti** attano rucivasena yathākāmalābhī. **Akicchalābhīti** adukkhalābhī. **Akasiralābhīti** vipulalābhī. **Asāmayikanti** lokuttaraṃ. **Akuppanti** kuppavirahitaṃ acalitaṃ lokuttaramaggaṃ.

Dasamaṃ.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavaggavaṇṇanā

141. Tatiyavaggassa paṭhame **diṭṭhivīsūkānīti** dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni. Tāni hi maggasammādiṭṭhiyā visūkaṭṭhena vijjhaṇaṭṭhena vilomaṭṭhena ca visūkāni. Evaṃ diṭṭhiyā visūkānīti diṭṭhivīsūkāni, diṭṭhiyo eva vā visūkāni diṭṭhivīsūkāni. **Upātivattoti** (..0125) dassanamaggena atikkanto. **Patto niyāmanti** avinipātadhammatāya sambodhiparāyanatāya ca niyatabhāvaṃ adhigato, sammattaniyāmasaṅkhātaṃ vā paṭhamamagganti. Ettāvatā paṭhamamaggakiccanipphatti ca tassa paṭilābho ca vutto. Idāni **paṭiladdhamaggoti** iminā sesamaggapaṭilābhaṃ dasseti. **Uppannañāṇomhīti** uppannapaccekabodhiñāṇo amhi. Etena phalaṃ dasseti. **Anaññaneyyoti** aññehi “idaṃ saccaṃ idaṃ saccaṃ”ti nanetabbo. Etena sayambhutaṃ dīpeti. Patte vā paccekabodhiñāṇe aññaneyyatāya abhāvā sayamaṃvasitaṃ. Samathavipassanāya vā diṭṭhivīsūkāni upātivatto, ādimaggena patto niyāmaṃ, sesehi paṭiladdhamaggo, phalañāṇena uppannañāṇo, taṃ sabbaṃ attanāva adhigatoti anaññaneyyo. Sesamaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ (su. ni. aṭṭha. 1.54; apa. aṭṭha. 1.111).

Na paraneyyoti na aññehi netabbo. **Na parappattiyoti** paccakkhadhammattā na

aññehi saddahāpetabbo. **Na parappaccayoti** na assa paro paccayo, na parassa saddhāya vattatīti na parappaccayo. **Na parapaṭibaddhagūti** na aññesaṃ paṭibaddhañāṅgamaṃ.

Paṭhamaṃ.

142. Dutiye **nillolupoti** alolupo. Yo hi rasataṅhābhibhūto hoti, so bhusaṃ luppati punappunañca luppati, tena “lolupo”ti vuccati. Tasmā esa taṃ paṭikkhipanto āha “nillolupo”ti. **Nikkuhoti** ettha kiñcāpi yassa tividhakuhanavatthu natthi, so “nikkuho”ti vuccati, imissā pana gāthāya manuññabhojanādīsu vimhayamanāpajjanato nikkuhoti ayamadhippāyo. **Nippipāsoti** ettha pātumicchā pipāsā, tassā abhāvena nippipāso, sādurasalobhena bhottukamyatāviraḥitoti attho. **Nimmakkhoti** ettha paraguṇavināsanalakkhaṇo makkho, tassa abhāvena nimmakkho. Attano gahaṭṭhakāle sūdassa guṇamakkhanābhāvaṃ sandhāya āha. **Niddhantakasāvamohoti** ettha rāgādayo tayo kāyaduccaritādīni ca tīṇīti cha dhammā yathāsambhavaṃ (..0126) appasannaṭṭhena sakabhāvaṃ vijahāpetvā parabhāvaṃ gaṇhāpanaṭṭhena kasaṭṭhena ca “kasāvā”ti veditabbā. Yathāha-

“Tattha katame tayo kasāvā? Rāgakasāvo dosakasāvo mohakasāvo, ime tayo kasāvā. Tattha katame aparepi tayo kasāvā? Kāyakasāvo vacīkasāvo manokasāvo”ti (vibha. 924).

Tesu mohamaṃ ṭhapetvā pañcannaṃ kasāvānaṃ tesañca sabbesaṃ mūlabhūtaṃ mohassa niddhantattā niddhantakasāvamoho, tiṇṇaṃ eva vā kāyavacīmanokasāvānaṃ mohassa ca niddhantattā niddhantakasāvamoho. Itaresu nillolupatādīhi rāgakasāvassa, nimmakkhatāya dosakasāvassa niddhantabhāvo siddho eva. **Nirāsasoti** nittaṇho. **Sabbaloketi** sakalaloke, tīsu bhavesu dvādasasu vā āyatanesu bhavavibhavataṅhāviraḥito hutvāti attho. Sesamaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Atha vā tayopi pāde vatvā **eko careti** eko caritumaṃ sakuṇeyyāti evampi ettha sambandho kātabbo (su. ni. aṭṭha. 1.96).

Dutiyaṃ.

143. Tatiye ayaṃ saṅkhepattho- yvāyaṃ dasavatthukāya pāpadiṭṭhiyā samannāgatattā **pāpo**. Paresampi anattaṃ dassetīti **anattadassī**. Kāyaduccaritādimhi ca **visame nivīṭṭho**. Taṃ atthakāmo kulaputto **pāpaṃ sahāyaṃ parivajjayetha, anattadassimaṃ visame nivīṭṭhaṃ. Sayamaṃ na seveti** attano vasena taṃ na seveyya. Yadi pana paravaso hoti, kiṃ sakkā kātunti vuttaṃ hoti. **Pasutanti** pasaṭṭamaṃ, diṭṭhivasena tattha tattha lagganti attho. **Pamattanti** kāmaguṇesu vossatṭhacittaṃ, kusallabhāvanārahitaṃ vā. Taṃ evarūpaṃ na seve na bhaje na payirupāse, añña-datthu eko care khaggavisāṅakappoti.

Niddese **sayamaṃ na seveyyāti** sāmamaṃ na upasaṅkameyya. **Sāmaṃ na seveyyāti** cittenapi na upasaṅkameyya. **Na seveyyāti** na bhajeyya. **Na** (..0127) **niseveyyāti** samīpampi na gaccheyya. **Na samseveyyāti** dūre bhavēyya. **Na parisamseve-**

yyāti paṭikkameyya.

Tatiyaṃ.

144. Catutthe ayaṃ saṅkhepattho- **bahussutanti** duvidho bahussuto tīsu piṭa-kesu atthato nikhilo pariyattibahussuto ca maggaphalavijjābhiññānaṃ paṭividdhattā paṭivedhabahussuto ca. Āgatāgamo **dhammadharo**. Uḷārehi pana kāyavacīmanokammehi samannāgato **uḷāro**. Yuttapaṭibhāno ca muttapaṭibhāno ca yuttamuttapaṭibhāno ca **paṭibhānavā**. Pariyattiparipucchādhighamavasena vā tidhā paṭibhānavā veditabbo. Yassa hi pariyatti paṭibhāti, so pariyattipaṭibhānavā. Yassa atthañca ñāyañca lakkhaṇañca ṭhānāṭṭhānañca paripucchantassa paripucchā paṭibhāti, so paripucchāpaṭibhānavā. Yena maggādayo paṭividdhā honti, so adhighamaṃpaṭibhānavā. Taṃ evarūpaṃ **bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha, mittaṃ uḷāraṃ paṭibhānavantaṃ**. Tato tassānubhāvena attatthaparatta-ubhayatthabhedato vā diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthabhedato vā anekappakārāni **aññāya atthāni**, tato “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ”ti-ādīsu (ma. ni. 1.18; saṃ. ni. 2.20; mahāni. 174) kaṅkhāṭṭhānesu **vineyya kaṅkhaṃ** vicikicchaṃ vinetvā vināsetvā evaṃ katasabbakicco eko care khaggavisāṇakappoti (su. ni. aṭṭha. 1.58).

Catutthaṃ.

145. Pañcame **khiḍḍā** ca **rati** ca pubbe vuttāva. **Kāmasukhanti** vatthukāmasukhaṃ. Vatthukāmāpi hi sukhasa visayādibhāvena sukhanti vuccanti. Yathāha-“atthi rūpaṃ sukhaṃ sukhānupatitan”ti (saṃ. ni. 3.60). Evametaṃ khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhañca imasmiṃ okāsaloke **analaṅkaritvā** alanti akatvā “etaṃ tappa-”ti vā “sārabhūtan”ti vā evaṃ aggahetvā. **Anapekkhamānoti** tena analaṅkaraṇena anapekkhanasīlo apihāluko nittaṇho. **Vibhūsaṭṭhānavirato saccavādī** eko careti. Tattha vibhūsā duvidhā agārikavibhūsā ca anagārikavibhūsā ca. Tattha agārikavibhūsā sākaṭaveṭhanamālāgandhādi, (..0128) anagārikavibhūsā ca patta- maṇḍanādi. Vibhūsā eva **vibhūsaṭṭhānaṃ**, tasmā vibhūsaṭṭhānā tividhāyapi vira- tiyā **virato**. Avitathavacanato **saccavādī**ti evamattho daṭṭhabbo (su. ni. aṭṭha. 1.59).

Pañcamaṃ.

146. Chaṭṭhe **dhanānī** muttāmaṇiveḷuriyasaṅkhasilāpavāḷarajatajātarūpādīni ratanāni. **Dhaññānī** sālivihiyavagodhumakaṅkuvarakakudrūsakappabhedāni satta sesāparaṇṇāni ca. **Bandhavānī** ñātibandhu, gottabandhu, mittabandhu, sippabandhuvasena catubbidhabandhave. **Yathodhikānī** sakasaka-odhivasena ṭhitāniyeva. Sesā vuttanayamevāti (su. ni. aṭṭha. 1.60).

Chaṭṭhaṃ.

147. Sattame **saṅgo esoti** attano upabhogaṃ niddisati. So hi sajjanti tattha paṇino kaddame pavitṭho hatthī viyāti **saṅgo. Parittamettha sokhyanti** ettha pañca-kāmaguṇūpabhogakāle viparītasāññāya uppādetabbato kāmāvacaradhammapariyāpannato vā lāmakatṭhena sokhyaṃ parittaṃ, vijjuppabhāya obhāsitanaccadassanasukhaṃ viya ittaraṃ, tāvakālikanti vuttaṃ hoti. **Appassādo dukkhamettha bhiyyoti** ettha ca yvāyaṃ “yaṃ kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ kāmānaṃ assādo”ti vutto, so yamidaṃ “ko ca, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo, idha, bhikkhave, kulaputto yena sippaṭṭhānena jīvikaṃ kappeti yadi muddāya yadi gaṇanāyā”ti (ma. ni. 1.162) evamādinā naye-nettha dukkhaṃ vuttaṃ, taṃ upanidhāya appodakabindumatto hoti, atha kho dukkhameva bhiyyo bahu, catūsu samuddesu udakasadiso hoti. Tena vuttaṃ-“appassādo dukkhamettha bhiyyo”ti. **Gaḷo esoti** assādaṃ dassetvā ākaḍḍhanavasena baḷiso viya eso, yadidaṃ pañca kāmaguṇā. **Iti ñatvā matimāti** evaṃ ñatvā buddhimā paṇḍito puriso sabbampetaṃ pahāya eko care khaggavisāṇakappoti (su. ni. aṭṭha. 1.61).

Sattamaṃ.

148. Aṭṭhamagāthāya (..0129) dutiyapāde **jālanti** suttamayaṃ vuccati. **Ambūti** udakaṃ, tattha caratīti **ambucārī**, macchassettaṃ adhivacanaṃ. Salile ambucārī **salilambucārī**. Tasmim̐ nadīsalile jālaṃ bhetaṃ gata-ambucārīvāti vuttaṃ hoti. Tatiyapāde **dadḍhanti** dadḍhaṭṭhānaṃ vuccati. Yathā aggi dadḍhaṭṭhānaṃ puna na nivattati, na tattha bhiyyo āgacchati, evaṃ maggañāṇagginā dadḍhaṃ kāmaguṇaṭṭhānaṃ anivattamāno, tattha bhiyyo anāgacchantoti vuttaṃ hoti. Sesamaṃ vuttanayamevāti.

Samyojanānīti yassa samvijjanti, taṃ puggalaṃ vaṭṭasmim̐ samyojenti bandhanatīti samyojanāni. Imāni pana samyojanāni kilesapaṭipāṭiyāpi āharitumaṃ vaṭṭati maggapaṭipāṭiyāpi. Kāmarāgapaṭighasamyojanāni anāgāmimaggena pahiyanti, mānasamyojanaṃ arahattamaggena, diṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsā sotāpattimaggena, bhavarāgasamyojanaṃ arahattamaggena, issāmacchariyāni sotāpattimaggena, avijjā arahattamaggena. Maggapaṭipāṭiyā diṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsa-issāmacchariyā sotāpattimaggena pahiyanti, kāmarāgapaṭighā anāgāmimaggena, mānabhavarāga-avijjā arahattamaggenāti. **Bhinditvāti** bhedaṃ pāpetvā. **Pabhinditvāti** chindaṃ katvā. **Dālayitvāti** phāletvā. **Padālayitvāti** hīretvā. **Sampadālayitvāti** upasaggena padaṃ vadḍhitaṃ.

Atthamaṃ.

149. Navame **okkhittacakkhūti** heṭṭhākhittacakkhu, satta gīvaṭṭhīni paṭipāṭiyā ṭhapetvā parivajjanapahātabbadassanattaṃ yugamattaṃ pekkhamānoti vuttaṃ hoti. Na tu hanukaṭṭhinā hadayaṭṭhiṃ saṅghaṭṭento. Evañhi okkhittacakkhutā na samaṇasārūppā hoti. **Na ca pādaloḷoti** ekassa dutiyo dvinnaṃ tatiyoti evaṃ gaṇa-majjhaṃ, pavisitukāmatāya kaṇḍūyamānapādo viya abhavanto, dīghacārika-anavaṭṭhitacārikavirato vā. **Guttindriyoti** chasu indriyesu idha manindriyassa viṣuṃ vuttattā vuttāvasesavasena gopitindriyo. **Rakkhitamānasānoti** mānasamyeva mānasānaṃ, taṃ rakkhitamassāti rakkhitamānasāno. Yathā kileseti na (..0130) viluppati, evaṃ rakkhitacittoti vuttaṃ hoti. **Anavassutoti** imāya paṭipattiyā tesu tesu ārammaṇesu kilesa-anvāssavavirahito. **Apariḍayhamānoti** evaṃ anvāssavavira-hitā eva kilesaggīhi apariḍayhamāno, bahiddhā vā anavassuto, ajjhattaṃ apariḍa-yhamāno. Sesam vuttanayamevāti (su. ni. aṭṭha. 1.63).

Cakkhunā rūpaṃ disvāti kāraṇavasena “cakkhū”ti laddhavohārena rūpadassana-samatthena cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvā. Porāṇā panāhu-
“Cakkhu rūpaṃ na passati acittakattā, cittaṃ na passati acakkhukattā, dvārārammaṇasaṅghaṭṭane pana pasādavatthukena cittaena passati. Īdisī panesā ‘dhanunā vijjhatī’ti-ādīsu viya sasambhārakathā nāma hoti, tasmā cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvāti ayamevettha attho”ti (visuddhi. 1.15; dha. sa. aṭṭha. 1352).

Nimittaggāhīti itthipurisanimittaṃ vā subhanimittādikaṃ vā kilesavatthubhūtaṃ nimittaṃ chandarāgavasena gaṇhāti, diṭṭhamattavasena na saṅṭhāti. **Anubyañjana-ggāhīti** kilesānaṃ anubyañjanato pākaṭabhāvākaraṇato “anubyañjanan”ti laddhavohāraṃ hatthapādahasitalapitavilokitādibhedaṃ ākāraṃ gaṇhāti.

Yatvādhikaraṇamenanti-ādimhi yaṃkāraṇā yassa cakkhundriyāsaṃvarassa hetu. Etaṃ puggalaṃ satikavāṭena **cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ** apihitacakkhuvāraṃ hutvā **viharantaṃ** ete abhijjhādayo **dhammā anvāssaveyyuṃ**. **Tassa saṃvarāya na paṭipajjati** tassa cakkhundriyassa satikavāṭena pidahanatthāya na paṭipajjati. Evaṃbhūtoyeva ca “**na rakkhati cakkhundriyaṃ. Na cakkhundriye saṃvaram āpajjati**” tipi vuccati.

Tattha kiñcāpi cakkhundriye saṃvaro vā asaṃvaro vā natthi. Na hi cakkhupa-sādaṃ nissāya sati vā muṭṭhassaccaṃ vā uppajjati, api ca yadā rūpārammaṇaṃ cakkhussa āpāthaṃ āgacchati, tadā bhavaṅge dvikkhattuṃ uppajjitvā niruddhe kiriyamanodhātu āvajjanakiccaṃ sādhayamānā uppajjitvā nirujjhati, tato cakkhuviññāṇaṃ dassanakiccaṃ tato vipākamanodhātu sampaṭicchana-kiccaṃ tato vipākāhetukamanoviññāṇadhātu santīraṇakiccaṃ tato kiriyāhetukamanoviññāṇadhātu (..01 voṭṭhapanakiccaṃ sādhayamānā uppajjitvā nirujjhati, tadanantaraṃ javanaṃ javati. Tatrāpi neva bhavaṅgasamaye, na āvajjanādīnaṃ aññatarasamaye saṃvaro vā asaṃvaro vā atthi, javanakkhaṇe pana sace dussīyaṃ vā muṭṭhassaccaṃ vā aññāṇaṃ vā akkhanti vā kosajjaṃ vā uppajjati, asaṃvaro hoti. Evaṃ honto pana so cakkhundriye asaṃvaroti vuccati. Kasmā? Yasmā tasmim sati

dvārampi aguttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittānipi. Yathā kiṃ? Yathā nagare catūsu dvāresu asaṃvutesu kiñcāpi antogharadvārakoṭṭhakagabbhādayo susaṃvutā, tathāpi antonagare sabbaṃ bhaṅgaṃ arakkhitaṃ agopitameva hoti. Nagaradvārena hi pavisitvā corā yadicchanti, taṃ hareyyuṃ. Evameva javane dussīlyādīsu uppannesu tasmīṃ asaṃvare sati dvārampi aguttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittānipīti.

Cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hotīti-ādīsu na nimittaggāhī hotīti chandarāgavasena vuttappakāraṃ nimittaṃ na gaṇhāti. Evaṃ sesapadānipi vutta-
paṭikkhepena veditabbāni. Yathā ca heṭṭhā “javane dussīlyādīsu uppannesu tasmīṃ asaṃvare sati dvārampi aguttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittā-
nipī”ti vuttaṃ, evamidha tasmīṃ silādīsu uppannesu dvārampi guttaṃ hoti bhava-
ṅgampi āvajjanādīni vīthicittānipi. Yathā kiṃ? Yathā nagaradvāresu saṃvutesu kiñcāpi antogharādayo asaṃvutā honti. Tathāpi antonagare sabbaṃ bhaṅgaṃ surakkhitaṃ sugopitameva hoti. Nagaradvāresu pihitesu corānaṃ paveso natthi. Evameva javane silādīsu uppannesu dvārampi guttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanā-
dīni vīthicittānipi. Tasmā javanakkhaṇe uppajjamānopi cakkhundriye saṃvaroti vutto (dha. sa. aṭṭha. 1352; visuddhi. 1.15).

Avassutapariyāyañcāti kilesehi tintakāraṇaṅca. **Anavassutapariyāyañcāti** kile-
sehi atintakāraṇaṅca.

Piyarūpe rūpeti iṭṭhajātike rūpārammaṇe. **Appiyarūpe rūpeti** aniṭṭhasabhāve rūpārammaṇe. **Byāpajjatīti** dosavasena pūtibhāvamāpajjati. **Otāranti** chiddaṃ antaraṃ. **Ārammaṇanti** paccayaṃ.

Adhibhaṃsūti (..0132) maddaṃsu. **Na adhibhosīti** na maddi. **Bahalamattikāti** punappaṇaṃ dānavasena uddhamāyikā bahalamattikā. **Addāvalepanāti** asukkhama-
mattikadānā. Sesamettha uttānaṃ.

Navamaṃ.

150. Dasame **kāsāyavattho abhinikkhamitvāti** imassa pādassa gehā abhinikkha-
mitvā kāsāyavattho hutvāti evamattho veditabbo. Sesam vuttanayeneva sakkā
jānitunti na vitthāritanti.

Dasamaṃ.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthavaggavaṇṇanā

151. Catutthavaggassa paṭhame **rasesūti** ambilamadhuratittakakaṭukaloṇikakhā-
rikakasāvādibhedesu sāyaniyesu. **Gedhaṃ akaranti** giddhiṃ akaronto, taṅhaṃ

anuppādentoti vuttaṃ hoti. **Aloloti** “idaṃ sāyissāmi, idaṃ sāyissāmi”ti evaṃ rasesu visesesu anākulo. **Anaññaposīti** posetabbakasaddhivihārikādivirahito, kāyasa-
ndhāraṇamattena santuṭṭhoti vuttaṃ hoti. Yathā vā pubbe uyyāne rasesu gedhaka-
raṇalolo hutvā aññaposī āsiṃ, evaṃ ahutvā yāya taṇhāya lolo hutvā rasesu
gedhaṃ karoti, taṃ taṇhaṃ hitvā āyatiṃ taṇhāmūlakassa aññassa attabhāvassa
anibbattanena anaññaposīti dasseti. Atha vā atthabhañjanakaṭṭhena kilesā “aññe”-
ti vuccanti, tesam aponanena anaññaposīti ayamettha attho. **Sapadānacārīti** avo-
kkammacārī anupubbacārī, gharapaṭipāṭiṃ acaḍḍetvā aḍḍhakulañca daliddaku-
lañca nirantaraṃ piṇḍāya pavisaṃnoti attho. **Kule kule appaṭibaddhacittoti** khatti-
yakulādīsu yattha katthaci kilesavasena alaggacitto, candūpamo niccanavako
hutvāti attho. Sesam vuttanayamevāti (su. ni. aṭṭha. 1.65; apa. aṭṭha. 1.1.121).

Paṭhamam.

152. Dutiye (..0133) **āvarenaṇīti** nīvaraṇāneva, tāni atthato uragasutte (su. ni. 1
ādayo) vuttāni. Tāni pana yasmā abbhādayo viya candaṃ sūriyaṃ vā ceto āva-
ranti, tasmā “āvarenaṇī cetaso”ti vuttāni. Tāni upacārena vā appanāya vā **pahāya**.
Upakkileseti upagamma cittaṃ vibādhente akusale dhamme, **vatthopamādīsu** (ma.
ni. 1.70 ādayo) vutte abhijjhādayo vā. **Byapanujjāti** panuditvā vināsetvā, vipassa-
nāmaggena pajahitvāti attho. **Sabbeti** anavasese. Evaṃ samathavipassanāsa-
mpanno paṭhamamaggena diṭṭhinissayassa pahīnattā **anissito**. Sesamaggehi
chetvā tedhātukagataṃ **sinehadosaṃ**, taṇhārāganti vuttaṃ hoti. Sineho eva hi
guṇapaṭipakkhato sinehadosoti vutto. Sesam vuttanayameva (su. ni. aṭṭha. 1.66).

Dutiyaṃ.

153. Tatiye **vipiṭṭhikatvānāti** piṭṭhito katvā, chaḍḍetvā jahitvāti attho. **Sukhaṃ**
dukhañcāti kāyikaṃ sātāsātaṃ. **Somanassadomanassanti** cetasikaṃ sātāsātaṃ.
Upekkhanti catutthajjhānupekkhaṃ. **Samathanti** catutthajjhānasamathameva. **Visu-**
ddhanti pañcanīvaraṇavitakkavicārapītisukhasaṅkhātehi navahi paccanīkadha-
mmehi vimuttattā atisuddhaṃ, niddhantasuvaṇṇamiva vigatūpakkilesanti attho.

Ayaṃ pana yojanā- vipiṭṭhikatvāna sukhaṃ dukkhañca pubbeva, paṭhamajjhā-
nūpacārabhūmiyaṃyeva dukkhaṃ, tatiyajjhānūpacārabhūmiyañca sukhanti adhi-
ppāyo. Puna ādito vuttaṃ **ca-kāraṃ** parato netvā “somanassaṃ domanassañca
vipiṭṭhikatvāna pubbevā”ti adhikāro. Tena somanassaṃ catutthajjhānūpacāre,
domanassañca dutiyajjhānūpacāreyevāti dīpeti. Etāni hi etesaṃ pariyāyato pahā-
naṭṭhānāni. Nippariyāyato pana dukkhassa paṭhamajjhānaṃ, domanassassa duti-
yajjhānaṃ, sukhasa tatiyajjhānaṃ, somanassassa catutthajjhānaṃ pahāna-
ṭṭhānaṃ. Yathāha- “paṭhamajjhānaṃ upasampajja viharati etthuppannaṃ dukkhi-
ndriyaṃ aparisesaṃ nirujjhatī”ti-ādi (saṃ. ni. 5.510). Taṃ sabbaṃ heṭṭhā vuttana-
yena gahetabbaṃ. Parato **pubbevāti** tīsu paṭhamajjhānadīsu dukkhadomanassa-
sukhāni (..0134) vipiṭṭhikatvā ettheva ca catutthajjhāne somanassaṃ vipiṭṭhikatvā

imāya paṭipadāya **laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ eko care** iti. Sesam vuttanayamevāti (su. ni. aṭṭha. 1.67; apa. aṭṭha. 1.1.123).

Tatiyaṃ.

154. Catutthe āraddhaṃ vīriyaṃ assāti **āraddhaviriyo**. Etena attano vīriyārambhaṃ ādivīriyaṃ dasseti. Paramattho vuccati nibbānaṃ, tattha pattiyā **paramatthapattiyā**. Etena vīriyārambhena pattabbaphalaṃ dasseti. **Alīnacittoti** etena vīriyupatthambhānaṃ cittacetāsikānaṃ alīnataṃ dasseti. **Akusītavuttīti** etena ṭhānāsana-caṅkamādīsu kāyassa anavasīdanaṃ. **Daḷhanikkamoti** etena “kāmaṃ taco ca nhāru cā”ti (ma. ni. 1.184; saṃ. ni. 2.22; a. ni. 2.5; mahāni. 196) evaṃ pavattaṃ padahanavīriyaṃ dasseti. Yaṃ taṃ anupubbasikkhādīsu padahanto “kāyena ceva paramatthasaccaṃ sacchikaroti, paññāya ca naṃ ativijja passatī”ti vuccati. Atha vā etena maggasampayuttavīriyaṃ dasseti. Tañhi daḷhañca bhāvanāpāripūrigatattā, nikkamo ca sabbaso paṭipakkhā nikkhantattā, tasmā taṃsamaṅgīpuggalopi daḷho nikkamo assāti “daḷhanikkamo”ti vuccati. **Thāmabalūpapannoti** magga-kkhaṇe kāyathāmena ñāṇabalena ca upapanno. Atha vā thāmabhūtena balena upapannoti **thāmabalūpapanno**, thiraññābalūpapannoti vuttaṃ hoti. Etena tassa vīriyassa vipassanāññāṣasampayogaṃ dīpento yoniso padahanabhāvaṃ sādheti. Pubbabhāgamajjhima-ukkaṭṭhavīriyavasena vā tayopi pādā yojetabbā. Sesam vuttanayamevāti (su. ni. aṭṭha. 1.68).

Catutthaṃ.

155. Pañcame **paṭisallānanti** tehi tehi sattasaṅkhārehi paṭinivattitvā sallīnaṃ, ekattasevitā ekībhāvo kāyavivekoti attho. **Jhānanti** paccaṇīkajhāpanato ārammaṇalakkhaṇūpaniijjhānato ca cittaviveko vuccati. Tattha aṭṭha samāpattiyo nīvaraṇādīpaccaṇīkajhāpanato kasiṇādi-ārammaṇūpaniijjhānato ca “jhānan”ti vuccati. Vipassanāmaggaṃ phalāni (..0135) sattasaññādīpaccaṇīkajhāpanato lakkhaṇūpaniijjhānato ca “jhānan”ti vuccati. Idha pana ārammaṇūpaniijjhānameva adhippetam. Evametam paṭisallānañca jhānañca **ariñcamānoti** ajahamāno anissajjamāno. **Dhammesūti** vipassanupagesu

pañcakkhandhādīdhammesu. **Niccanti** satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ. **Anudhammacārī**ti te dhamme ārabba pavattamānena anugataṃ vipassanādhammaṃ caramāno. Atha vā **dhammesūti** ettha **dhammāti** nava lokuttaradhammā, tesam dhammānaṃ anulomo dhammoti anudhammo, vipassanāyetaṃ adhivacanaṃ. Tattha “dhammānaṃ niccaṃ anudhammacārī”ti vattabbe gāthābandhasukhatthaṃ vibhattibyattayena “dhammesū”ti vuttaṃ siyā. **Ādīnaṃ sammāsītā bhavesūti** tāya anudhammacārītasāṅkhātāya vipassanāya aniccākārādidosam tisu bhavesu samanupassanto evaṃ imāya kāyavivekacittavivekaṃ ariṇcamāno sikhāppattavipassanāsāṅkhātāya paṭipadāya adhigatoti vattabbo **eko careti** evaṃ yojanā vedītabbā (su. ni. aṭṭha. 1.69; apa. aṭṭha. 1.1.125).

Pañcamaṃ.

156. Chaṭṭhe **taṇhakkhayanti** nibbānaṃ, evaṃ diṭṭhādīnavāya taṇhāya eva appavattiṃ. **Appamattoti** sātaccakārī. **Anelaṃūgoti** alālāmukho. Atha vā aneḷo ca amūgo ca, paṇḍito byattoti vuttaṃ hoti. Hitasukhasampāpakaṃ sutamassa atthīti **sutavā**, āgamasampannoti vuttaṃ hoti. **Satīmāti** cirakatādīnaṃ anussarītā. **Sāṅkhātadhammoti** dhammūpaparikkhāya pariññātadhammo. **Niyatoti** ariyamaggena niyāmaṃ patto. **Padhānavāti** sammappadhānavīriyasampanno. Uppaṭipāṭiyā esa pāṭho yojetabbo. Evametehi appamādādīhi samannāgato niyāmasampāpakena padhānena padhānavā, tena padhānena pattaniyāmatā niyato, tato arahattappaṭiyā sāṅkhātadhammo. Arahā hi puna sāṅkhātābbābhāvato “sāṅkhātadhammo”ti vuccati. Yathāha- “ye ca sāṅkhātadhammāse, ye ca sekkhā puthū idhā”ti (saṃ. ni. 2.31; su. ni. 1044; cūḷani. ajitamāṇavapucchā 63, ajitamāṇavapucchāniddeśa 7; netti. 14; peṭako. 45). Sesam vuttanayamevāti (su. ni. aṭṭha. 1.70).

Chaṭṭhaṃ.

157. Sattame (..0136) **sīhoti** cattāro sīhā- tiṇasīho, paṇḍusīho, kāḷasīho, kesarasīhoti. Tesam kesarasīho aggamakkhāyati, eso idha adhippeto. **Vāto** puratthimādivasena anekavidho. **Padumaṃ** rattasetādivasena. Tesu yo koci vāto yaṃ kiñci padumaṃ vaṭṭatiyeva. Tattha yasmā santāso attasinehena hoti, attasineho ca taṇhālepo, sopi diṭṭhisampayuttena vā diṭṭhivippayuttena vā lobhena hoti, sopi ca taṇhāyeva. Sajjanaṃ pana tattha upaparikkhāvīrahitassa mohena hoti, moho ca avijjā. Tattha samathena taṇhāya pahānaṃ hoti, vipassanāya avijjāya. Tasmā samathena attasinehaṃ pahāya **sīho viya saddesu** aniccadukkhādīsū **asantasanto**, vipassanāya moham pahāya **vātova jālamhi** khandhāyatanādīsū **asajjamāno**, samatheneva lobhaṃ, lobhasampayuttaṃ eva diṭṭhiñca pahāya, **padumaṃva toyena** sabbabhavabhogalobhena **alippamāno**.

Ettha ca samathassa sīlaṃ padaṭṭhānaṃ, samatho samādhi, vipassanā paññāti evaṃ tesu dvīsū dhammesu siddhesu tayopi khandhā siddhā honti. Tattha sīla-kkhandhena surato hoti, so sīhova saddhesu āghātavattūsū akujjhītukāmatāya

na santasati, paññākkhandhena paṭividdhasabhāvo vātova jālamhi khandhādidhammabhede na sajjati, samādhikkhandhena vītarāgo padumaṃva toyena rāgena na lippati. Evaṃ samathavipassanāhi sīlasamādhipaññākkhandhehi ca yathāsambhavaṃ avijjātaṇhānaṃ, tiṇṇaṅca akusalamūlānaṃ pahānavasena asantasanto asajjamāno alippamāno ca veditabbo. Sesam vuttanayamevāti (su. ni. aṭṭha. 1.71; apa. aṭṭha. 1.1.127).

Sattamaṃ.

158. Aṭṭhame sahanā ca hananā ca sīghajavattā ca **sīho**. Kesarasīhova idha adhippeto. Dāṭhā balamassa atthīti **dāṭhabalī**. **Pasayha abhibhuyyāti** ubhayaṃ **cārī**-saddena saha yojetabbaṃ **pasayhacārī abhibhuyyacārī**ti. Tattha pasayha niggayha pavāhetvā caraṇena pasayhacārī. Abhibhavitvā (..0137) santāsetvā vasīkatvā caraṇena abhibhuyhacārī. Svāyaṃ kāyabalena pasayhacārī, tejasā abhibhuyyacārī. Tattha sace koci vadeyya “kiṃ pasayha abhibhuyyacārī”ti. Tato **migānanti** sāmivacanaṃ upayogathe katvā “mige pasayha abhibhuyyacārī”ti paṭivattabbaṃ. **Pantānīti** dūrāni. **Senāsanānīti** vasanaṭṭhānāni. Sesam pubbe vuttanayeneva sakkā jānitunti na vitthāritaṃ (su. ni. aṭṭha. 1.72).

Aṭṭhamaṃ.

159. Navame “sabbe sattā sukhitā bhavantū”ti-ādinā nayena hitasukhūpanayanakāmatā **mettā**. “Aho vata imamahā dukkhā vimucceyyun”ti-ādinā nayena ahitadukkhāpanayanakāmatā **karuṇā**. “Modanti vata bhonto sattā, modanti sādhu suṭṭhū”ti-ādinā nayena hitasukhāvippayogakāmatā **muditā**. “Paññāyissanti sakena kammenā”ti sukhadukkhesu ajjupekkhanatā **upekkhā**. Gāthābandhasukhatthaṃ pana uppaṭipāṭiyā mettaṃ vatvā upekkhā vuttā, muditā ca pacchā. **Vimuttinti** cata-ssopi hi vimuttī. Etā attano paccanīkadhammehi vimuttattā vimuttiyo. Tena vuttaṃ-“mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditaṅca kāle”ti.

Tattha **āsevamānoti** tisso tikacatukkajjhānavasena bhāvayamāno, upekkhaṃ catutthajjhānavasena bhāvayamāno. **Kāleti** mettaṃ āsevitvā tato vuṭṭhāya karuṇaṃ, tato vuṭṭhāya muditaṃ, tato itarato vā nippītikajjhānato vuṭṭhāya upekkhaṃ āsevamānova “kāle āsevamāno”ti vuccati, āsevitum phāsukāle vā. **Sabbena lokena avirujjhamānoti** dasasu disāsu sabbena sattalokena avirujjhamāno. Mettādīnaṅhi bhāvitattā sattā appaṭikkūlā honti, sattesupi virodhabhūto paṭigho vūpasammati. Tena vuttaṃ- “sabbena lokena avirujjhamāno”ti. Sesam vuttasadisamevāti (su. ni. aṭṭha. 1.73).

Navamaṃ.

160. Dasame **saṃyojanānīti** dasa saṃyojanāni, tāni ca tena tena maggena **sandālayitvāna**. **Asantasaṃ jīvitasāṅkhayamhīti** jīvitasāṅkhayo vuccati (..0138)

cuticittassa paribhedo, tasmiñca jīvitasāṅkhaye jīvitanikantiyā pahīnattā asanta-santi. Ettāvatā sa-upādisesanibbānadhātuṃ attano dassetvā gāthāpariyosāne anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyīti (su. ni. aṭṭha. 1.74).

Dasamaṃ.

161. Ekādasame **bhajan**tīti sarīrena alliyitvā payirupāsanti. **Sevan**tīti añjalika-mmādīhi kiṃkārapaṭṭissāvitāya ca paricaranti. Kāraṇaṃ attho etesanti **kāraṇatthā**, bhajanāya sevanāya ca nāññaṃ kāraṇamatthi, attho eva tesam kāraṇaṃ, attha-hetu sevanatīti vuttaṃ hoti. **Nikkāraṇā dullabhā ajja mittā**ti “ito kiñci lacchāmā”ti evaṃ attapaṭilābhakāraṇena nikkāraṇā, kevalaṃ-

“Upakāro ca yo mitto, sukhe dukkhe ca yo sakhā;

atthakkhāyī ca yo mitto, yo ca mittānukampako”ti. (su. ni. aṭṭha. 1.75; apa. aṭṭha. 1.1.131; dī. ni. 3.265)-

Evaṃ vuttena ariyena mittabhāvena samannāgatā dullabhā ajja mittā. Attani ṭhitā etesaṃ paññā, attānaṃyeva olokenti, na aññanti **attatṭhapaññā**. “Diṭṭhatthapaññā”-ti ayampi kira porāṇapāṭho. Sampati diṭṭheyeva atthe etesaṃ paññā, āyatim na pekkhantīti vuttaṃ hoti. **Asucī**ti asucinā anariyena kāyavacīmanokammena samannāgatāti. Sesam pubbe vuttanayeneva veditabbaṃ. Yaṃ antarantarā ativithāra-bhayena na vuttaṃ, taṃ sabbaṃ pāṭhānusāreneva veditabbaṃ (su. ni. aṭṭha. 1.75; apa. aṭṭha. 1.1.131). Ekādasamaṃ.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Yo (..0139) so sugataputtānaṃ, adhipatibhūtena hitaratinā;
therena thiraguṇavatā, suvibhatto **mahāniddeso**.

Tassatthavaṇṇanā yā, pubbaṭṭhakathānayaṃ tathā;
yuttiṃ nissāya mayāraddhā, niṭṭhānamupagatā esā.

Yaṃ puraṃ puruttamaṃ, **anurādhapuravhayaṃ**;
yo tassa dakkhiṇe bhāge, mahāvihāro patiṭṭhito.

Yo tassa tilako bhūto, mahāthūpo siluccayo;
yaṃ tassa pacchime bhāge, lekho kathikasaññito.

Kittisenoti nāmena, sajīvo rājasammato;

sucicārittasampanno, lekho kusalakammiko.
Sītacchāyatarupetaṃ, salilāsayasampadaṃ;
cārupākārasañcitaṃ, pariveṇamakārayi.
Upaseno mahāthero, mahāpariveṇavāsiyo;
tassādāsi pariveṇaṃ, lekho kusalakammiko.
Vasantenettha therena, thirasīlena tādinaṃ;
upasenavhayena sā, katā saddhammajotikā.
Raṅṅo sirinivāsassa, sirisaṅghassa bodhino;
chabbīsatiṃhi vassamhi, niṭṭhitā **niddesavaṇṇanā**.
Samayaṃ anulomentī, therānaṃ theravaṃsadīpānaṃ;
niṭṭhaṃ gatā yathāyaṃ, aṭṭhakathā lokahitajanāni.
Saddhammaṃ anulomentā, attahitaṃ parahitañca sādhentā;
niṭṭhaṃ gacchantu tathā, manorathā sabbasattānaṃ.
Saddhammappajotikāya, (..0140) aṭṭhakathāyettha gaṇitakusalehi.
gaṇitā tu bhāṇavārā, ñeyyātirekacattārisā.
Ānuṭṭhubhena assā, chando baddhena gaṇiyamānā tu;
atirekadasasahassa-saṅkhā gāthāti viññeyyā.
Sāsanaciraṭṭhitatthaṃ, lokahitatthañca sādarena mayā;

puññaṃ imaṃ racayatā, yaṃ pattamanappakaṃ vipulaṃ.
Puññaena tena loka, saddhammarasāyanaṃ dasabalassa;
upabhuñjitvā vimalaṃ, pappotu sukhaṃ sukhenevāti.

Saddhammappajjotikā nāma

Cūḷaniddesa-aṭṭhakathā niṭṭhitā.